

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İLETİŞİM VE
KÜLTÜR HAYATINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER
ÜZERİNE: NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. Hasan TOPBAŞ

HAZIRLAYAN
Mesut GÜL

Malatya – 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İLETİŞİM VE KÜLTÜR HAYATINDA
YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mesut GÜL

Malatya –2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “**Covid-19 Pandemisi Döneminde İletişim ve Kültür Hayatında Yaşanan Dönüşümler Üzerine: Nitel Bir Araştırma**” başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını, yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterilenler olduğunu, bu eserlere atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mesut GÜL

ÖNSÖZ

Uzun bir süre boyunca emek ve özenle hazırladığım yüksek lisans tezimi tamamlamanın heyecanını ve sevincini yaşıyorum. Bu alanı bana desteklerini esirgememiş ve teşvik etmiş kişilere teşekkür etmek için bir fırsat olarak kullanacağım.

Bu uğurda bana olan inancını, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, ellerini sürekli üzerimde hissettiğim, yenilmeye yeltensem beni kendime getiren kıymetli babam Ahmet Turhan Gül' e ve kıymetli annem Hacer Gül' e teşekkür ederim.

Kıymetli ablalarım Fatma Gül SEKMAN ve Halime Gül ŞAKAR' a değerli kardeşim İrem GÜL' e teşekkür ederim.

Destegini esirgemeyen, umut veren, bana inanan ve her daim yanımda olan can dostum Murat BÜRGE' ye sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmaya desteklerinden dolayı danışmanım Doç. Dr. Hasan TOPBAŞ' a teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimimde desteklerinden dolayı emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür ederim.

İletişim sınırı olmayan bir alan, aşacak bir sınırimız yoksa gidecek çok yolumuz var demektir. Bu uzun yolda yürümeye devam etmek ve bu eserin gelecek nesillere ışık olması dileğiyle...

Mesut GÜL

ÖZET

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İLETİŞİM VE KÜLTÜR HAYATINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

İletişim insanın yaratılışından bu zamana kadar hem zorunluluk hem de arzulanan bir faktör olarak hayatımızın en önemli parçası olmuştur. Tarihi süreç içerisinde periyodik olarak değişen ve ilerleyen iletişim türleri her zaman toplumlar üzerinde etki bırakmıştır. Bu etki özellikle kriz durumlarında, toplumlar üzerinde daha hissedilir olmuştur. Savaş, afet, salgın vb. durumlarda oluşan algı ve bu algılara verilen toplumsal tepkiler farklı bilimlere araştırma konusu yapılmıştır. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışı ile birlikte küresel çapta insan yaşamını değiştirecek birçok etken gelişmiştir. Pandeminin ölümcül etkileri olması nedeniyle sokağa çıkma yasakları getirilmiş, maske, hijyen ve mesafenin önemine dikkat çekilmiştir. Covid-19 salgınının bulaşını tetikleyen günlük yaşamda birçok unsur bulunmaktadır. Bu durum da bireylerin günlük hayatta yaptığı birçok davranışı engelleyecek duruma getirmiştir. Türk örf, adet, gelenek ve kültürlerinde önemli yeri olan etkinlik ve davranışları gerçekleştirilemeyen bireyler pandemi nedeniyle fiziksel izolasyon olduğu kadar, sosyal izolasyonun da etkisine girmiştir. Etkisi hala sürmekte olan Covid-19 pandemisinin toplum, sosyal, iletişim, ekonomi, eğitim vb. maddi veya manevi değerlere etkisi olmuştur. Bu etkinin sadece pandemi ile beraber mi kalacağı yoksa geleceği etkileyen bir unsur olacağını zaman gösterecektir. İnsan yaşamının temelini oluşturan unsurlardan iletişim birçok bilim dalı ile etkileşim halindedir. Bu çalışmada, iletişim bilimi ile etkileşim halinde olan diğer bilim dalları ele alındığında, içeriği oluşturan konular nedeniyle etnografya, sosyoloji, psikoloji, tarih, eğitim bilimleri, ekonomi ve siyaset bilimlerinden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada Covid-19 pandemisi dönemlerinde toplumsal iletişim ve kültür hayatındaki dönüşümlerin rolü incelenmiştir. Tüm dünyada yayılan Covid-19 pandemisi bu açıdan değerlendirilerek, iletişim ve kültür sürecinin nasıl dönüşüm geçirdiğine dair çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, pandemi sürecinde iletişim ve kültür sürecinin nasıl dönüştüğünü ve toplumsal etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kültür, Covid-19, Görüşme, Pandemi, Davranış

ABSTRACT

ON TRANSFORMATIONS IN COMMUNICATION AND CULTURAL LIFE DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD: A QUALITATIVE RESEARCH

Communication has been the most important part of our lives, both as a necessity and as a desirable factor, from the creation of man to this time. The types of communication that change and progress periodically in the historical process have always had an impact on societies. This effect has been more noticeable on societies, especially in crisis situations. War, disaster, epidemic, etc. The perception that occurs in situations and the social reactions to these perceptions have been researched in different sciences. With the emergence of the Covid-19 pandemic, many factors have developed that will change human life on a global scale. Curfews were imposed due to the deadly effects of the pandemic, and the importance of masks, hygiene and distance was emphasized. There are many factors in daily life that trigger the transmission of the Covid-19 epidemic. This situation has made it prevent many behaviors that individuals do in daily life. Individuals who cannot perform activities and behaviors that have an important place in Turkish customs, traditions and cultures have been affected by social isolation as well as physical isolation due to the pandemic. The impact of the Covid-19 pandemic, which is still ongoing, affects society, social, communication, economy, education, etc. have an impact on material or moral values. Time will tell whether this effect will only stay with the pandemic or if it will be a factor affecting the future. Communication, one of the elements that form the basis of human life, is in interaction with many disciplines. In this study, considering other branches of science interacting with communication science, ethnography, sociology, psychology, history, educational sciences, economics and political sciences were used because of the subjects that make up the content.

In this study, the role of transformations in social communication and cultural life during the Covid-19 pandemic periods was examined. The Covid-19 pandemic, which has spread all over the world, has been evaluated from this perspective, and a study has been made on how the communication and culture process has been transformed. The aim of this study is to reveal how the communication and culture process is transformed and its social effects during the pandemic process.

Keywords: Communication, Culture, Covid-19, Interview, Pandemic, Behavior

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İLETİŞİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ VE İLETİŞİM TÜRLERİ

1.1. İletişim Kavramı	3
1.2. İletişimin İlkeleri ve Covid-19 Yansımaları	4
1.3. İletişim Süreci.....	4
1.3.1. Kaynak.....	5
1.3.2. İleti (Mesaj)	5
1.3.3. Kodlama ve Kod Açma.....	6
1.3.4. Kanal (Oluk).....	7
1.3.5. Alıcı (Hedef).....	8
1.3.6. Geri Bildirim (Dönüt).....	8
1.3.7. Gürültü	9
1.4. İletişim Türleri ve Pandemide Dönüşümler	9
1.4.1. Sözlü İletişim	9
1.4.2. Yüz Yüze İletişim	10

1.4.3.	Sözsüz İletişim	11
1.4.4.	İçsel İletişim.....	11
1.4.5.	Grup İletişimi	12
1.4.6.	Örgüt İçi İletişim.....	12
1.5.	Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim.....	13
1.5.1.	Kültürlerarası İletişim.....	13
1.5.2.	Kişilerarası İletişim.....	14
1.6.	İletişimde Kişilerarası Mesafe	14
1.6.1.	Mahrem Mesafe	15
1.6.2.	Kişisel Mesafe	15
1.6.3.	Sosyal Mesafe	16
1.6.4.	Genel Mesafe	17

İKİNCİ BÖLÜM

2.KÜLTÜR, TÜRK KÜLTÜRÜ ve COVID-19 YANSIMALARI

2.1.	Kültür Kavramının Tanımı	18
2.2.	Kültürün Oluşumu	19
2.3.	Kültürün Aktarılması.....	19
2.4.	Kültürün Önemli Nitelikleri	20
2.5.	Maddi kültür ve Manevi kültür.....	20
2.6.	Kültürün Özellikleri	21
2.6.1.	Kültür ve Toplumsal İlişkiler	21
2.6.2.	Kültür ve Tarihsel İlişkiler	21
2.6.3.	Kültürün Aktarılabilir ve Öğrenilebilirlik İlişkisi.....	22
2.6.4.	Kültürün Değişim ve Yenilenme İlişkisi	22
2.6.5.	Kültür Bağlayıcı ve İşlevsellik İlişkisi.....	23

2.6.6.	Kültür ve Doyum İlişkisi	23
2.6.7.	Kültür ve Soyutluk İlişkisi	23
2.6.8.	Kültürün Kapsayıcı ve Bütünleyici İlişkisi.....	24
2.6.9.	Kültür ve Sistem İlişkisi	24
2.7.	Türk Kültürü ve Toplum İlişkisi.....	25
2.7.1.	Türk Kültürü ve Davranışsal Özellikler İlişkisi	26
2.8.	Covid-19 Pandemisi ve Etkileri	28
2.8.1.	Korunma Yöntemleri	29
2.8.2.	Covid-19 ve Kültür ilişkisi	29
2.8.3.	Sosyal Mesafeli İletişim Sürecine Geçiş	31
2.8.4.	Hayat Eve Sığar Sosyal ve Fiziksel İzolasyon	31
2.8.5.	Pandemide Psikolojik Tepkiler.....	33
2.8.6.	Covid-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı.....	33
2.8.7.	Covid-19' un Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri.....	34
2.8.8.	Dini İnançlar ve Covid-19 İlişkisi.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İLETİŞİM VE KÜLTÜR HAYATINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

3.1.	Çalışmanın Amacı ve Önemi	35
3.2.	Araştırmanın Yöntemi	36
3.3.	Araştırmanın Sorunsalı.....	37
3.4.	Araştırmanın Soruları.....	37
3.5.	Araştırmanın Kuramı.....	38
3.6.	Araştırmanın Deseni ve Örneklemi.....	38
3.7.	Araştırma Verilerinin Toplanması.....	39

3.8.	Araştırmanın Sınırlılıkları.....	40
3.9.	Araştırma Verilerinin Analizi.....	40
3.10.	Bulgular	41
3.10.1.	SORU 1: Yakınlarımızdan veya ailenizden Covid-19 geçiren bireylerin sosyal, psikolojik ve iletişim üzerinde nasıl bir etkisi oldu?	42
3.10.2.	SORU 2: Pandemi dönemi kitle iletişim araçlarını kullanma sıklığınızı nasıl etkiledi? İletişim araçlarını yoğun olarak kullanmanız kendinizi asosyal hissetmenize neden oldu mu?	45
3.10.3.	SORU 3: Covid-19'dan korunmak için sosyal mesafe, maske ve dezenfeksiyon işlemleri yeterli mi? Sizce bunlar dışında neler yapılması gerekir? 47	
3.10.4.	SORU 4: Pandemi dönemi öncesinde yaptıklarınıza dair özlem duyduğunuz neler var? Bu süreci atlattık için kendinize hangi alternatif yollar ürettiniz? 48	
3.10.5.	SORU 5: Pandemi döneminde internet ortamında veya diğer mecralarda ortaya çıkan asılsız haberlerin panik ortamı yaratması hakkında ne düşünüyorsunuz?	50
3.10.6.	SORU 6: Pandemi döneminde cenaze, taziye, düğün- nişan-bayram ziyaretleri vb. gibi bizim kültürümüzde önemli yer tutan organizasyonların yapılamaması veya katılmamanız nasıl bir psikoloji oluşturdu?	52
3.10.7.	SORU 7: Pandemi dönemi görüşmelerinizde sohbet konularını ne ölçüde etkiledi?	54
3.10.8.	SORU 8: Pandemi döneminde görüntülü konuşma teknolojisi iletişim kurmak amacıyla yoğun bir şekilde kullanıldı. Sevdiklerinizle görüntülü konuşma ile yüz yüze görüşmeler açısından ne gibi farklılıklar hissettiniz?	56
3.10.9.	SORU 9: Pandemi döneminde tam kapanma ve karantina süreçlerinden sonra iletişim kurarken problemler hissettiniz mi?.....	58

3.10.10. SORU 10: Sizce hükümet pandemi sürecini nasıl yönetti (ekonomi, salgının ilerleyişi, halkı bilgilendirmesi vb.) eksik veya yeterli bulduğunuz çalışmalar nedir?	60
3.10.11. SORU 11: Pandemi döneminde aileniz ve yakınlarınız sosyal mesafemizi koruyarak sözsüz iletişim kodlarından olan sarılma, öpme tokalaşma vb. eylemleri yapamadığınızda neler hissettiniz?.....	62
3.10.12. SORU 12: Covid-19 aşısının hastalık ve insan üzerinde olumlu veya olumsuz nasıl bir etki yapacağını düşünüyorsunuz? Hastalığa karşı bir savaş mı küresel sistemin bir para kazanma tuzağı mı olduğunu düşünüyorsunuz?	65
SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	75
İNTERNET KAYNAKLARI	79
EKLER	80
Ek: 1 - Covid-19 Pandemisi Derinlemesine Görüşme Soru Formu.....	80

ŞEKİLLER LİSETESİ

Şekil 1: İletişim Süreci Şeması.....	5
Şekil 2: İletişimde Kişilerarası Mesafe Şeması.....	15
Şekil 3: Covid-19 Pandemisinin Küresel Etkisi (WHO, 19. 12. 2020).....	28
Şekil 4: Aşının Çocuklara Uygulanmasına Dair Açıklamalar.....	65
Şekil 5: Aşı Çalışmalarında Yanlış Uygulamalara Dair Açıklamalar.	66

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Derinlemesine Görüşme Katılımcı Demografik Özellikler Tablosu..... 41

GİRİŞ

Türk kültüründe bireyler kişilerarası iletişim sürecinde, kişisel mesafe sınıflandırılmasına çok dikkat etmeden toplumsal ilişki kurmaktadırlar. Birbirleriyle tanışıklığı olmayan iki yabancıdan dahi toplum içerisinde çok kısa bir sürede sosyalleşebilmesi ve yeni tanışmış olmalarına rağmen iletişimin kısa bir sürede derinleşebilmesi söz konusudur. Farklı kültürlerde kişisel mesafe sınıflandırılmasında bireyler karşılıklı mesafeler içerisinde yaklaşım iletişim süreçlerine devam etmektedirler. Türk kültüründe ise bu mesafeli duruş samimi olmayan bir davranış biçimi olarak anlaşılabilmektedir. Bireyler toplum içerisinde eğlenmek ve statü elde edebilmek için sosyalleşmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bireylerin toplum içerisinde, var oluşunun sürekliliğini sağlaması için sosyalleşmek temel bir ihtiyaçtır. Bir toplumda sağlık, sosyolojik, teknolojik gelişmeler ve ekonomik yapısı o toplumda yer alan bireylerin sosyalleşme davranışlarını etkilemektedir.

Toplum içerisinde gerçekleşen beklenmedik hadiseler de aynı zamanda bireylerin sosyalleşme davranışlarında farklılıklar yaşanmasına yol açmaktadır. Bu beklenmedik olaylardan birisi de sağlık sektöründe ortaya çıkan salgın hastalıklardır. Bireyleri hazırlıksız yakalayan salgın hastalıklar, toplumun sosyal yapısından ekonomik yapısına kadar birçok etkisi bulunmaktadır. 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ile birlikte tüm dünyada toplumsal büyük değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır (Cantekin ve Arpacı: 1140-1142). Covid-19 pandemisi ile birlikte toplumsal yaşamda kısmi, geçici ve sürekli olan, izolasyon, sosyal mesafelenme, örgün eğitime ara verilmesi ve evden çalışma, gibi önlemler alınmıştır. Bu önlemler toplumsal hayatın normal düzenini değiştirmiş, toplumsal ilişki biçimlerinde özellikle sosyal mesafe uyarıları temelinde iletişimde dönüşümlere neden olmuştur.

Kaos kuramına göre dünyanın bir bölgesinde gerçekleşen bir olay başka bir olayı tetikleyebilmektedir. Bu bağlamda bir düzensizlik gerçekleşir ve tetikleyici hadisenin sonuçları sistemin tüm parçalarını etkileyebilmektedir. Kaos kuramında belirtildiği üzere Asya'da bir kelebeğin kanat çırpışı tüm dünyada bir fırtınaya sebep olabilir. Aralık 2019

yılında ortaya çıkan Covid-19 virüsü yayılım göstererek tüm dünya ülkelerini bir felakete sürüklemiştir. Bu salgının mevcut sonuçlarının yanı sıra toplumsal, kültürel, ekonomi başta olmak üzere birçok boyutta tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Bozkurt, 2020: 113). Covid-19 pandemisinin yüksek bulaşıcı özelliğinden dolayı yayılımını yavaşlatmak amacıyla esnek çalışma, evden çalışma, vardiyalı çalışma gibi birçok yöntem kullanılmıştır. Dünyanın tüm ülkelerinde kısmi veya tam zamanlı sokağa çıkma kısıtlamaları bireylerin izole olmalarını, sosyal mesafenin korunması gibi tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirler çerçevesinde virüs ile temasın olabileceği mekânlar kapatılmıştır. Alınan bu önlemler çekirdek aile içerisinde olumlu veya olumsuz birçok dinamiğin canlanmasına neden olmuştur. Mekânların kapatılması ile ekonomik sıkıntılar çeken bireyler ev içerisinde huzursuzluk yaşayabilmektedir. Aynı zamanda sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte bireyler ev içerisinde bunalım geçirebilmektedirler. Bu durum bireylerin davranışlarında bazı değişikliklere neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLETİŞİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ VE İLETİŞİM TÜRLERİ

1.1.İletişim Kavramı

İletişim kavramı incelendiğinde tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Kökeni Latince “communis” terimine dayanan ve Türkçe, İngilizce ve Fransızca’daki “communication” karşılığı olarak kullanılan iletişim kavramının 4560 kullanımı olduğu ve bu kullanımlardan 15 tanımın çıkarılabileceği tespit edilmiştir. Genel olarak bir bilgi alışverişi olarak tanımlanan iletişim, bireyler arasında semboller aracılığı ile duygu, düşünce ve bilgilerin aktarılma yoludur (Yılmaz, 2003: 13).

İletişim kısaca “ileti alışverişi” olarak ifade edilen iletişim, “insanlar arasında simgeler aracılığıyla duygu, düşünce ve bilgi aktarılma süreci” dir (Zillioğlu, 1996: 21). İletişim, bilginin kültürel bir bakış açısıyla aktarılmasıdır. (Kaya, 1985:1). İletişim, bireyin düşünceleri aracılığıyla kendi içerisinde etkileşime geçmesi, bir bireyin başka bir bireyle etkileşime girmesi veya toplumlar halinde etkileşime – bilgi alışverişi yapmasına denir (Fiske 1996: 15). Baran, iletişimi kaynaktan gönderilen bir iletinin, kanal aracılığıyla hedefe ulaşması süreci olarak tanımlamıştır (Baran, 1997: 14). Mc Quail ve Windahl, iletişimin etki ve tepki kavramlarından oluştuğunu belirtmiştir. (Mc Quail ve Windahl, 1997: 15).

İletişim kavramı, Türk Dil Kurumu’na göre (TDK 1983: 572) “Duygu, düşünce ya da iletilerin usa gelebilecek bütün yollarla başkalarına aktarılması; bildirişim” olarak tanımlanmıştır. Biraz daha detaylı bir tanım ile bir ortamdaki nesnelere, hal ve hareketler, olgularla ilgili değişimleri haber veren, aynı zamanda bu ilişkileri alıcıdan kaynağa aktaran, duygu, düşünceler ve tavırlara iletişim adı verilmektedir (Oskay 1992: 15). Yukarıda verilmiş olan tanımlara dayanarak, iletişimin süreç, eylem, etkileşim, ilişki, bilgi aktarımı, kültür, düşünce, haber, simge vb. kavramlarla ilişkili bir kavram olduğu belirtilebilir. Süreç olarak iletişimi gerçekleştirmenin birçok yolu bulunmaktadır. Farklı başlıklar altında detaylı olarak incelenmiştir.

1.2. İletişimin İlkeleri ve Covid-19 Yansımaları

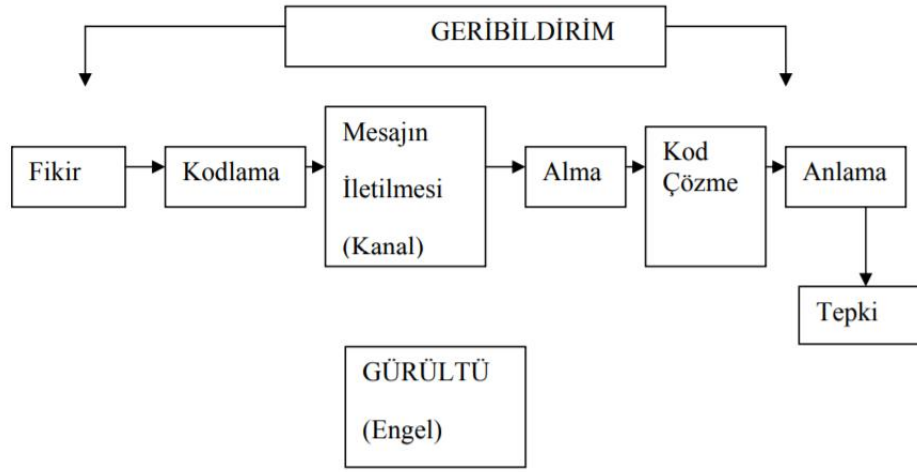
İletişim sürecinin ilkeleri 3 başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar: dikkat, doğruluk ve açıklık ilkesidir. Dikkat ilkesi, alıcının gönderilen iletiyi alması değil anlamasının da önemli olduğudur. Dikkatli olunmaz ise iletişimin etkinliği bozulabilir. Doğruluk ilkesi, iletişimin hedefiyle ilgilidir. İletişim kurulurken bu ilke ile iletişimin hedefine ulaşmasında işbirliği sağlayıcı ve sürdürücü bir araç görevi görmektedir. Yazılı ve sözlü kullanılan dile özen gösterilmeli ve alıcının dili yakından bilinmelidir. Bu durum açıklık ilkesi olarak adlandırılmaktadır (Ertürk, 2016: 216). Genel olarak iletişimde yalın bir dil kullanılması gerekmektedir. Böylece iletilmek istenilen mesaj hedef tarafından anlaşılır olmaktadır.

Tüm sosyal faaliyetlerin bir amacı bulunduğu gibi iletişimin de belirli amaçları bulunmaktadır. Yani iletişim eylemiyle yapılmak istenilen sosyal bir amacın veya amaçların var olmasının sosyal yapı çerçevesinde sade ve zorunlu olması söz konusudur. Bireyler için iletişimin temel amacı sosyal hayat içerisinde insan davranışlarının toplumsal yaşam içerisinde belirleyici olması faktörüdür. Bu amacın yanı sıra bireyler için iletişimin amacı; ikna etmek, eğlenmek ve eğlendirmek, bilgi sahibi olmak ve bilgilendirmek, yönetme isteği ve davranış biçimleri olarak da sıralanabilir (Zıllıoğlu 1996: 9-13). Bu amaçlar, bireyin toplumsal davranış kimliğinin oluşmasında etkilidir. İletişimin işlevleri, yapılan araştırmalarda amaca göre üzerinde durulan ve üzerinde genel olarak aynı düşüncede uzlaşmış bir konudur. Bu konuları bilgi alışverişi, eğitim, toplumsal ilişkiler, kültürel ve toplumsal kimlik oluşturma, problem çözme ve eğlence gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

1.3. İletişim Süreci

Basit olarak iletişim modeli, "gönderici", "mesaj", "alıcı" ve "kanal" olmak üzere dört temel öğeden oluşur (Bolat, 1996: 76). Ayrıca iletişim karmaşık ve zaman alıcı bir süreçtir. İletiyi gönderen ve alan tarafların iletiyi anlamlandırması halinde etkili iletişimin gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir.

Şekil 1: İletişim Süreci Şeması

Kaynak: (Gürdal, 1997: 40).

1.3.1. Kaynak

Kaynak oluşturduğu iletileri semboller aracılığıyla hedefe göndererek iletişim sürecini başlatan ögedir. İletişim sürecinde kaynak, iletmek istediği bilgiyi alıcının anlayabileceği şekilde kodlamaktadır. İletiyi alıcıya gönderen kaynak insan, kurum, hayvan vb. öge olabilmektedir. Bireyler aracılığıyla oluşturulan iletişim sürecinde kaynağın amacı duygu ve düşüncelerini kullanarak alıcı ile etkileşim kurmaktadır (Zıllıoğlu: 1992: 72). Kaynağın gönderdiği mesaj, alıcıya doğru harekete geçtiğinde artık kaynağın mesaj üzerinde bir etkisi kalmamıştır. Bu nedenle gönderilen iletiyi, alıcının doğru anlamlandırması için iletiyi oluşturan kodlar dikkatli seçilmelidir. İletişimin etkili olması için kaynağın iletişim becerilerini iyi kullanması gerekmektedir. Bunlara etkili konuşma, yazma ve yazım kuralları, beden dilini etkili kullanma örnek verilebilir.

1.3.2. İleti (Mesaj)

Kaynağın alıcıya/alıcılara iletmek istediği bilginin sözlü veya sözsüz halidir. İletişim sürecinde kaynaktan gönderilen mesaj, düşünce ve davranışların kaynak

tarafından temel sembollerden ayrılmayarak kodlanması durumu olarak da tanımlanabilir (Odabaşı ve Oyman 2002: 17). Biraz daha ayrıntılı ifade ile kaynağın duygu ve düşüncelerini konuşarak, yazarak jest ve mimikler eşliğinde aktardığı sözel, görsel bir ürün olarak da tanımlanabilir. Kaynağın iletişim sürecini başlatabilmesi için ilk olarak uygun bir iletinin oluşması gerekmektedir. Mesaj, kaynak tarafından iletilen simgesel bir ifadedir. Bunlara konuşmak, jest ve mimikler, kullanılan kıyafet ve renkler iletiye örnek olarak gösterilebilir. İletilerin dikkat çekici olması için sözel ve görsel ifadeleri içinde barındırması önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalara göre bir iletide sözcükler %5, ses tonu %25, sözel olmayan unsurlar ise %65 ilgi uyandırabilmektedir. (Burnett ve Moriarty, 1998:256). Bu nedenle görsel unsurların iletişimde daha çok ilgi çektiğini söylemek mümkündür. Pandemi ile birlikte bireylerin gündelik sohbetlerinde değişim olması mümkündür. Covid-19, küresel bir salgın olarak yayılım gösterirken vaka ve ölüm sayılarındaki artış toplumun genelinin ana gündem konusu haline almıştır. Bireylerin sohbetlerinde Covid-19, salgın, korunma yolları, günlük vakalar, sokağa çıkma yasakları vb. konuların yer alması olağandır.

1.3.3. Kodlama ve Kod Açma

Kodlama kaynak tarafından iletilmek istenen bilgilerin alıcı tarafından doğru olarak anlaşılmasına imkân tanıyacak biçimde gönderime uygun bir mesaja dönüştürülmesidir. Farklı bir tanım yapmak gerekirse iletişim sürecinin işleyiş sistemi, kaynağın zihninde oluşan düşünceleri alıcı/alıcılar tarafından anlaşılabilir ve algılanabilir bağıntılı ifade sistemlerine dönüştürmesi yöntemine dayanmaktadır (Zıllıoğlu, 2007:199).

Örneğin, kişi anlatmak istediği düşünceyi sözlü olarak ifade etmek için harfleri kullanarak kod oluşturmaktadır. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken nokta, anlatılmak istenen bilgi için doğru kodlar (sözcükler) seçmesidir. Bir diğer önemli nokta ise kişinin kodladığı iletiyi ifade ediş biçimidir. Buna da örnek vermek gerekirse başsağlığı durumu üzüntülü bir ses tonu ile belirtilir. Kişi başsağlığı dileklerini gülerken veya alaycı bir tavır ile sunar ise hatalı bir kodlama yapmış olmaktadır. Kodlama yapılırken kullanılan dil önem taşımaktadır. Örneğin, Rusça bilmeyen bireye Rusça bilgi aktarımı yanlış kodlama olacaktır. Kod açma durumu ise kaynaktan gelen bilginin alıcı tarafından

anlamlandırılması durumudur. Kaynak tarafından iletilen mesajın kodunu hatalı açma durumunda bilginin yanlış anlaşılması gerçekleşmektedir. Bir nevi kaynağın gönderdiği bilgiler anlamsız sembollerden anlaşılır bir yapıya dönüştürülme işlemine doğru kodlama denmektedir. Kod açma yönteminin doğru olması için kaynak ve alıcının ortak bilgi birikimlerine sahip olmaları gerekmektedir. Covid-19 salgını ile beraber sosyal hayatta kullanılan bazı kelimeler değişmiştir. Bu durum da kaynak ile alıcı arasında yalın bir dil kullanılmadığı için anlatılmak istenen mesajın farklı anlamlandırılmasına veya anlaşılmamasına neden olabilmektedir. Örneğin pandemi, entübe, izolasyon, semptom, hijyen, dezenfektan, enfekte vb. birçok bilinmeyen veya Türkçe olmayan kelimeler kodlama ve kod açma sürecini etkilemiştir.

1.3.4. Kanal (Oluk)

Gönderilmek istenen bilgi kodlandıktan sonra, kod açma işleminin gerçekleştiği sürece kadar izlediği yol kanal olarak adlandırılmaktadır. Bir farklı tanım yapmak gerekirse kaynak tarafından gönderilen bilgi, duygu ve düşüncelerin alıcıya hangi araçla gönderildiğidir (Demiray, 1994: 15). Kanal kullanılan araçlara göre, gazete, televizyon, radyo, telefon, internet, beden dili vb. bilgiyi taşıyan mecralar kastedilmektedir. Bilginin/mesajın alıcıya aktarılması için mutlaka bir araç gerekmektedir. İletişim sürecinde kanal olarak kullanılan araçlar farklılık gösterebilir. Örneğin, telefon görüşmelerinde kanal internet, telefon kabloları veya sinyal vericileri olabilir. Sözlü iletişimde araç dil olsa da kanal havadır. İletişimin gerçekleşebilmesi ve başarılı olabilmesinde doğru kanal tercihi yapılmasının büyük önemi bulunmaktadır. İletişimde varılmak istenilen amaçlar, alıcının özellikleri, zaman ve ortam tercihleri kanal seçiminde önemli etkisi bulunmaktadır. İletişim sürecinde kullanılan araç aynı zamanda kanal seçiminde farklılaşmalara yol açar. Örneğin işitme engelli bireye sözlü olarak bilgi aktarımı yapmak hatalı kanal seçimidir. Pandemi dönemlerinde sokağa çıkma yasağının da etkisiyle bireyler iletişimlerini daha çok dijital mecralarda gerçekleştirmek zorunda kalabilmektedir. Bu dönemlerde bireyler iletişimlerini daha çok televizyon, bilgisayar ve telefon aracılığıyla yaptığı söylenebilir. Ağ tabanlı kanal aracılığıyla bireyler sesli ve görüntülü görüşme imkânına sahiptir. Aynı zamanda yine ağ tabanı ile yani internet teknolojisiyle birlikte bireyler haberleri anlık olarak takip edebilmektedir. Bir diğer konu

ise televizyon aile bireylerinin bir araya gelip film, spor, haber vb. programları takip ettiği araç olmuştur. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, ülkemizde görülen ilk Covid-19 hastasını ve ilk ölümlü vakayı televizyon ekranları karşısında yapmıştır. Daha sonraki süreç içerisinde Bakan Koca, televizyon ve internet tabanlı sosyal mecralarda (Twitter, Instagram) halkla iletişime devam etmiştir.

1.3.5. Alıcı (Hedef)

Kaynağın göndermiş olduğu mesajın muhatabıdır. Alıcı, kurum, örgüt, kişiler veya kişi olabilmektedir. Alıcı kaynaktan gelen mesajı kodlayıp anlamlandırır ve kaynaktan gelen mesajı yanıtlayarak kendisi kaynak durumuna geçer (Reilly, 1987: 133). Alıcının kişiler arası iletişimde aktifliği ve geri bildirim oranı bulunmaktayken, radyo, televizyon, gazete vb. kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen ortamlarda etkinliğini kaybetmektedir. Etkili bir iletişim için kodların alıcının çözümleyeceği durumda olması kaynağa bağlıdır.

1.3.6. Geri Bildirim (Dönüt)

Alıcıya gelen bilginin yorumlanıp sözlü veya sözsüz olarak karşılık verme sürecidir. Geri bildirim sayesinde kaynağın iletisine ne tür cevap aldığını bilmektedir. Bu durumda alıcı, kaynak durumuna geçmektedir (Tayfun, 2011: 15). Burada dikkat edilmesi gereken durum kaynak tarafından gönderilen iletiye tepki vermemek de alıcıyı kaynak yapmaktadır. Örneğın duymazlıktan gelmek durumu alıcının konuşmak istemediği cevabını yansıtmaktadır. Geri bildirim kavramında cevaplar, gecikmeli gelebilir, olumlu veya olumsuz olarak gelebilir veya beden dili aracılığıyla iletilebilir. Pandemi günlerinde selam veren bir kişiyle tokalaşma yerine dirsek temasıyla, ellerin yumruk yapılmasıyla, elin göğüs üzerine koyulmasıyla veya ayakların tokuşturulması ile karşılık verme durumu hem iletişimde davranışsal dönüşümlere hem de selamlaşmada geri yansımanın farklılaşmasına bir örnek sayılabilmektedir.

1.3.7. Gürültü

Mesajın anlaşılmasını ya da alıcıya iletilmesini engelleyen tüm faktörler gürültü olarak değerlendirilmektedir. Gürültü iletişim sürecinin akışını engeller ve olumsuz olarak sonuçlanmasına sebep olabilir (Kreitner ve ark. 2002: 297). İletişim sürecinde mesajın yeterliliğini etkileyen, yani doğru ve anlaşılır biçimde alıcıya aktarılmasını engelleyen unsurların tamamı gürültü kavramını oluşturmaktadır. Alıcının mesajı anlayacak durumda olması aktif bir iletişim için önemlidir. Gürültü, alıcının mesajı anlama durumunu olumsuz olarak etkileyecektir. Bu bağlamda gürültü çevresel olgular kadar, alıcının o anki dikkat eksikliğini de kapsamaktadır (Odabaşı ve Oyman, 2002: 18). İletişimin gerçekleşme sürecinde kaynaktan gönderilen kodların hatalı olması nedeniyle gönderilen mesaj ile algılanan mesaj anlam karmaşasına neden olabilmektedir. Bu anlam karmaşasına ses frekansındaki parazitler, mutluluktan veya üzüntüden dikkat eksikliği, kültür çatışması, işitme ya da görme ile ilgili sorunlar, kekemelik vb. nedenler gürültüye neden olabilmektedir. Pandemi döneminde konuşma esnasında iletilen mesajların, maske nedeniyle anlaşılabilmesi ya da duyulamaması iletişimde aksamalara neden olmaktadır.

1.4. İletişim Türleri ve Pandemide Dönüşümler

Pandemi döneminde sosyal hayatta yaşanan değişiklikler iletişim bağlamında dönüşümlere neden olmuştur. İletişim toplumun temelini oluşturması nedeniyle birçok olguyu içerisinde bulunduran bilim dalıdır. Bu dönüşümlerden etkilenen iletişim türleri alt başlıklarda incelenmiştir. Bunlar sözlü iletişim, yüz yüze iletişim, sözsüz iletişim, içsel iletişim, grup iletişimi, örgüt iletişimi, kitle iletişim araçları ve kitle iletişim, kültürlerarası iletişim ve kişilerarası iletişim olarak sıralanmaktadır.

1.4.1. Sözlü İletişim

Konuşma, bireyler arasındaki duygu ve düşünce alışverişini dil aracılığıyla ses, kelime, söz vb. vasıtalarla ifade edilen bir terimdir. Konuşma, sağlıklı olarak dünyaya gelen bireylerin ilk olarak elde ettiği iletişim yeteneklerinden biridir ve büyüdükçe bu

yetenek geliştirilmektedir. Toplumsal hayat içerisinde kendimizi ifade etmek için kullandığımız konuşma eylemi bireylerin kendilerini ifade etmenin en kolay yolu olarak bilinmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 173:). Konuşma esnasında asıl olan, ifade edilmek istenilen mesajın karşıdaki bireye doğru aktarılması, sözcüklerin uygun seçilmesi ve verilmek istenen bilgilerin alıcı tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasıdır. Toplumumuzda sözlü iletişim sadece yüz yüze gerçekleşmemektedir. Örneğin, pandemi sürecinde evde kalan bireylerin yüz yüze iletişim sağlaması olanaksızken görüntülü iletişim aracılığıyla yüz yüze iletişim sağlanmıştır. Uzaktan eğitim alan öğrencilerin derslere görüntülü katılmaları örnek verilebilir.

1.4.2. Yüz Yüze İletişim

Yüz yüze iletişimde ileti hem konuşma hem de beden dili yardımı ile alıcıya aktarılmakta ve hedefe ulaşıp ulaşımadığı geribildirim (dönüt) yardımı ile anlaşılmalıdır. Yüz yüze iletişim esnasında konuşmamak iletişime kapalı olmak gibi görünse de aslında konuşmamak da bir anlam ifade etmektedir (Budak ve Budak, s. 130.). Örneğin; Bir öğretmenin sınıf ortamında gürültü yapan öğrenciler karşısında suskun kalması tepki anlamına gelmektedir. Jestler ve mimikler yüz yüze iletişimde konuşma kadar önemli bir yere sahiptir. Fakat iletilmek istenen mesajın istenilen hedefe doğru bir şekilde ulaşabilmesi için alıcının gözlemlemeyi dikkatli yapması gerekmektedir. Yüz yüze iletişim için bireylerin bir araya gelmesi gerekmektedir. Fakat pandemi dönemiyle bireyler Covid-19 virüsünün temas yoluyla bulaşması nedeniyle bir araya gelmekte tereddüt edebilmektedir. Alınan tedbirler nedeniyle düğün, cenaze vb. toplantılara katılımın yasaklanması nedeniyle yüz yüze iletişimin toplu organizasyonlarda gerçekleştirilme olasılığı azalmaktadır. Aynı zamanda pandemi dönemi dini ve resmi bayramların kutlanmasını sekteye uğratabilmektedir. Bu dönemlerde görüntülü ve sesli görüşmeye imkân sağlayan dijital iletişim teknolojilerinin tercih edilebilirliği artabilmektedir.

1.4.3. Sözsüz İletişim

İletişimin temelini sözsüz iletişim oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, günlük hayatımızda yaklaşık % 60-65 oranında sözsüz iletişim kodlarına başvurduğumuzu ortaya koymuştur (Kuşçu ve Günday, 2020: 62). Günlük yaşamda gerçekleştirilen ilişkilerde başvurulan kodlar içinde sözsüz olanları, anlam yaratma ve paylaşmada çoğu kez bilincinde olmaksızın, ama kaçınılmaz olarak sürekli kullanılmaktadır. Kısaca, kişilerarası iletişimde yer alan ses tonlamaları, yüz ifadeleri, mimikler, beden hareketleri, jestler sözlü iletişimin anlamını belirlemede her zaman etkili olagelmıştır. Aynı zamanda bireylerin kıyafetleri, giyimleri veya üzerlerinde bulundurduğu aksesuarları da kendileri hakkında düşünce oluşturmaktadır. Pandemi döneminde maske takan bireylerin salgından korunmak istediği düşüncesi oluşurken, maske takmayan bireylerin de salgını umursamadığı düşüncesi oluşabilmektedir. Kalabalık bir ortamda öksüren bir kişi olduğunda diğer bireylerin öksüren kişiye enfekte olmuş gözüyle bakması muhtemeldir. Bireyler, selamlaşmasını tokalaşarak veya sarılarak yapmaması pandemi döneminde sözsüz iletişimin değişimlere uğradığını göstermektedir.

1.4.4. İçsel İletişim

İçsel iletişim, sembollerin görülmeyen bir şekilde kişinin kendi içinde oluşturduğu iletilerin, aktarılması ve kod açmanın gerçekleştirilip değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Usluata 44 1994). Bireyler farklı bireylerle iletişim halinde olabildikleri gibi kendileriyle de iletişim içerisinde olurlar. Bireylerin düşünce mekanizması, vicdanı veya aklında bir olayı değerlendirmesi kişinin kendisi ile iletişimini sağlamasıdır. Bu durumda iletişimi başlatan, iletişimi sürdüren ve alıcı konumundaki kişinin kendisidir. Örneğin grip olan bireyin aklına gelen “ben korona mıyım ?” düşüncesi içsel iletişimidir. Soruyu üreten de cevaplayacak olan da yine bireyin kendisidir.

1.4.5. Grup İletişimi

İnsanlar sosyal varlıklardır bu neticeyle topluluklar halinde hareket edebilirler ve aralarında iletişim olmak zorundadır. İnsanlar arasında etkileşim ve iletişimin olmadığı bir topluluğa grup diyemeyiz. Grupların oluşma sebebi ne olursa olsun varlıklarını iletişim ile devam ettirirler. Gruplarda iletişim, grup olarak tutum sergileme özelliği taşıyan bireyler arasında gerçekleşmektedir. Grup iletişimi, kişiler arası iletişimde de görüldüğü gibi aynı ortamı paylaşma ve yüz yüze iletişim gerçekleştirme özelliğini taşır. Grup iletişimi bazen aracılanmış iletişim olarak da meydana gelebilmektedir. Gruplar iletişimlerini yüz yüze kurabilecekleri gibi kitle iletişim araçları ile sağlayabilmektedirler. Pandemi dönemlerinde telekonferans teknikleri ile iletişim sağlayan bireyler grup içi ve gruplar arası iletişimin aracılanmış halinin bir örneği sayılabilir. Grup iletişimini etkileyen en önemli etken grubun özelliğidir. Grubun özelliklerine göre özgün iletişim mekanizması oluşmaktadır ve üyeler bulunduğu bu mekanizmaya ters düşmemek için grup kurallarına uymak için dikkat ederler. Grupların birçok türü olsa da insani ilişkiler ve iletişimin gerçekleşmesi dikkate alındığında birincil ve ikinci gruplar olarak iki başlığa ayrılmaktadır. Birincil grubun iletişimi daha samimi bir üslubun kullanıldığı iletişim varken ikincil gruplarda iletişim üslubu kurumsaldır. Birincil grup belirsiz bir etkinlik üzerinde varlığını sürdürebilirken ikincil grup daha çok bir iş üzerine varlığını sürdürmektedir (Dal, 2012: 102).

1.4.6. Örgüt İçi İletişim

Örgüt içi iletişim, örgütte bulunan herhangi bir birimin bireyler arası bağlantıyı sağlayarak bilgi alışverişi ile diğer bireylerin tutum ve davranışlarını güçlendirmek ya da vazgeçmelerini sağlayarak çevreleriyle etkileşime girmelerini sağlayan simgesel bir süreçtir (Book ve Ark., 1980). Pandemi döneminde iş yerinde maske takmayan bir çalışanın diğer çalışanlar tarafından uyarılması örnek olabilir. Örgüt üyeleri ise genel itibarıyla çalışma sürecinin nasıl işleyeceğini, yapılmak istenen işte ne tür tekniklerin oluşturulduğunu ve örgütün ulaşmak istediği hedefte ne kadar enerji harcamak zorunda kalacaklarını bilmek isterler (Grunig, 2005). İş yerinde düzenlenen değişiklikler çalışanları yakından ilgilendirmektedir. Örneğin pandemi ile beraber can sağlığını korumak amacıyla home office çalışma hayatına giren çalışanların evde çalışma sürecinin

kendilerine ne katacağını veya neleri götüreceğini bilmek isterler. Evden çalışmak fazladan iş yükü veya zaman gerektirecek mi, maaşlarda bir değişiklik olacak mı, ulaşım, yemek veya internet aboneliği ücretleri kurum tarafından mı karşılanacak gibi birçok sorunlar olacaktır. Kısaca belirtmek gerekirse örgütsel iletişim birden fazla kişinin aynı amacı yerine getirmek için tüm birimleri arasında gerçekleştirdiği iletişim sürecidir.

1.5. Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim

Kitle iletişim araçları, kısaca toplumsal bir boyutta mesaj yayabilen araçlar olarak tanımlanabilir. Farklı bir ifadeyle, bireylerin mesafe fark etmeksizin dünyada olup bitenler hakkında eş zamanlı bilgi alışverişini sağlayan ve teknoloji ağıyla geniş kitleleri birbirlerine bağlayan araçlara denir. Kitle iletişim, verilmek istenen mesajın iletişim araçları aracılığıyla bir topluluğa aktarılması olayıdır. Böylelikle verilmek istenilen mesaj kısa süre içerisinde kitlelere kolayca iletilebilir. Matbaanın icadı ile gazete üretiminin başlaması, kitap ve dergi basımının artmasıyla beraber kitle iletişim araçları özgün bir pazar oluşturmuştur. 1900'ü yıllara gelindiğinde kitle iletişim araçlarında radyo, televizyon ve ses kayıtları popüler olmuştur. Günümüzde ise kitle iletişim araçları dendiğinde akla ilk gelen televizyondur. Medya ile gün içerisinde ekonomi, siyaset, kültür, eğlence haber ve birçok programa ulaşılmaktadır. Bunların yanı sıra internet teknolojisinin gelişmesi ile günlük hayatın bir parçası olan telefon ve bilgisayarlar 21. yüzyılın en çok kullanılan kitle iletişim araçları olduğu söylenebilir.

1.5.1. Kültürlerarası İletişim

Kültürlerarası iletişim en açık tanımıyla farklı kültürel toplulukların birbirinden etkilenmelerine ve bu etkileşim sürecinde anlam üretmeleriyle birlikte bu birikimlerini paylaşımları anlamına gelmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle farklı kültürler hakkında bilgi edinmenin ve etkilenmenin daha hızlı bir hal almıştır. (Mc Luhan bu durumu dünyanın küresel bir köy olduğu teorisiyle ortaya koymuştur.) Dünyanın herhangi bir yerinde gelişen bir olay teknoloji aracılığıyla diğer kültürlere aktarılmaktadır. Kültür öğelerinden aktarılan unsurların bazıları başka bir toplum

tarafından kabul görebilirken bir başka toplum gelenekleri nedeniyle, dini kurallar sebebiyle veya daha farklı nedenlerden dolayı kabul etmeyebilmektedir. Bazen de diğer toplumların kültürleri eleştirilmektedir. Örneğin İslam dininde haram olarak görülen yarasa, kedi vb. hayvanların tüketilmesi hoş görülmemektedir. Covid-19' un ortaya çıkış nedenleri arasında bu tür canlıların tüketildiği söylentisi, yemek kültürü farklı kültürler tarafından eleştiriyile karşılanabilmektedir.

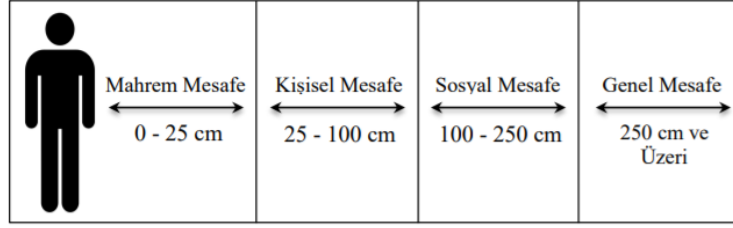
1.5.2. Kişilerarası İletişim

Kişilerarası iletişim, bir bireyden, diğerine bilgilerin, duygu ve düşüncelerin aktarım süreci olarak tanımlanmaktadır. İletişim sürecinin gerçekleşebilmesi için iletişimin kurulmuş olması gerekmektedir. Amaç doğrultusunda, etkileşime açık, davranış değişiklikleri yaratma süreci olarak da ifade edilmektedir. Kişilerarası iletişimde, iki birey arasındaki geçen tüm davranışlar veya bir davranışta bulunmayışı birer mesaj değeri taşımaktadır (Orta, 2009: 19). Bu bağlamda, sözcükler, sessizlik, jest ve mimikler, renkler, ses tonu vb. davranışlar iletişim potansiyeli taşımaktadır.

1.6. İletişimde Kişilerarası Mesafe

Mesafe, bireyler arası yakınlıklarda kıymeti ve önemi gösteren insanların aralarına koydukları sözsüz iletişim unsurudur. Farklı bir tanımlamayla, bireylerin yakınlık düzeylerine göre aralarına koydukları mesafenin artması veya azaltılması durumu denebilir. Günlük yaşam içerisinde bireyler farklı samimiyetlerde bulunduğu birçok insan ile karşılaşmaktadır. Bireyler bu görüşmelerde samimiyetinin fazla olduğu başka bir bireye daha yakın olurken tanımadığı ya da samimiyetinin daha az olduğu bireyle arasına koyduğu mesafe farklı olmaktadır. Aynı zamanda bireylerin tercih ettiği mesafeler kişiden kişiye, kültürden kültüre ve mekâna göre değişmektedir. Kişiler arası mesafelerde bireylerin samimiyet derecelerine göre bölgelerini belirleme ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmalar sonucunda verilere göre kişiler arası mesafeler, şekil 2' de verilmiştir.

Şekil 2: İletişimde Kişilerarası Mesafe Şeması

1.6.1. Mahrem Mesafe

Bireylerin psikolojik ve fiziksel olarak korumak istediği mesafeye mahrem mesafe denmektedir. Bireyler sadece kendilerine duygusal yakınlığı bulunan, özel olduğunu düşünen bireylerin bu mesafe içerisinde olmalarına izin vermektedirler. Örneğin ebeveynlerin, sevgililerin, eşlerin veya yakın arkadaşların girebildiği özel mesafedir. Bu kişilerin dışında izinsiz olarak yaklaşan kimseler bireye huzursuzluk vermektedir. Bu durumda birey kendini fiziksel ya da psikolojik olarak kendisini tehdit altında hissetmesine neden oluşturur. Rahatsız edilen bireyin sinir katsayısı artması ile saldırganlık durumu görülebilmektedir. Sonuç olarak mahrem mesafeye sadece bireyin istediği kişilerin girmeleri gerekmektedir. (Kara, 2015: 229). Covid-19 pandemisi nedeniyle eşler arasındaki mahrem mesafe sosyal mesafeye dönüşebilmektedir. Topluluk içerisinde iş hayatını sürdüren bireyler, sevdiklerini koruma amacıyla bu dönemlerde mahrem mesafe içerisine girmemek için özen gösterebilmektedir. Özellikle sağlık personelleri Covid-19 nedeniyle daha fazla risk altında kaldıklarını söylemek mümkündür. Sürekli olarak hasta bireyler ile etkileşim halinde olma durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle sağlık sektöründeki bireyler kendilerinde herhangi bir rahatsızlık hissetmese dahi virüsün taşıyıcısı olma ihtimalinden dolayı bu süreçte partnerlerine karşı daha uzak mesafede durmak zorunda kalabilmektedirler.

1.6.2. Kişisel Mesafe

Günlük hayatta bireylerin mahrem alanı dışında sürdürdüğü yüz yüze ilişkilerde kullanılan mesafedir. Bu durumdaki mesafe ne çok yakın ne de çok uzaktır bir kol boyu

kadar (25-100 cm) yakınlık ideal olandır (Baltaş ve Baltaş, 2005: 114). Bireyler bu durumda iletişim kurmaktadır fakat birbirleri ile temas halinde değildir. Böylelikle birbirini arkadaş olarak görüp ona göre sohbet eden bireyler için daha güvenli bir alan oluşmaktadır. Çalışma hayatında, partilerde veya sosyal etkinliklerde bireylerin tercih ettiği mesafedir. Bu sayede bireyler kendi mahrem alanlarını koruyarak çok yakın hissetmedikleri kişiler ile iletişim halinde olurlar. Fakat pandemi nedeniyle kamu kurum ve diğer kuruluşlarda sosyal mesafe zorunluluğu getirilmesi üzerine bireylerin sağlık durumları korunmaya çalışılmıştır.

1.6.3. Sosyal Mesafe

Mahrem veya kişisel mesafe dışında kalan günlük iletişim veya etkileşimlerin bulunduğu mesafedir. Bu mesafedeki kişiler ile herhangi bir yakınlık veya samimiyet bulunmaktadır. Örneğin bunları bir restorandaki garson, market çalışanları, tesisatçılar vb. bir iş aracılığıyla bir araya gelmiş kişiler oluşturmaktadır. Zamanla sohbet ve samimiyet ortamının oluşması durumunda bu bireyler kişisel alana girebilmektedir. Sosyal mesafenin kullanım amaçlarından biri de kişilerin statüleri ile ilgilidir. Örneğin kamu kurumlarında veya çalışma hayatında bireylerin biraz daha mesafeli durmalı bununla ilgilidir. İş hayatında sosyal mesafenin korunmasında ofis araç gereçleri masa, koltuk veya biblolar fazlaca tercih edilmektedir. Sosyal mesafe ifadesi, pandemi dönemiyle birlikte günlük yaşamda sıkça yer almaya başlamıştır. Türkiye genelinde 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 26. ve 27. maddesi gereği sosyal mesafe zorunlu hale getirilmiştir.

“Madde 26 – Umumi hıfzıssıhha meclisleri alelade ayda bir kere içtima ederler. Ahvali fevkalâdede veya bir sari ve salgın hastalık zuhurunda valinin daveti veya Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletinin talebi üzerine daha sık toplanırlar. Madde 27 – Umumi hıfzıssıhha meclisleri mahallin sıhhi ahvalini daima nazarı dikkat önünde bulundurarak şehir ve kasaba ve köyler sıhhi vaziyetinin islahına ve mevcut mahzurların izalesine yarayan tedbirleri alırlar. Sari ve salgın hastalıklar hakkında istihbaratı tanzim, sari ve içtimai hastalıklardan korunmak çareleri ve sıhhi hayatın faideleri hakkında halkı tenvir

ve bir sari hastalık zuhurunda hastalığın izalesi için alınan tedbirlerin ifasına muavenet eylerler.” (Kaynak: Mevzuat).

Aynı zamanda sosyal mesafe kuralına uymayan bireyler için de 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 32. maddesi gereğince idari para cezası gibi yaptırımlar ile sosyal mesafenin önemine dikkat çekilmiştir.

“Madde 32 - (1) Yetkili makamlar tarafından adli işlemler nedeniyle ya da kamu güvenliği, kamu düzeni veya genel sağlığın korunması amacıyla, hukuka uygun olarak verilen emre aykırı hareket eden kişiye yüz Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu cezaya emri veren makam tarafından karar verilir. (2) Bu madde, ancak ilgili kanunda açıkça hüküm bulunan hallerde uygulanabilir. (3) 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 526'ncı maddesine diğer kanunlarda yapılan yollamalar, bu maddeye yapılmış sayılır.” (Kaynak: Kabahatler Kanunu)

Pandemi yayılımının artması ile sosyal mesafenin önemine tekrar vurgu yapılmış ve bireylerin bu mesafe kuralına uyması için yaptırımlar getirilmiştir. Sosyal mesafenin önemi bireylerin herhangi bir hapsirme, öksürük veya solunum yoluyla bir diğer kişinin sağlığını korumak için son derece önemli olduğu söylenebilir. Sosyal mesafe kuralının gerçekleştirilmesi için otobüs, sınıf, bankalar, kamu kurumları vb. mekânlar için halkı uyaran afişler asılabilmekte ve bu mekânlarda bulunma ortamları kurallara göre dizayn edilebilmektedir.

1.6.4. Genel Mesafe

Birbirini tanımayan veya birbirlerine ilgi duymayan bireylerin çoğunlukla kamuya açık yerlerde aralarında oluşan mesafedir. Bu mesafe bireylerin diğer bireylerle aralarına koydukları en geniş mesafedir (Baltaş ve Baltaş, 2005: 114). Otobüs duraklarındaki insanlar, yolda yürüyen insanlar veya konser veren sanatçılar örnek olabilmektedir. Pandemi döneminde bireylerin dış mekânda güvende hissedebileceği en geniş alan biçimidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜLTÜR, TÜRK KÜLTÜRÜ ve COVID-19 YANSIMALARI

2.1. Kültür Kavramının Tanımı

Kültür yaşamımızın tüm alanlarında varlığını gösteren çok yaygın bir kavramdır. Hayatın içinde olan, yaygın kullanımı ve geniş kapsamlı yapısıyla tek bir tanımı mevcut değildir. Görüş birliğine varılamamış farklı tanımlamaları ve açıklamalarıyla tanımında ortak görüşe, uzlaşmaya varılamamıştır. Bu nedenle çok sayıda tanım mevcuttur. Maddi ve sembolik boyutları içeren kültür kavramının, bazı teorisyenler analitik değerinin kaybolduğunu söylemektedir. Kültür toplumsal hayatın her alanını kapsayıcı şekilde incelendiğinde bu yaklaşım, çeşitli alanlarda açıklayıcı olabilmekteyken sosyal bilimler alanında yetersiz olabilmektedir. Anlaşılması zor ve karmaşık sosyal olaylar sonuca varılacağına, sonucun kültüre bağlanması, her şeyin kültürden kaynaklanması veya kültürel, şeklinde sonuçlandırılması bir sonuç olarak değerlendirilemez veya bu bir açıklama olarak kabul edilemez bu sebeple araştırılması gereken sorular listesinin ilk araştırması olmalıdır (Sarı, 2010: 47-48).

Kültür, günlük yaşantımızda sanatsal ve bilimsel çalışmalarda kullanılan Latince kökenli bir kelimedir. Türkçeye Fransızcadan gelen kültür sözcüğünün sözlük anlamı “toprağa bir şeyler ekip ürün almak, üretmektir”. Kültür birikim, miras, davranışlar ve değerler düzenidir. Kültür genç nesillere öğrenme yoluyla geçmektedir (Barın, 2016: 61-62). Kültür sosyal bilimlerde, toplumsal açıdan bireylere biyolojik olarak değil, toplumsal materyallerle aktarılıp ve alınanları anlatır (Özdemir, 2013: 65). Ziya Gökalp’in ifadesiyle kültür, “*Bir milletin dini, ahlaki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür*”(Gökalp, 1975: 27).

Kültür, toplumsal hayat veya toplum içerisinde, yoğun olarak kullanılan ortak davranışları içermektedir. Kültür, geçmiş nesillerin yaşam tarzları, yaptıkları üretimler, sosyal alışkanlıkları ve ilişkileriyle ilgili bir kavramdır. Bu ifadeden hareketle üretilen diğer bir tanımı, kültürün toplumlara ait bir yaşam biçimi olduğu şeklindedir. Her toplumun yaşam tarzları ve alışkanlıkları farklıdır. Bu farklılık, kültürlerin birbirinden

etkilenmesini ve birbirinden ayrılmasını sağlamaktadır. Bu farklılıkların olma sebebi kültürel etkenlerin birbiriyle örtüşmüyor veya benzeşmiyor olmasındandır. Kültür, toplum halinde yaşayan bireyler tarafından gelişimi sağlanan, paylaşım yoluyla yayılan ve öğrenilen, sürekliliği olan ve zamanla değişim gösterebilen, inanç, tutum ve davranışlardır. Kültür, toplumun maddi ve manevi sahip olduğu değerlerden kurulan birliktir ve toplum içerisinde her türlü bilgi, ilgi, görüş, tutum, zihniyet ve tüm davranışlardır. Bu bilgilerle, o toplumun üyelerinin genelinin yaygın olarak kullandığı ve o toplumu diğer toplumlardan ayırt eden kendilerine ait bir yaşam biçimi oluşturur. Kültürü meydana getiren faktörler inançlar, giyimler, gelenek ve göreneklerdir. Toplumların kültürel birikimleri ise dinleri, yaşam tarzları, davranış ve tutumlarının yansımalarıdır (Turhan, 1959: 40).

2.2. Kültürün Oluşumu

Kültür etkileşim sürecidir. Kültür belirli bir zamanda yaşanan olgu, olay ve durumların etkileşimle bireylere aktarılması ve benimsenerek yaygın olarak kullanılması yeni kültürel değerlerin var olmasını sağlamaktadır (Güçlü, 2003: 148-149). Kültür belirli bir zaman sonucu birikerek oluşur. Toplumsal ve bireysel açıdan düşünüldüğünde kültür birikim sonucu zamanla meydana gelmekte, birey ve toplumda kalıcılık kazanarak etkisini sürdürmektedir. Kültür yaşanan güzelliklerin aktarılması ile bireyler tarafından kabul görerek edinilir ve aktarılır. Böylelikle yaşanan toplumda engin bir kültür birikimi meydana gelir. Bu yönüyle de kültür öğrenilen, paylaşım ile aktarılan ve benimsenen bir niteliktedir.

2.3. Kültürün Aktarılması

Dil, kültür aktarımında en önemli unsurlardan biridir. Dil aracılığıyla yazılı ve sözlü kültür kuşaktan kuşağa iletilerek devam etmiştir. Gelecek kuşaklar dil öğrenimi sürecinde yalnızca dil öğrenmemekte, geçmiş kuşakların yaşam tarzları, karakter özellikleri ve hayatlarını devam ettirdikleri topluma ait özellikleri de öğrenmektedirler. Kültür, bir toplumun geçmişten geleceğe aktarılan yaşam biçimlerinin özüdür ve yazılı, sözlü olarak günümüze yetişmiş gelecek kuşaklara da dil ile yetişecektir. Kültür bir toplumun

alışkanlıklarının, yaşam tarzlarının yazılı ve sözlü olarak geçmişten günümüze gelmiş bir dil belgesidir. Geçmişten beslenerek geleceğe ilerleyen kültür aktarımında önemli unsur dili muhafaza etmek ve sürekli çalıştırmaktır (Göçer, 2012: 50-52).

2.4. Kültürün Önemli Nitelikleri

Kültür çok boyutlu bir olgudur. Kültürün hangi unsurlardan meydana geldiği konusunda ortak bir görüş mevcut değildir. Kültür oluşumunu meydana getiren unsurların incelenmesi, kültürün daha iyi anlaşılabilmesi için önemlidir. Kültürün özelliklerinden biri de değişim ve dönüşüm halinde olmasıdır. Kültürün değişimini meydana getiren güç, kültür öğelerinde meydana gelen gelişmeler ve dönüşümlerdir. Tarihsel süreç açısından Türk kültürü ele alındığında bu değişim ve dönüşümler daha rahat bir şekilde anlaşılabilir (Arslanoğlu, 2001: 142). Kültür kavramı çok boyutlu ve çok anlamlı bir yapıda olduğundan kavramı daha anlaşılır kılmak için maddi ve manevi kültür ayrımını yapmak gerekir ve bu ayrımla, kültürün iki ana ögesi anlatılmaktadır.

2.5. Maddi kültür ve Manevi kültür

Maddi kültür unsurları, bireylerin tabiatla ilişkileri doğrultusunda ortaya çıkan materyaller ve araçların tümüdür. Manevi kültür unsurları ise bireyler arası ilişkiler doğrultusunda meydana gelen sözlü sözlü, yazılı yazısız değerlerin ve normların tümüdür. Fakat maddi ve manevi kültür unsurları şeklinde bir ayırım yapılsa da birbirlerinden bağımsız değildirler. İki kültür unsuru da etkileşim içerisindedir. Maddi ve manevi kültür unsurları eksiksiz olarak kültürü meydana getirmektedir. Maddi kültür unsuruna anlam kazandıran manevi kültür unsurudur. Bir toplumu diğer toplumlardan davranışlar, düşünceler, örf ve adetler, yaşam tarzları vb. değerler ayırt etme imkânı sağlamaktadır (Arslanoğlu, 2001: 143). Maddi kültür unsuruna dikiş makinası ve dokuma tezgâhı örnek olarak verilebilir. Manevi kültür ise bu makine ve tezgâhtan çıkan ürünlerin desenleri şekilleri, işlemeleri, kullanılan ipler, renkler ait olduğu toplumun bir parçasıdır ve o toplumu yansıtmaktadır.

2.6. Kùltürün Özellikleri

Kùltür, geniş kapsamlı bir olgudur ve birden fazla tanımlamaya sahiptir. Kùltürün de kendine özgü özellikleri vardır. Bu özellikler alt başlıklar altında sıralanmıştır.

2.6.1. Kùltür ve Toplumsal İlişkiler

Bireylerin tabiatta hayatlarını sürdürerek toplum oluşturmasıyla kùltürler de toplumsal hayattan meydana gelerek varlıklarını sürdürürler. Kùltür bireylerin bir arada toplum oluşturarak yaşamlarını sürdürmesiyle ortaya çıkmıştır. Birlikte yaşayan bireylerin toplumsal bir yapıya sahip olmalarındaki önemli nokta ortak kùltür ve kùltürel devamlılıklarının olmasıdır. Kùltürel yapının kazandırdığı öğretiler sadece zaman bakımından devamlı değil aynı bakımdan toplumsaldır. Bu durumun sebebi öğretilerin ortak paylaşım içerisindeki bireylerde ve toplum olarak hayatlarını devam ettiren bireylerin öğretileri oluşturması ve birlikte paylaşımlarındandır (Turan, 1990: 20-25). Bu sebeple bireyler arayıcılığıyla oluşturulan ve aktarılan davranış biçimleri, alışkanlıklar ve değerler toplumun kùltürünü meydana getirmektedir.

2.6.2. Kùltür ve Tarihsel İlişkiler

Kùltürler ve kùltür öğeleri tarihsel süreçte toplumsal sistemlerin gelişmesini etkilemektedir. Nasıl ki toplumlar tarihten bağımsız değildir kùltür de toplumsal sistemin bir parçasıdır ve ayrı düşünülemez. Kùltür nesilden nesile aktararak ilerler ve günümüz kùltürel değerleri geçmiş nesillerin kùltüründen oluşmaktadır. Kùltür tüm toplumlarda tarihsel bir süreç içerisinde oluşmakta ve kısa bir süreçte oluşmakta değildir. Kùltür unsurları toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Fakat bu kùltürel unsurlar tüm toplumlarda tarihsel bir süreç içerisinde meydana gelmekte ve o toplumun kùltürünü belirleyen semboller olmaktadır. Bir toplumda kullanılan dil tarihsel bir süreç içerisinde var olmuş ve kullanımı artarak gelişmiştir. Kùltürün tüm unsurları da aynı şekilde var olmuş ve gelişmiştir (Turan, 1990: 20-25).

2.6.3. Kùltürün Aktarılabilir ve Öğrenilebilirlik İlişkisi

İnsanoğlu tüm canlılar içerisinde değerlendirildiğinde edinmiş olduğu bilgi birikimini nesline aktaran tek canlı türüdür. Bireyin bu farklılığının nedeni konuşma, iletişim pratiğinden kaynaklanmaktadır. Kùltür nesilden nesillere aktarılarak iletilmekte yani sürekliliğini sağlamaktadır. Bu nedenle bu durumun kùltürlerde ortak neden ve sonuçları mevcuttur. Tüm kùltür sistemleri o kùltüre ait bireyleri, toplumu beslemektedir. Bu sebeple kùltürler bireylerin yeme - içme alışkanlıkları üzerinde etkiye sahiptir (Mengü, 2003: 15-16). İnsanoğlu kendisinden önce yaşamış nesillerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak, yaşam alanlarını yeniden şekillendirebilmekte yaşamalarını rahat devam ettirmek adına kurallar ve araçlar üretebilmektedirler. İnsanoğlu sosyal bir varlıktır ve sosyalleşme, toplumsallaşma sürecinde kùltürünü öğrenmektedir. Kùltürün temel özelliklerinden biride öğrenilir olmasıdır. Geçmiş nesillerin tecrübeleri ile günümüz kùltürünün şekillendiği gibi hali hazırda yaşamını devam ettiren neslin tecrübe ve birikimleriyle beslenir ve gelişir, öğrenme yolu ile gelecek nesillere aktarılır. Topluma yeni katılan birey zamanla kùltürünü öğrenmektedir. Biyolojik olarak kùltür aktarımı olmamakta birey büyüdükçe kùltürünü öğrenmektedir. Kùltürün öğrenilmesi ve öğretilmesindeki temel unsur konuşma becerisi yani dildir.

2.6.4. Kùltürün Değişim ve Yenilenme İlişkisi

Toplumsal yapının değişim içerisinde olduğu gibi kùltürün de temel özelliğinden biri değişim içerisinde olmasıdır. Kendisine iletilen kùltürü yeniden öğrenen birey, öğrendiği kùltürü yaşarken bu kùltürde farkında olmadan küçükte olsa değişikler yaparak kendisinden sonraki nesillere bu değişiklik ile aktarmış olur. Bu durum sadece bulunduğu toplumu değil, aktarım yoluyla ilerlediği için gelecek nesilleri etkilemektedir. Kùltürel değişimleri anlayabilmek adına bir kùltürün belirli bir tarihsel süreç dilimi inceleyerek bir kaniya varılabilmektedir (Nirun ve Özönder, 1990:251). Bu doğrultuda gelişmekte veya gelişmiş toplumların din, sanat, dil, giyim, mimari yapılar vb. kùltürü oluşturan değerler incelendiğinde geçmiş nesillerden günümüze aktarımda farklılıklar olduğu anlaşılabilir. Bu doğrultuda gelişmekte veya gelişmiş toplumların din, sanat, dil, giyim, mimari yapılar vb. kùltürü oluşturan değerler incelendiğinde geçmiş nesillerden günümüze aktarımda farklılıklar olduğu anlaşılabilir.

2.6.5. Kültür Bağlayıcı ve İşlevsellik İlişkisi

Kültürün farklı bir özelliği toplumsal sistem üzerinde bir öneminin, yerinin ve görevinin bulunması kısaca işlevselliğidir. Kültür öğeleri, yaşamını toplu olarak sürdüren insanoglunun yaşamı süresince ortaya çıkan ruhsal, bedensel ve düşünsel ihtiyaçlarını karşılayan araçlar, değerler ve davranışlardır. Birey yaşamış olduğu sorunları çözmek için geçmiş nesillerin tecrübelerinden faydalanmaktadır. Kültür, toplum için bağlayıcı niteliktedir. Bireyi sorunun çözüm yollarına, tecrübe ve birikimleri paylaşmaya, ortak davranışlarda birleşmeye yönlendirmektedir. Bu bağlamda kültürel ortamın bireyler üzerinde yaptırım etkisi mevcuttur (Güvenç, 2002: 103-104).

2.6.6. Kültür ve Doyum İlişkisi

Kültür biyolojik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlardan doğan ikincil tür ihtiyaçları karşılamaktadır. Doyum bireyin alışkanlıklarını etkimekte ve bu alışkanlıkları pekiştirmektedir. Doyumun olmaması alışkanlıklardan vaz geçilmesine veya kaybolmasını sağlayabilmektedir. Bu nedenle kültürel öğeler bireylere doyum ve hizmette bulunarak varlıklarını sürdürebilirler. Kültürel öğelerin vermiş olduğu doyum ve zevk ne kadar yüksek olursa devam etmesi de bir o kadar yüksek olur. Kültür bireylerin biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılıyorsa tüm kültürlerde benzer sistemler ve öğeler olmalıdır. Bireysel ihtiyaçlar temel olarak biri birine benzer bu doğrultuda kültürlerin de biri birine benzer olması beklenebilir (Güvenç, 2002: 103).

2.6.7. Kültür ve Soyutluk İlişkisi

Kültür gözle görülebilir bir kavram olarak değerlendirilmemektedir ve kültür soyut bir olgudur. Soyutlamayı yapan bireylerin akıllarında kültür görüş kavram olarak mevcuttur. Kültür kavramıyla harita arasında bir benzerlik oluşturulabilir. Bir coğrafya haritasında ırmaklar, göller, dağlar, ovalar ve bu alanların biri birine olan mesafesini göstermekte kültür ise toplumdaki, kuram, kültürel öğeleri ve süreçleri, biri birleri ile olan

ilişkilerini temsil eder. Bu bağlamda harita gösterdiği bölgenin kendisi olmadığı gibi onun soyut bir modelidir. Kültür kavramı da toplumsal yapının kendisi değil soyut ve kavramsal bir modeldir (Güvenç,2002: 104).

2.6.8. Kültürün Kapsayıcı ve Bütünleyici İlişkisi

Toplumun genelini kapsayan kültür, küçük boyutta kültürlerden meydana gelmektedir. Bunun sebebi sosyal çeşitliliğin, toplumsal sınıf farklılıklarının, meslekler, eğitim, sanat ve sanatsal faaliyetler özel kültürler meydana getirmektedir. Milli kültürün oluşumunu etkileyen sınıf kültürleri ve alt kültürlerdir. Alt kültürler; yöresel ve bölgesel kültürler ile bütünlük gösterdiğinde milli kültür bütünlüğünü oluşturur. Bölgesel kültürler kendi aralarında farklılıklar gösterebilir ama temel nokta bu farklılıkların bütünü etkilememesidir (Aktan ve Tutar 2007: 7). Milli kültüre renk veren bölgesel kültür özellikleridir. Sanat ve mimari yapılar, elbise ve takılar, yemek ve içecek, konuşulan dilin bölgesel ağız farklılıkları yerel kültürü bir birinden ayıran ve milli kültüre çeşitlilik sağlayan değerler denilebilir.

2.6.9. Kültür ve Sistem İlişkisi

Kültürler rastgele bir araya gelerek oluşmuş değerler olarak düşünülmemelidir. Kültür, bir düzen içerisinde küçük kültürel parçalarla bütünleşerek ortaya çıkan değerdir. Bu sebeple toplumsal yapıdaki inançlar, örf ve adetler bir birleriyle bağlantı içerisindeyler. Bu nedenle de herhangi bir yapıda meydana gelen değişim tüm sistemleri etkileyecektir. Kültürler sadece içerisindeki etkinlikler ve toplumsal sistemler ile değil değerler ve ilkeler ile de bütünlük göstermektedir ve kültür öğeleri, bir kültürün ana değerleriyle çevrelenebilir (İçli, 2002: 83). Örneğin; sosyal bir kültüre sahip toplum özgürlük, adalet, nezaket vb. değerler ile çevrelenebilir.

2.7. Türk Kültürü ve Toplum İlişkisi

Kültür tarihçileri, bireylerin yaşamlarını sürdürme var olma tecrübelerini kültürden beslenen bir canlı olmasına, bilgi birikimlerini ve tecrübelerini kültürlerinde muhafaza ederek gelecek nesillere iletmesine dayandırmaktadırlar. İnsanoğlu biyolojik anlamda uyum sağlayarak değil, kültürün nesilden nesile aktarımıyla varlığını korumuş ve sürdürmüştür. Bu doğrultuda tüm toplumların kültürü mevcuttur ve toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir.

Türk toplumu da örf, din, sanat, dil, düşünce sistemi ve toplumun davranışları bakımından kültürlerini ve varlıklarını sürdüren bir toplumdur. Türk toplumunun tarihsel süreç içerisinde var oldukları, varlıklarını sürdürdükleri coğrafyalarda kültür izlerine rastlandığı ve sürekliliğinin devam ettiği görülmektedir. Kültürün ortaya çıkışında yaşanan coğrafyanın şartları, insan faktörü ve toplumun yapısı etkili olmaktadır. Toplumlar bu faktörlerin etkisiyle kültürlerini var etmektedirler. Bu bağlamda kültürleri güçlü veya zayıf olarak görmek uygun değildir (Başdin, 2017: 187). Tüm kültürleri var oldukları toplumun şartlarını göz önünde bulundurarak karara varmak gerekmektedir. Toplumların var olma mücadelesinde ve kültürlerinin meydana gelmesinde, yaşamlarını sürdürdükleri coğrafi alan, sosyal, ekonomik, din, dil, siyaset, hukuk vb. unsurların kültürel davranış ve davranış şekilleri üzerinde etkisi mevcuttur. Bu sebeple Türk kültürünün oluşumunda ve kültürel devamlılığında bu unsurlar görülecektir.

Toplumların var oluş ve varlığını sürdürme sürecinde kuruldukları coğrafi bölgenin şartları medeniyetlerin var olmasında yeterli olmayışı görülmüştür. Bu doğrultuda medeniyetin oluşumunu sağlayan, kültürel unsurların meydana gelmesindeki birey faktörü ele alınması gerekmektedir. Fakat kültürü ortaya çıkartmak adına ırk faktörünü vurgulamak uygun bir yaklaşım olmamaktadır. Kültürlenme ve medeni bir birey olma anlamında kültür unsurlarının sadece kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla sağlanamayacağı, ailede alınan eğitimin ve genel eğitimin de etkili olduğu gerçektir. Ulusları biri birinden ayırt eden soy kavramının varlığı yadsınamamıştır.

Toplumlar geçmiş nesillerinden aldıkları kültürel miraslarla, kendilerinin ekledikleri katkılarla kişilik özellikleri bakımından da farklılaşmışlardır. Bu bağlamda sınır komşusu olan veya ülkeleri biri birinden farklı kılan temel faktör kişilik yani öz

farklılıklarıdır. Kültür, bir topluluk içinde ortak düşünce ve davranışlarla anlam kazandığından, toplum üyelerinin oluşturduğu bu ortak kabulleri toplumunda kabul etmesi gerekmektedir. Buradan hareketle kültürün oluşması, gelişmesi ve devamlılığını sağlamasında toplumun rolü olduğu bilinmelidir. Türk kültürünün anlaşılması ve anlamlandırılmasında, yaşanan coğrafi bölge, Türk toplumunun insani değer ve özellikleri, sosyal hayatta var olan olayların titizlikle incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Koca, 2012: 1-2). Kültürün oluşumunda yaşanan coğrafi bölgenin etkisi olduğu kadar, toplumun yapısal özellikleri ve birey faktörü de etkilidir. Türk kültürünün var olmaya başladığı yerin Orta Asya olduğu bilinmektedir.

2.7.1. Türk Kültürü ve Davranışsal Özellikler İlişkisi

Türk kültüründe selamlaşma ve vedalaşma, farklı kültürlere göre selamlaşma ve vedalaşma eylemlerinde hoşgörü, iyi niyet, sağlık ve selamet kelimeleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Maddi ve manevi tehlikelere karşı insan doğasının içgüdüsel tutumundan ötürü olduğu düşünülmektedir. Selamlaşma eylemi ve bu eylemi gerçekleştirmeye yönelik sözler ve davranışlar, insanların bir birlerine güvenebilecekleri ve zarar görmeyecekleri anlayışı doğrultusunda oluşmuştur. Bu doğrultuda selamlaşma tarihin ilk dönemlerinden itibaren barış ve selamet anlamı taşıyan iletişim şekli olarak ortaya çıkmış ve gelişimini sürdürmüştür.

Tüm toplumlar, kendilerine göre belirledikleri selamlaşma eylemini sistemleştirmiş ve bu eylemi kelimelere dökerek kendilerine ait selamlaşma şekillerini oluşturmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde bu selamlaşma şekil ve söylemleri, toplumlara göre farklılık göstererek, zamanla değişim geçirerek günümüze kadar gelebilmiştir. Türk kültüründe selamlaşmak, selam vermek anlamına gelen beden diliyle gerçekleştirilen belirli davranışlar el sıkışmak (tokalaşmak), sarılmak, el sallamak, sağ elin göğsün üzerine onulması, başın öne doğru eğilmesi, göz kırpmak, şekliyle sıralanabilir. Türk kültüründe selamlaşma eylemini gerçekleştirirken yoğun olarak baş, göğüs ve el kullanılmaktadır. Selamlaşma eylemine göre öpme Türk kültüründe daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Sıralanan eylemler dışında örgüt ve grupların kendilerine özgü selamlaşma şekilleri olduğu yadsınamaz. Bu davranışlar beden diliyle yapılan iletişim

yöntemidir. Bu sebeple, toplumdan topluma beden dili eylemleri anlam bakımından farklılık gösterebilmektedir (Keskin, 2017: 126-129).

İslamiyet'in kabulüyle oruç ibadetine, Türk gelenek ve göreneklerini, estetik algısını, önce ki geleneksel Türk dininde bulunan bazı tören ve gösterilerin eklenmesi Türk toplumunun, diğer Müslüman toplumlardan farklılığını yansıtmıştır. Dinen böyle bir uygulamanın olmamasına rağmen, ibadetlerin coşkulu ve heyecanlı bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlayan uygulamalardır. Tüm ibadetlerde böylesi uygulamalara rastlana bilinir ancak oruç ibadetinde daha fazla rastlanmaktadır. Bu durumun sebebi orucun yılın bir ayında gerçekleşmesi, gecesi ve gündüzüyle yaşam şekli halini almış almasındandır. İftar ve sahur davetleri de oruç ibadetinin olmazsa olmazlarındandır. Bir aile maddi yeterliliğine bakmaksızın iftar davetinde bulunurlar. Eski zamanlarda düzenlenen davetlere davetlilerin yanı sıra davetsiz misafirlerin katılımı da olur geri çevrilmez, kalpleri kırılmaz ve karınlarını doyurmak için onlara da masa kurulup ikramda bulunulurdu (Özden, 2006: 84-89).

Türk kültür yapısında, kültür unsurlarından en önemlisi olarak görünenlerden biri ailedir. Aileye verilen önem ve değer başlangıcı olan ilk adım düğün törenidir. Düğün iki bireyin yuva kurmalarını kutladıkları bir törendir. İslamiyet'in kabulünden sonra sünnet törenleri de düzenlenmeye başlanmıştır. Türk kültüründe düğün süreci söz, nişan, kına gecesi, düğün şeklinde sıralanabilir. Bu törenler bireylerin eğlendiği, birlik ve beraberliğin olduğu eğlence kültürünün parçasıdır. Bu törenlerde yemek ikramı yapılır, şarkılar ve türküler söylenir, bölgesel oyunlar oynanarak kutlanmaktadır. Bu törenlere yetişkinler ve çocuklar, toplumun tüm sınıfından bireylerin katıldığı törenlerdir ve bu yapıyla şen ve coşkulu bir atmosfer oluştururken toplumu birbiri ile kaynaştırdığı da yadsınamaz (Berber, 2009: 1).

Misafir kelimesi, Türkçede yolda olmak, yola çıkmak anlamlarında kullanılmaktadır. Misafir kelimesi Arapçada yolcu anlamında kullanılırken bu kelimenin Türkçede karşılığı konuk kelimesidir (Atalay, 1998: 384). Misafir, misafirperverlik ve cömertlik Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir ve edebiyatımıza da yansımıştır. Dede Korkut eserinde "Oğul babadan görmeyince sofraya çekmez" denilmiştir (Ergin, 2005: 16). Türk kültüründe önemli yeri olan misafir ve misafir ağırlama geçmişte eserlere

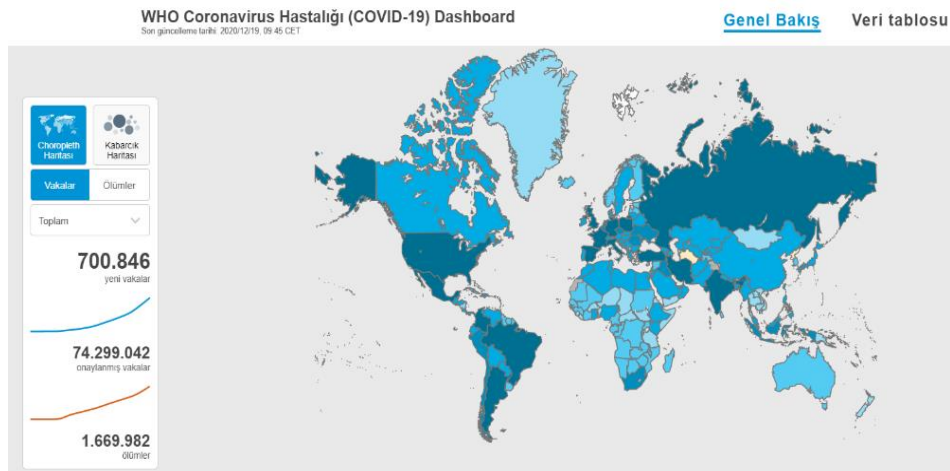
dahi konu olduğu gibi günümüzde de etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Covid-19 döneminde misafir ağırlamak tedbirler gereği gerçekleştirilememiştir.

2.8. Covid-19 Pandemisi ve Etkileri

Covid-19 zarflı en büyük genoma sahip RNA virüsleridir. Yüzeyleindeki dikensi çıkıntılar nedeniyle, “Corona” yani Latince “taç” anlamına gelen taçlı virüs olarak adlandırılmaktadır. İnsan, yaras, domuz, kedi, köpek, kemirgen ve kanatlılar gibi evcil ve yabani hayvanlarda bulunabilmektedir. Coronavirüsler daha önceden de var olduğu bilinen, genellikle hafif-orta solunum yolu hastalıklarına neden olan virüslerdir. Tarihsel akışta Coronavirüsler 2003 yılında SARS-Coronavirüs (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) ve 2012 yılında MERS-Coronavirüs (Orta Doğu Solunum Sendromu) ile önem kazanmıştır.

COVID-19 in 2019 Aralık ayının son günlerinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan şehrinde etyolojisi bilinmeyen pnömoni vakaları şeklinde başladığı ve bunların önemli bir kısmının Huanan deniz ürünleri pazarı ile bağlantısı olduğu tespit edilmiştir. 31 Aralık 2019’da ise bu kümelenme Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi’ne bildirilmiş ve 1 Ocak 2020’de marketin kapatılması sağlanmıştır. 7 Ocak 2020’de ise bu yeni ve ilk kez görülen etken tespit edilip Novel yani Yeni Coronavirus (2019-nCoV) olarak adlandırılmıştır. 23 Ocak 2020’de Wuhan şehrinde şehir dışı çıkış ve tüm uçuşlar iptal edilmiştir (Yeşil, 2020: 125 - 127).

Şekil 3: Covid-19 Pandemisinin Küresel Etkisi (WHO, 19. 12. 2020).

Kaynak: <https://covid19.who.int/>

Tüm dünyada kısmi veya tam zamanlı sokağa çıkma yasakları, karantina süreçleri, bireylerin kendilerini izole etmeleri ve sosyal mesafenin korunması gibi önlemler alınmıştır.

2.8.1. Korunma Yöntemleri

Sağlık kurumuna başvuran hastalarda hastalığın yayılımını kontrol altında tutmaya yönelik olarak olguların mümkün oldukça hastanede ayrı alanlara başvurmaları sağlanmalı, maske kullanılmalı, ayrı personel tarafından sağlık hizmeti verilmeli, tetkiklerde öncelik verilmesi sağlanmalı, semptomatik hastalar ayrı bekleme alanında izlenmelidir (Yeşil, 2020: 135).

2.8.2. Covid-19 ve Kültür ilişkisi

Toplum düzenini sağlayan veya toplumsal yapının varoluşunu sağlayan kurumlar, toplumun yapı taşı oluşturulan aile ile toplumda bireylerin toplumda yenilenecek var olmasını sağlamaktadır. Toplumda bireylerin belirli bir düzen içerisinde yaşamını devam ettirmesi ise devlet ve iktidar tarafından bu düzenin sağlanmasına yönelik ihtiyaçlar üzerine sistemli bir örgütlenmeyle davranışlar ve inançlar üzerinde bütünlük sağlanması şeklinde tanımlanabilmektedir (Schaefer, 2013: 103).

Kurumlara sosyolojik açıdan bakıldığında, kurum bir grup veya bir kişi olarak nitelendirilemez. Kültürel sistemin ve bireylerin hayatlarını devam ettirme alışkanlıklarının sistemleşmiş bir kısmıdır. Bireylerin toplumda varlıklarını sürdürdükleri sosyal rolleri, açık bir şekilde veya kapalı bir biçimde gerçekleşen davranış şekilleri ve bireyler toplumda gerçekleştirmiş olduğu sosyal ilişkiler ile ilgilidir. Bu ilişkilerin meydana gelmesinde ise sosyal süreçler mevcuttur. Toplumsal roller ve toplumsal ilişkiler kurumların temelini oluşturmaktadır. Kurumlar, toplumsal sistemde bireylerin çoğunluğunun paylaşımında bulunduğu ve temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla davranış şekilleri oluşturması şekliyle açıklanabilir (Fichter, 2012: 139).

Toplumları birbirinden ayıran inançları, etnik yapıları, kültürel çeşitlilikleri ve kültürel birikimleriyle ve bu çeşitliği sağlayan bireylerden oluşmaktadır. Bu çeşitliliği sağlayan ve birbirinden farklı özelliklere sahip bireylerin, birlikte ve toplum olarak yaşayabilmelerini sağlayan ve bu düzenin oluşmasını sağlayan kurumlardır. Bu düzenin sağlanmasını sağlayan kurumlar, düzenin sağlanması için uyarı, kanun, kural ve ceza uygulayabilmektedirler (Zencirkıran, 2018: 6-7).

Covid-19 pandemisi sürecinde dünya değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi bireylerin dünyaya bakış açılarını, hayatlarını devam ettirme alışkanlıklarını etkilemiştir. Covid-19 pandemisi süresinde, yitirilen hayatlar, yaralanan toplum ve karantinaların ilişkileri aksatan uygulamalar toplumların hafızalarında çok uzun süre varlığını sürdürecektir ve yeni nesillere bu kültürel birikim aktarılacaktır. Covid-19 pandemisinin dünya üzerindeki etkisi sosyal mesafe tedbirleri, sokağa çıkma yasakları vb. uygulamalarla Covid-19'un tesirli boyutu anlaşılmaktadır. Covid-19 pandemisinin bir gün son bulacak olması geçen süreç zarfında açtığı yaralarla sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanlardaki tesiri hemen son bulmayacaktır (He ve Harris, 2020: 176).

Baker ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmaya göre; Covid-19 vakalarının artış göstermesi stoklama veya depolama davranışlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada ulaşım ve kafe-restoran gibi hizmet sektörlerine yapılan harcamaların azaldığını ve perakende ve temel ihtiyaçlara yapılan harcamaların üst düzeyde devam ettiği belirtilmiştir. Araştırmada, yetişkinlere göre genç kuşakların yaptığı harcamalarda tutumlu olmadıkları belirtilmiş ve gıda ürünlerinin dağıtımına yapılan harcamaların artış gösterdiği, bu doğrultuda lokanta veya restoranlarda yemek yenilmesi yerine yemeğin eve sipariş verilmesi bu artışın göstergesi olarak belirtilmiştir (Baker ve ark., 2020: 10-15).

Toplumun ortak davranışlarını içeren ve belirli bir topluma ait özgün yaşam biçiminin o toplumun bireyleri tarafından uygulanması olarak da tanımlanabilmektedir. Toplumların kültürel özellikleri tarafından benimsenmiş kendisine özgü bir sosyal yapısı bulunmaktadır. Toplumun sosyal yapısı ve kültürü birbirinden etkilenmekte ve birinin değişimi diğerini etkilemektedir. Türk toplumu yakın temastan çekinmeyen kültür yapısına sahiptir. Bu özelliklere sarılmak, tokalaşmak, bayram ziyaretlerinde el öpmeler

vb. örnek verilebilir. Bu adetlerin toplumda yapılması sosyal mesafe kurallarına aykırı olması nedeniyle Covid-19 vakalarında artış yaşanmasına neden olabilmektedir.

2.8.3. Sosyal Mesafeli İletişim Sürecine Geçiş

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren farkında olmaksızın ihtiyaçlarını karşılamak için kişilerarası etkileşiminde bulunmaya başlamaktadır. Toplum ile iletişime geçmeye başlayan bir bebeğin etkileşim süreci ihtiyaçlarını giderebilmek için bir araçtır. Doğduğu andan itibaren ilk etkileşimini ailesi ile yaşayan bir bebeğin, bebeklik döneminden çocukluk dönemine geçmesiyle birlikte sosyalleşme süreci başlamaktadır. Ergenlik ve sonrası dönemlerde bireyler sosyalleşmeye devam ederek kendi toplumsal statülerini var etme çabası içerisine girmektedir. Bireyin toplum içindeki çevresi onun sosyalleşme sürecinin oluşmasında oldukça etkilidir. Sosyalleşme bireyin, toplumsal statüsünün devamlılığı için temel unsurlardan birisidir.

Türk kültürü kişilerarası iletişim sürecinde bireyler arasında ortak mekânın kullanımı ve temasın iletişimsel boyutu büyük bir role sahiptir. Hall, bireyler arasında oluşturulan bu ilişkilerin, bireylerin kültürleri ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Farklı kültürlerde bireyler arasındaki mesafelerin değişkenlik gösterebileceğine ve farklı anlamlara sahip olabileceğinin altını çizmektedir. Hall, özel alan, kişisel alan, sosyal alan ve kamu alanı olarak adlandırdığı dört çeşit mesafenin varlığından bahsetmektedir (Deniz, 2020: 193-194).

2.8.4. Hayat Eve Sığar Sosyal ve Fiziksel İzolasyon

Covid-19 pandemisi dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’ de ekonomiden toplumsal yaşantıya kadar birçok alanı etkilenmiştir. Çin’in Wuhan şehri halkının enfekte olmasıyla birlikte 2019 yılının Aralık ayında çıkan Covid-19 tüm dünyaya ülkelerine yayılarak ortaya çıkarak bir salgın haline gelmiştir (Yanardağ ve Selçuk, 2020: 1).

Beklenmedik şekilde yayılan salgın dünyanın tüm ülkelerini hazırlıksız yakalamıştır. Hazırlıksız yakalanan ülkeler ekonomiden, sosyal yaşantıya, eğitimden,

çalışma hayatına kadar her alanda olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Yaşamın her süreci pandemi dönemi ile birlikte köklü bir şekilde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde kitlesel ölümlere neden olan salgın hastalıklar söz konusu olduğu zaman salgının yayılımını önlemek için alınan tedbirlerin ilk sırasında izolasyon gelmektedir. Covid-19'un küresel bir salgına dönüşmesiyle ülkeler sınırlarını kapatarak salgının yayılımını önlemek amacıyla kendi sınırları içerisinde sosyal izolasyon vb. önlemler almıştır. Türkiye' de Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan ilk vaka 11 Mart 2020'de ortaya çıkmıştır.

11 Mart 2020 tarihinden günümüze kadar vaka sayılarında inişli çıkışlı değişkenlik söz konusudur. Sonraki süreçte yayılıma devam eden salgın yüksek vaka sayılarına neden olmuştur (<https://covid19.saglik.gov.tr/>). Covid-19 pandemisinin yayılmasını önlemek amacıyla devletin aldığı tedbirlerin başında sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi olmuştur. “Evde kal” ve “hayat eve sığar” çağruları ile bireylerin acil durumlar ve temel ihtiyaçlar harici sokağa çıkmamaları konusunda uyarılar yapılmıştır ve hafta sonlarını kapsayan sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Aynı zamanda camiiler aracılığıyla halka sokağa çıkmamaları ve sosyal mesafenin önemini vurgulayan uyarılar yapılmıştır. Pandemi nedeniyle ev içerisinde bulunan bireyler gündelik hayat içerisinde dijital platformlara rağbet etmiştir.

Sosyal izolasyon, bireylerin birbirleriyle temas içerisinde olmaması veya iletişim sürecinin en aza indirgenmesi anlamına gelmektedir (Erbaş ve Zaganjori, 2017: 41). Covid-19 pandemisinin küresel bir pandemiye dönüşmeye başlaması ile sosyal izolasyon kavramı herkes tarafından bilinir bir hal almıştır. Türkiye'de sosyal ve fiziksel izolasyon çağrılarının önemle vurgulanması ve herkes tarafından bilinir olması amacıyla “evde kal” ve “hayat eve sığar” çağruları sık sık yapılmış medyada her fırsatta vurgulanmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan “hayat eve sığar” uygulaması ile bireylerin konumları alınarak buldukları bölgedeki Covid-19 risk alanı renkler ile belirtilerek korunmaları amaçlanmıştır. Hayat Eve Sığar uygulaması sonraki dönemlerde bölgesel yoğunluğun bildirilmesi amacıyla farklı olarak enfekte olmuş sokağa çıkan bireyler için ihbar hattı görevini de üstlenmiştir.

2.8.5. Pandemide Psikolojik Tepkiler

Korku ve kaygı arasında farkı anlamının en bilindik yolu açık bir tehlike kaynağının olup olmadığıdır. Tehlikenin kaynağının ne olduğu bilindiğinde yaşanan duyguya korku denir. Kaygı, kişinin tehlikenin nerden geleceğini bilmediği, hoş olmayan duygulara denir. Pandeminin toplumda korku ya da kaygı oluşturmasının en önemli nedeni; virüsün bulaşıcı olması, ölümcül tehdit oluşturması ve yüksek yayılım göstermesidir. Pandemi döneminde aşırı korkudan kayıtsızlığa, kaderciliğe kadar giden psikolojik tepkiler çeşitlilik gösterebilmektedir. Bazı bireyler tehdidin kaçınılmaz olduğunu kabullenip daha az endişe yaşamaktadır. Bazen de psikolojik etkiler ağır ve uzun süreli olabilir. Ağır Akut Solunum Yolu Sendromu (SARS) salgını üzerine yapılan araştırmalar, psikolojik etkilerin şiddetli ve kalıcı ruhsal sorunlara yol açabildiğini göstermiştir (Tükel, 2020: 618). Salgının ölümcül olması, sokağa çıkma yasağının geçim sıkıntılarını tetiklemesi ve enfekte olan bireylerin karantina süreçleri nedeni ile yalnız hissetmeleri örnek olarak verilebilir. Herhangi bir hapşırma veya burun akıntısı bireylerin kendilerinde enfekte olma düşüncesi yaratabilmektedir. Bu durumun bir başka bireyde görülmesi durumunda o bireye enfekte olmuş gözüyle bakılmasına neden olabilmektedir. Toplum içerisinde oluşan bu güvensizlik, tereddüt ve korkular bireylerde ağır psikolojik kalıntılar oluşturabilmektedir.

2.8.6. Covid-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı

Ailenin psikolojik, toplumsal, biyolojik ve sosyal olmak üzere birçok işlevi bulunmaktadır. Pandemi sürecinde etkilenen aile bireyleri, ilişkileri ve rolleri nedeniyle bireyler çeşitli ruhsal problemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler (Koçak ve Harmancı, 2020: 193). Bireylerin enfekte olma ya da bulaştırmayla alakalı yaşadıkları suçluluğu, karantina, damgalanma ve karantinanın aile ile sosyal çevre üzerindeki etkileri konusundaki kaygılarını yükselttiği söylenebilir. Yaşanan psikolojik unsurlar neticesinde karantinadan kaçış planları ve öfke patlamaları ile karşılaşılabilir. Karantina uzadıkça bireylerdeki tükenmişlik ve umutsuzluk duyguları artarak psikolojik yıpranmaya neden olabilmektedir.

2.8.7. Covid-19' un Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri

Sosyal mesafe kısıtlamalarıyla beraber arkadaş gruplarının bir araya gelmelerine ciddi yasaklamalar getirilmiştir. Çocuklar ve ergenler için arkadaşları ile eğlenmenin olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğu zaman yaşlılarıyla bir araya gelememeleri çocuklarda öfke ve davranış bozukluğu gibi psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Gümüşgöl ve Aydoğan, 2020: 198). Ailenin sosyoekonomik durumundaki problemler çocuk psikolojisini etkileyebilmektedir. Aynı zamanda aynı ev içerisinde uzun süre vakit geçiren aile bireyleri arasında kavgalar gerçekleşebilmektedir.

2.8.8. Dini İnançlar ve Covid-19 İlişkisi

Muhafazakâr toplumlar, sosyal hakikatler konusunda din kurumu ve bu kurumun simgesel özümlemesinde kutsallık yüklendiği bilinmektedir. Sosyal hayatta yaşanan olaylar ve olgular, ilahi gücün varlığının yansımaları olarak nitelendirilmektedir. Toplumların ve bireylerin, hayatını tehlikeye sokan, sosyal düzenin aksamasına sebep olan, sosyal krizlere neden olan, sel, deprem, çığ, heyelan, salgın vb. felaketlerin açıklaması yapılırken dini kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmaktadır. Tüm dünyayı olumsuz olarak etkileyen Covid-19 pandemisi, din kurumunu da etkilemiştir. Dünyanın genelinde toplu olarak ibadet yapılmakta olan; kâbe, cami, kilise, vb. ibadetgâhların Covid-19 pandemisinin yayılımını engellemek için kapatılması, ibadet etmek için farklı alternatif yollar geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Ülkedeki dini kurum ve yetkili kişiler, acil çözüm önerileri bulmak ve uygulamaya kaymak durumunda kalmışlardır (Güngörer, 2020: 405).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İLETİŞİM VE KÜLTÜR HAYATINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Covid-19, Aralık 2019 tarihinde Çin' in Wuhan şehrinde ilk vakaya rastlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Covid-19 pandemisi hızlı bir yayılım göstererek dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Türkiye' de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakaya rastlanmış, vakanın hangi şehirde görüldüğü halkı telaşlandırmamak adına gizli tutulmuştur. Türkiye' yi de kısa sürede etkisi altına almaya başlamıştır. Bu süreçte iletişim problemleri yaşanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın üçüncü bölümünde, Covid-19 hastalığını geçiren bireylerin iletişim ve kültür alanındaki dönüşüm algısını anlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında Covid-19 hastalığını geçirmiş yirmi sekiz birey araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmada yaş, cinsiyet, kültür, eğitim ve ideolojik olarak farklılıkları bulunan bireylere önceden hazırlanmış 12 soruyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar incelenmiş, Covid-19 hastalığını geçiren bireylerin, iletişim ve kültür alanında yaşadığı dönüşümleri ortaya çıkarmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi sürecinde iletişimin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada, salgın sürecinde yaşanan iletişimsel ve kültürel dönüşümler üzerinde durulmuş ve bir iletişim türü olan yüz yüze iletişimin olanaksız olduğu durumlarda iletişimi devam ettirmenin alternatif yolları ele alınmıştır. Salgın sürecinde bireylerin neye özlem duyduğu, iletişimsizliğin bireyleri yalnızlaştırmadaki rolü, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan düğün töreni, cenaze töreni, bayram ziyaretleri vb. faaliyetlere pandemi sürecinde katılmanın veya katılamamanın yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19'un iletişimsel ve kültürel dönüşümü, Covid-19 hastalığını geçirmiş bireylerin bakış açısından hareketle ortaya koyan bu çalışma literatüre kıymetli veriler sunması bakımından önemli görülmüştür.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalarda durumlar, hareketler, bireylerin düşünce yapıları ve inançlar sistemi kaynağından incelenebilmekte ve araştırmacı tarafından anlamlandırılabilir. Nitel araştırma, araştırmacının yorumuna açık bir yöntemdir. Gözlem ve görüşme nitel araştırma süreçlerindedir Nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme açık uçlu soruların sorulması ve alınan cevapların yorumlanmasıyla oluşur. Bu çalışmanın yöntem bilimini nitel araştırma yöntemleri içerisinde bulunan derinlemesine görüşme tekniği oluşturmaktadır. Bu doğrultuda derinlemesine görüşme tekniği, araştırmacının önceden hazırlamış olduğu görüşme formuyla katılımcılarla gerçekleştirdiği mülakat sürecini kapsamaktadır. Katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar araştırmacı tarafından not alınmaktadır. Katılımcıların kimliğinin gizli tutulması da araştırmanın temel niteliklerinden biridir ve mülakat süreci güven duygusu üzerine kurulmaktadır. Bu bağlamda Covid-19 enfeksiyonu geçirmiş yirmi sekiz birey araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiş ve görüşülmüştür. Cinsiyet, yaş, eğitim, kültür, ideoloji ve ekonomik özellikleri bakımından farklılıkları olan bireyler katılımcı olarak belirlenirken dikkat edilen husus covid-19 enfeksiyonu geçirmiş olmasıdır. Bu bağlamda önceden hazırlanan görüşme formu her bir katılımcıyla ayrı olarak yapılan mülakatla gerçekleşmiştir. Bu nedenle katılımcıların birbirlerinden etkilenmelerini engellemek hedeflenmiştir. Bununla birlikte katılımcıları etkilememek adına, mülakat sırasında yanıtlar verilirken araya girilmemiş katılımcının cevabının bitmesi beklenmiştir. Katılımcılardan alınan cevaplar objektif bir biçimde değerlendirilmiş ve Covid-19 enfeksiyonu geçiren bireylerin gözünden iletişim ve kültürel boyuttaki değişimler anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

3.3. Araştırmanın Sorunsalı

Toplumun, bireyin ve sosyal hayatın işleyişini, sel, deprem, salgın vb. felaketler etkilemektedir. Covid-19' un hızlı yayılım göstermesiyle pandemi haline gelmiş, bireyi, toplumu ve sosyal hayatı etkilemiştir. Bu bağlamda pandemi sürecinde sosyal mesafe, maske, sokağa çıkma yasakları vb. tedbirler alınmıştır. Araştırmanın sorunsalını yüz yüze iletişimde yaşanan aksaklıklar ve Türk kültüründe önemli bir yere sahip törenlerin gerçekleştirilememesinden dolayı, bireylerin özlem duyduğu etkinlik ve davranış biçimlerinin tespitidir. Ayrıca pandemi nedeniyle ötekileşmek ve asosyal kalmanın bireylerin iletişim ve kültür hayatında ne tür değişim ve dönüşümler oluşturduğu araştırmanın bir diğer sorunsalını oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Soruları

S1: Covid-19 yüz yüze iletişimi olanaksızlaştırırken, dijital iletişime olumlu katkı sağlamış mıdır?

S2: Covid-19, Türk Kültüründe önemli bir yer tutan, bayramlaşma, düğün törenleri, cenaze törenleri vb. organizasyonların gerçekleştirilmesini zorlaştırmış mıdır?

S3: Covid-19 görüntülü görüşme, canlı dersler, sosyal medya platformlarıyla yapılan konserlerle dijital iletişimin önemini arttırmış mıdır?

S4: Covid-19 bireylerin sosyalleşmesini engelleyerek, asosyal hissetmelerini ve yalnızlaşmasını arttırmış mıdır?

S5: Covid-19 bireylerin kültürel davranış tutumlarında değişikliklere sebep olmuş mudur?

S6: Covid-19 bireyleri ekonomik ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemiş midir?

S7: Covid-19 bireylerin yüz yüze iletişim kurmalarında farklı davranış biçimlerinin oluşmasına sebep olmuş mudur?

3.5. Araştırmanın Kuramı

Kullanımlar ve doyumlar kuramının adı Elihu Katz tarafından (1959) konulmuştur. Bu kuram, özünde alıcının ihtiyaçlarını doyurma ve medya seçimi arasındaki etkileşimi açıklamaktadır. Söz konusu doyumlar, alıcılara güzel gelen ve onları bağımlı kılan medya türleri ve içerik tipleridir. Bunlar, alıcıların sosyal ve psikolojik gereksinimlerini gidermektedir. Özünde bireylerin medyada gidermeye çalıştıkları karmaşık bir gereksinimler dizgesine sahip oldukları inancı yatan kuramın temel sorunu, bireylerin medyayla ne yaptığıdır. Kullanımlar yaklaşımı, insanların değerleri, ilgileri, birliktelikleri, sosyal iletişim şekilleri etkindir ve o insanlar kullanıcı olarak, gördükleri ve duyduklarını biçimlendirirler. Kuram, basitçe, bireylerin ihtiyaçlarını doyurma, amaçlarında başarılı olma ihtiyaçlarını açıklamaya girişmiştir (Özer, 2017: 44). Katz'ın, kullanımlar ve doyumlar teorisine göre bireylerin hem psikolojik, hem de toplumsal kaynaklı ihtiyaçları mevcuttur. Bu teoriye göre bireyler, kitle iletişim araçlarından ve diğer mecralardan bu belirtilen ihtiyaçlarını gidermek için bazı beklentileri oluşur ve kitle iletişim araçlarına ulaştıkları zaman bu ihtiyaçların bazılarını elde etmiş olurlar. Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımında kitle iletişim araçlarının içeriği ile bireyler arasında bir ilişki olduğu kabul edilir (Şentürk, 2017:186). Günümüzde, kullanımlar ve doyumlar kuramını ele alan çalışmalarda geleneksel kitle iletişim araçlarının yerine internetin önemli bir parçası olan sosyal medya kullanım ve doyumları incelenmiştir. Bu araştırmaların sonucunda kullanıcıların sosyal medya kullanarak elde ettiği motivasyonlar genel olarak 7 başlık altında toplanmaktadır. Bu motivasyonlar; bilgi edinme, eğlence, boş zamanları değerlendirme, rahatlama, sosyalleşme, etkileşim vb. çeşitli motivasyonları elde ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Üksel, 2015: 66-67). Katz'ın, kullanımlar ve doyumlar teorisine göre bireyler psikolojik ihtiyaçlarını gidermek için bu motivasyonlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu netice ile 7 ana maddede belirtilen ihtiyaçlara kavuşan bireyler kullanımlarını doyuma ulaşana kadar sosyal medyayı kullanarak boş vakitlerini değerlendirmektedirler.

3.6. Araştırmanın Deseni ve Örneklemi

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olan “Olgubilim (fenomenoloji)” tercih edilmiştir “Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı

bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır”(Yıldırım ve Şimşek, 2018: s.69). Covid-19 pandemisinin insanlar arası iletişim ve kültür üzerindeki dönüşümünü ayrıntılı bir şekilde betimleme amacıyla nitel bir yaklaşım temelinde olgubilimsel araştırma deseni benimsenmiştir.

Bu araştırmanın örneklemini, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden “Amaçsal Örnekleme” yaklaşımı tercih edilmiştir. Amaçsal örnekleme, araştırmanın amacına uygun olacak bir biçimde bilgi bakımından zengin durumların değerlendirilerek araştırma yapılmasına olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Araştırmacı, amaçsal örnekleme yaklaşımıyla toplum ve doğa olaylarını veya olgularını anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışır(Büyüköztürk ve ark.,2021: 91-93). Buradan hareketle Covid-19 enfeksiyonunu geçirmiş bireyler amaçsal öenekleme yaklaşımıyla katılımcı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda enfeksiyonu geçiren yirmi sekiz katılımcı ile görüşülmüş ve deneyimleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

3.7. Araştırma Verilerinin Toplanması

Bu araştırmanın amacından hareketle iletişim ve kültür hakkında genel bilgiler verilmiştir. Araştırmanın kapsamına ve amacına uygun görüşme soruları oluşturmak amacıyla derinlemesine literatür taraması yapılmıştır. Covid-19 pandemisinin bireyler arası iletişim ve kültürel dönüşüm üzerindeki etkisini çok yönlü ve ayrıntılı bir biçimde ortaya koyabilmek için araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur.

“Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğinden biraz daha esnekler. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılı yanıtlar almasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir”(Türnüklü, 2000: 547). Bireylerin Covid-19 pandemisi sürecinde deneyimleri, yaşantıları, düşünceleri, algıları, niyetleri, yorumları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilerine ulaşılması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden

yararlanılmıştır. Her bir katılımcı ile ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcıların birbirinden etkilenmesi engellenmiştir. Bu süreçte araştırmacı kapsamlı ve nitelikli verilere ulaşım sağlamak adına görüşmeleri etkin bir biçimde kontrol etmiştir.

3.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Alandaki birçok çalışmada da karşılaşılan maliyet ve zaman sorunu ile bu çalışmada da karşılaşılmıştır. Karşılaşılan önemli sınırlılıklardan birisi, veri çeşitliliği oluşturmak için kullanılması planlanan ses kayıt cihazı kullanımına katılımcıların olumsuz yaklaşımlarıdır. Bu nedenle katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar yazılı olarak kaydedilmiştir. Araştırmanın ikinci sınırlılığı ise araştırmanın yapıldığı dönemde Covid-19 salgınının devam ediyor olmasıdır. Covid-19 tedbirlerine uygun hareket ederek görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır.

3.9. Araştırma Verilerinin Analizi

Bu çalışmanın analizinde nitel bir araştırma yöntemi olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yönteminin amacı, yapılan gözlem ve görüşmelerden toplanan verilerin düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucuya sunulmasıdır. Toplanan veriler önceden belirlenmiş olan temalara göre konumlandırılır ve yorumlanabilir. Bulgular arasında neden ve sonuç ilişkileri kurulabilir ve gerekli görülen durumlarda olgular arasında karşılaştırmalarda bulunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Betimsel analiz genellikle araştırmanın kavramsal çerçevesinin önceden belirlendiği araştırmalarda tercih edilmektedir. Bir nitel araştırma yöntemi olan betimsel analiz yönteminde veriler belirlenmiş olan temalara göre özetlenerek, yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2000: 158). Nitel veri analizi yapılırken üç öneri sunulur. Bu önerilerden ilki, toplanan verilerin aslına bağlı kalınarak ve gerekli görülen durumlarda katılımcıların yanıtları doğrudan alıntı yapılır ve betimsel bir yaklaşımla analiz edilir. İkincisi ise, toplanan veriler betimsel bir yaklaşımla sunulurken bazı temalar belirlenerek ve temalar arasında ilişkiler kurarak yapılır. Son öneri ise, araştırmacı betimsel ve tematik analizlerin yanı sıra kendi yorumlarını da kullanarak verileri analiz eder. Bir araştırmada bu üç öneride kullanılarak

veriler analiz edilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 221). Toplanan veriler görüşme sorularına göre betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

3.10. Bulgular

Bu bölümde çalışmaya katılan 28 katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşme verileri betimsel yöntem ile analiz edilmiştir.

Tablo 1: Derinlemesine Görüşme Katılımcı Demografik Özellikler Tablosu

No	Yaş	Cinsiyet	Meslek
1	19	Kadın	Üniversitesi Hazırlık Öğrencisi
2	36	Kadın	Ev Hanımı
3	20	Erkek	Üniversite Öğrencisi
4	34	Erkek	Ön Muhasebe
5	23	Kadın	Üniversite Öğrencisi
6	54	Kadın	Emekli - Aşçı
7	47	Erkek	Esnaf - Bakkal
8	26	Erkek	Esnaf – Bilişim
9	27	Erkek	Polis
10	29	Kadın	İnşaat Mühendisi
11	26	Erkek	Otomotiv Personeli
12	34	Erkek	Fırıncı
13	23	Erkek	Elektrik Teknisyeni
14	24	Erkek	Yazılımcı
15	28	Kadın	Hemşire
16	32	Kadın	Ev Hanımı
17	40	Erkek	Doktor
18	21	Erkek	Garson
19	21	Erkek	Üniversite Hazırlık Öğrencisi
20	38	Erkek	Tıbbi Sekreter
21	31	Kadın	Hemşire
22	26	Kadın	Fabrika İşçisi
23	21	Erkek	Üniversite Öğrencisi
24	25	Erkek	Serbest Meslek
25	24	Erkek	Üniversite Öğrencisi
26	31	Erkek	Taksi Şoförü
27	53	Erkek	Emekli
28	33	Kadın	Banka – Müşteri Temsilcisi

3.10.1. SORU 1: Yakınlarınızdan veya ailenizden Covid-19 geçiren bireylerin sosyal, psikolojik ve iletişim üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

Ölümcül sonuçları olan salgın dönemlerinde olağan üstü hallerin gerçekleşmesi muhtemeldir. Global bir salgın olan Covid-19 ile dünya ülkelerinin önlem almak için birçok yasaklar getirmiştir. Bu yasaklardan ve salgının ölümcül etkilerinden dolayı bireylerde sosyal, psikolojik ve iletişim üzerinde rahatsızlıklar olabilmektedir. Yapılan bu görüşmede bireylerden alınan cevaplara göre karşılaştıkları problemlerin başında ölüm korkusu, sevdiklerine istemeden zarar verme korkusu, karantina nedeniyle evden dışarı çıkamayıp sosyalleşememeleri ve hastalığın vermiş olduğu halsizlik ve ağrılardan bahsetmiştir.

K1: *Sosyal olarak insanlar ile mesafeli olmaya başladım kendimi ve ailemi düşünüyordum arkadaşlarım ile buluşmuyor zamanımın çoğunu evde televizyonla, telefonla ve yemek yaparak geçiriyordum. Psikolojik anlamda kendimi daha çok yalnız bırakmaya kimseyle görüşmeyerek, insanlardan uzaklaşarak kendimi yalnızlaştırma eğilimindeydim. Zaten iletişim anlamında kimseyle temas kurmamak, konuşmamak için kendi kabuğuma çekilmeyi tercih ediyordum. İnsanlardan korkuyorum ve çekiniyordum, ya onlardan bana bulaşırsa, aileme bulaştırırsam diye korkuyordum bu yüzden de çevremde iletişimsel problemlerim oluyordu. İnternette de fazla vakit geçirdiğim için yemek, giyim ve çeşitli alışverişleri temassız bir gerçekleştirdim.*

K3: *İnsanlar ile olan ilişkilerim daha tedirgin bir şekilde devam etti. İnsanlardan korkmaya başladım. Hastalığa yakalanan bireyler hastalıklarını gizlemeyi hayatlarına devam etmeyi terci ediyorlardı. Korktuğum için kimseyle iletişim halinde olmak istemiyordum ve daha çok kendi içime kapandım. Ailemde benim gibi düşünüyordu. Akrabalarımızı veya misafir olarak gelecek kişileri evimize kabul etmiyorduk. Sonuçta kimse göz göre göre kendini tehlikeye atmak istemez.*

K4: Ben ve ailem atlattık. Gerçekten çok zor bir süreçti. Kendimizi çok halsiz hissediyorduk. Nefes almakta çok zorlanıyorduk. Tabi birde eklem ağrıları var sırt ağrısı, geçmeyen baş ağrıları... Evde kimsenin yemek yapmaya hali bile olmuyordu. Bu konuda şanslı olanlardandık galiba iyi komşularımız vardı kapıya yemek bırakıyorlardı. Karantinaya aldık kendimizi kimseyle görüşmedik. Evin içinde de ne yapacağımızı bilemedik. Genel olarak ekonomik anlamda orta halli insanlarız herkesin kendine ait odası özel alanları yok maalesef. Psikolojimiz zaten bozuluyor hastasın ölme ihtimalin var ha öldüm ha öleceğim diyorsun ister istemez etkileniyorsun. Zaten sosyal olarak kimseyi göremiyoruz ve konuşmak istemiyoruz. Ailemizi akrabalarımızı görmek istiyoruz göremiyoruz. İletim zaten başlı başına problem aynı evin için de bile bir birimize uzağız arkadaşlarımızla görüşemiyoruz yine Allaha telefon var uzaktan uzağa da olsa en azından haberdar oluyoruz bir birimizden.

K6: Dünyevi hiçbir şey umurumda değildi aslında hani bir söz vardır bugün ölecekmiş gibi ahiretin için çalış hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış... Tabi bu sebeple de hayatıma devam etmeye çalıştım. Ağır bir şekilde hastalığı geçirdim. Eklem ve baş ağrım çok fazlaydı ara ara da kalp çarpıntısı ve nefes problemleri yaşadım. Kimseyle konuşmak istemedim aynı evin içinde ailem odanın kapısına yemek bıraktı. Sevdiğin biri yüzünü göremiyor ve yemeği bırakıp gidiyor çok kötü bir durumdu. Evin içindeki sosyalliği bile alt üst eden bir hastalık psikolojik olarak her an kendini ölüme hazırlıyorsun vaka sayılarının ve ölüm oranlarının artışı bu düşünceye sevk ediyordu. İletişimsel problemlerimiz tabi ki oluyor gerek hastalığı geçirdiğimiz dönemde gerekse karantina sonrası insanlardan daha da uzak durmaya, tekrar bu hastalığa yakalanmamak için elimden geldiğince dikkat ediyordum.

K15: Ailem ve ben olmak üzere Covid-19'u iki kez geçirdik. Çok zor bir süreçti benim için özellikle psikolojik olarak çok etkilendim. Hastalığa ilk yakalanmamızda aynı evdeydik fakat ayrı odalardaydık. İçeride 72 yaşındaki dedemin ciddi rahatsız olduğunu bilmek ama yardım edememek, yanlarına bile yaklaşmamak, aynı evde birbirini görememek, çaresizce kapının arkasında beklemek ki ben de dahil olmak üzere odasından kimse çıkmıyordu. Haberlerde gördüğümü kadarıyla yaşlılarda daha fazla ölümcül risk

teşkil etmesi, bünyesinin zayıf olması bizi çok korkutuyordu. Dedemin zihnini kaplayan ölüm düşüncesi tüm evin ortamını geriyordu. Gurbete gideceğim zaman ailemin beni uğurlayamaması, onlarla vedalaşamadan, sarılamadan uzun bir yolculuğa çıkmak, okumaya gitmek çok zordu benim için. Hastalığa ikinci yakalanışım gurbette tek başıma iken gerçekleşti. Kendimi koca şehirde tamamen yapayalnız hissetmek çok kötüydü. Yine ailem aynı şekilde ailem ikinci kez yakalandığında ise uzakta olup onlardan tam olarak haberdar olamamak beni psikolojik olarak çok yordu. İnşallah hastalık biter ve bir daha sevdiğimiz yakalanmaz.

K24: *Ailemizden amcamın karısı korona geçirdi ve onunla aynı evde karantinada kaldım. Küçük çocukları olduğu için psikolojik olarak kötüydü. Çünkü beş ve yedi yaşındaki çocuklarından uzak kalmak zorundaydı. Evde insanlar olmasına rağmen yengem tek başına bir odada oturmak zorundaydı.*

Yapılan görüşmelerde katılımcılar pandemi sürecinde bireylerin bu süreçten hem fizyolojik olarak hem de psikolojik olarak olumsuz yönde etkilendiklerini belirtmiştir. Hastalığın kimden ve ne şekilde bulaşacağı belli olmadığı için sosyallikleri ve iletişim konusunda problemler yaşamışlardır. Katılımcılar sevdikleri ve sevildikleri kişiler tarafından kapıya bırakılan yemeğin kendilerinde üzüntü sebep olduğunu aktarmışlardır. Karantina süreçlerinde sevdiklerini görememek ve yeterince haberdar olamamak kendilerini kötü hissetmelerine, aynı evin içindeki aile üyelerine uzak kalma zorluğunun psikolojik olarak yıpratıldığı söylenebilir. Hastalığa yakalanma korkusuyla evlere misafir kabul edilmeyip yakın çevreleri ile görüşmeler yapılmamış bu durum bireyleri yalnızlaştırmış ve sosyalleşmelerini engellemiştir.

3.10.2. SORU 2: Pandemi dönemi kitle iletişim araçlarını kullanma sıklığınızı nasıl etkiledi? İletişim araçlarını yoğun olarak kullanmanız kendinizi sosyal hissetmenize neden oldu mu?

Covid-19 pandemisinin bulaş yolları arasında hava, sıvı ve temas olduğu belirtilmektedir. Pandemi dönemde bulaşın hava, sıvı ve temas yollarıyla bulaşması salgının hızlanmasına ve daha fazla bireye bulaşmasına neden olabilmektedir. Görüşmeye katılan bireyler bu dönemde sosyalleşmek ve haber almak amacıyla televizyon, bilgisayar oyunları ve sosyal medya ile zamanlarını geçirdiklerini belirtmiştir. Salgının artmasıyla birlikte katılımcılar internet ağı ve televizyon üzerinden salgının gidişatı hakkında bilgi aldıklarını belirtirken, sosyal kalmamak için yakınlarıyla sosyal medya üzerinden iletişim kurduklarını belirtmişlerdir.

K1: *Evet bu dönemde daha çok televizyon izlemeye başladım ve zamanın nasıl geçtiğini anlamıyordum. Dizileri, haber kanallarını dünyada neler olup bittiğini öğrenmek için sürekli açıyordum bir süre sonra televizyon tek arkadaşım gibiydi arkadaşlarım akşamları sokağa çıkma yasağı var diye açık havada oturacağız bir şey olmaz gel deseler de gitmiyordum. Çünkü korkuyordum, nasıl bulaşacağı belli değildi. Temasla, havayla, sıvı temasıyla bulaşacağı söyleniyordu. Bu nedenle de zaman geçtikçe asosyalleştiğimi fark ettim hiçbir yere gitmiyordum. Çünkü ne kadar bilgisayardan ve telefondan oyunda oynasam, internette ünlülerin konserlerini de dinlesem, televizyonda dizi ve filmlerde seyretsem sanal ortam ürünleri ve gerçeğin yerini tutmuyor.*

K4: *Kitle iletişim araçlarını pandemi öncesinde de yoğun olarak kullanan biriydim ama tabi ki bu dönemde kullanımların daha da yoğunlaştı. Televizyon, internet, çevrimiçi oyunlar ve sosyal medyada daha fazla zaman geçirdim. Fazlada bir alternatifimiz yoktu zaman bir şekilde geçmek zorundaydı... Arkadaşlarımı göremiyorum sevdiğilerimden uzak kalmak zorunda olduğum bir dönem zamanla bu duruma da alıştım gibi arkadaşlarım çağırınca da gitmek istemiyordum. Tabi ki bunun sebeplerinin başında aynı ortamda bulunup aynı havayı soluyorsun ve ister istemez arkadaş ortamında yapılan*

şakalarla esprilerle temas da kaçınılmaz oluyor. Kendimi çok asosyal hissetmesem de bu durumdan etkilendiğim kesindi.

K9: *Aslında evlere kapanmamızla ve karantina süreçleriyle beraber kitle iletişim araçlarına daha çok ihtiyaç duyduk. Kitle iletişim araçlarını daha sık kullanmaya başladık ve bu doğrultuda kullanım sürelerimiz de arttı. Bana göre internet sosyal medya platformları bizi daha çok yalnızlaştırsa da sevdiğimizle görüşmemiz için bu süreçte daha çok ihtiyaç duyduk. Bazen kendimi asosyal hissetmeme de sebep oldu.*

K13: *Kitle iletişim araçlarını kullanma sürem ciddi oranda arttı. Çoğu zaman olmasa da dönem-dönem belki de evde olmaktan psikolojik olarak bunaldığım dönemlerde asosyal hissettiğim oldu.*

K23: *Pandeminin başından itibaren telefon ve bilgisayarla bütün günümü geçirir oldum. Bu durum fazlaca içe kapanmama ve asosyallik yaşamamda etkili oldu.*

K24: *Evet tüm arkadaşlarımla sadece İnternet üzerinden iletişime geçtim ve genel olarak evde geçirdiğim için asosyal hissettim.*

Görüşmeye katılan katılımcılar, pandemi döneminde kitle iletişim araçlarını kullanmaları ve geçirdikleri sürelerin arttığını belirtmektedir. Pandemi ve uygulanan karantina süreçleriyle kitle iletişim araçlarına olan bağlılığın arttığı ve kitle iletişim araçlarının öneminin daha fazla kavrandığı söylenebilir. Katılımcılar, hastalıktan korktuklarını kendi içine kapandıklarını ve sosyal medya platformları aracılığıyla sevdikleriyle iletişime geçtiklerini söylemişlerdir. Dijital platformların imkânlarından faydalansalar dahi bu ortamın gerçeği yansıtmadığını ve asosyallik hissettiklerini belirtmişlerdir. Türk toplumunun sevecen ve samimi yaklaşımı bir araç olmadan

sevdikleriyle görüşme isteğini gerçekleştirememeleri asosyallik hissetmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

3.10.3. SORU 3: Covid-19'dan korunmak için sosyal mesafe, maske ve dezenfeksiyon işlemleri yeterli mi? Sizce bunlar dışında neler yapılması gerekir?

Covid-19 pandemisinin ülkemizde yayılımının artmasıyla birlikte 07.11.2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Sn. Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında toplanan Cumhurbaşkanlığı Kabinesinde alınan kararlar doğrultusunda 20.11.2020 Cuma günü saat 20.00' den itibaren geçerli olacak şekilde sosyal hayatı büyük ölçüde etkileyecek kararlar alınmıştır (<https://www.icisleri.gov.tr/>). Bu kararların içerisinde eğlence mekânlarının kapatılması, sosyal mesafe, maske, dezenfeksiyon ve kısmi sokağa çıkma yasağı gibi tedbirler alınıp ilan edilmiştir. Görüşme esnasında katılımcılar alınan bu kararları yerinde bulurken aynı zamanda tedbirlerin geç alındığını belirtmiştir. Katılımcılar içerisinde Covid-19 salgını ilk görüldüğü zaman sınırların kapatılması gerektiğini savunan görüşler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sokağa çıkma yasağının kısmi değil 7/24 şeklinde uygulanması gerektiğini savunan görüşler ile birlikte bu dönem içerisinde yapılan mitinglerin yanlış olduğunu ifade eden görüşler bulunmaktadır.

K1: *Öncelikle yapılan bu işlemler bir ölçüde doğru yapıldığı takdirde yeterli olacaktır diye düşünüyorum. Ama insanlarımız gerektiği gibi bu kuralları uygulamadılar en basitinden maskenin sadece ağız kapalı tutacak şekilde takılması... Belki siperlikler kullanarak, günlük duş alarak, eve gelince günlük kıyafetlerin doğrudan değiştirilmesi gibi ek önlemlerde kişisel olarak yapılabilirdi. Ama biz ülke olarak Covid-19'a ani bir yakalanma yaşamadık. Dış ülkelerin yaşamamış olduklarını gördük ve tecrübe ettik. Bu nedenle de bana göre sınır kapılarının kapatılmaması, sokağa çıkma yasağının tam zamanlı değil kısmi olarak yapılması doğru değildi.*

K4: *Toplumumuz tam anlamıyla bu tedbirlere uysa yeterliydi bana göre ama maske takmak bile çoğunlukla ihmal ediliyordu ya da sadece ağız kapalı tutuluyordu. İnsanlar*

hapşırma ihtiyacı duyduğunda bile maskesini çıkarıp hapşırıyorlardı. Bu tedbirlerin yapılmasını sağlayacak kurallar konulabilirdi. Sosyal mesafe anlamında şehir yaşamından köy-kasaba yaşantısına geçtik bu sıkıntıyı azaltmış olduk.

K16: *Bunların yanı sıra, halkımızı virüsün ciddiyeti açısından bilinçlendirmelerin daha fazla yapılması taraftarıyım. Yetkililer ne kadar önlem alırlarsa alsınlar, halk uygulamadığı sürece bir şey ifade etmeyecektir.*

K21: *Mesafe, maske ve dezenfeksiyon işlemleri dışında tüm bireylerin aşı olması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca mümkün oldukça işleri olmadığı sürece evden dışarı çıkılmasına olumlu bakmıyorum. Ama cuma akşamından pazartesi sabahına kadar insanların kısmi olarak evde kalmak zorunda olmaları pazartesi sabahında herkesin dışarı çıkma isteği oluyor ve yığılmalar sosyal mesafenin korunmasına engel olan durumlar yaşıyordu.*

Görüşmeye katılan katılımcılar, belirtmiş oldukları görüşlerde halkın bu salgını ilk etapta dikkate almaması, maske, mesafe ve hijyen gibi önemli konularda bilinçsiz davrandıkları belirtilmiştir. Kuralların zamanında ve gerekli olduğunu düşünen görüşler alınan kararları desteklerken, Covid-19 aşısının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Halkın virüsün ciddiyeti ve önlemlere uyulması konusunda daha fazla bilgilendirilmesi, sokağa çıkma yasaklarının tam zamanlı uygulanması, kişisel temizliklere önem verilmesi ve alınan tedbirlerin uygulanmasını sağlayacak kuralların konulması verilen öneriler arasındadır.

3.10.4. SORU 4: Pandemi dönemi öncesinde yaptıklarınıza dair özlem duyduğunuz neler var? Bu süreci atlatmak için kendinize hangi alternatif yollar ürettiniz?

Covid-19' dan dolayı ölüm ve vaka sayılarının sürekli olarak artmasından dolayı salgının ilerleyişine dair alınan tedbirler, bireylerin yaşam şartlarında değişikliklere neden

olmuştur. Bu nedenle bireylerin pandemi öncesinde yaptıkları birçok sosyal faaliyetleri de kısıtlanmıştır. Bu durumun bireylerde olumsuz etkileri olması onları farklı alternatif yollar üretmeye sevk etmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılar maskeyi hayatlarından çıkarmak, piknik yapmak, yakınları ile karşılıklı oturmak, sarılmak, öpmek, bayram ziyaretlerinde bulunmak, sinema ve tiyatro gibi hem sosyal hem de sanatsal faaliyetlere katılmak gibi birçok davranış ve etkinliği özlediklerini belirtmiştir. Katılımcılar bu süreçte alternatif yolu dijital ortamlarda bulmuştur. Dijital ortamlarda yapılan görüntülü görüşmeler, tavla, okey vb. oyunlar oynamak, aynı anda belirledikleri filmi izleyip bunun üzerine sohbet etmek gibi birçok alternatif yollar üretmiştir. Belirtilen dijital ortamların haricinde arasında kitap okumak, temizlik yapmak, aile içerisinde yapılan yarışmalar ve oyunlar da mevcuttur.

K2: *Özgürce tüm sevdiklerime sarılmayı özledim onlarla bir ortamda oturup sohbet etmeyi, bayram ziyaretlerine gitmeyi, özgürce gezmeyi özledim. Kitap okudum, boyama yaptım, evde ekmek yapımı ve hamur işleri gibi çeşitli tarifler denedim. Film izledim bir de kendimi daha fazla temizlik işleriyle meşgul ettim.*

K5: *Gezmeyi çok seven biriyim ama bu süreç bizi evlere hapsedince bunaldık arkadaşlarım veya ailem ile bir yerlere gidemedik. Bende sabahları erken saatlerde yürüyüş yapıyordum. Ailemle kitap okuma ve film geceleri planlıyorduk bu şekilde devam ettik. Arkadaşlarım ile de sosyal platformlar üzerinden belirlediğimiz izledik. Daha sonra izlediğimiz filmler hakkında görüntülü görüşmeler yaptık.*

K6: *Özlem duyduğum şey özgür özgür yaşamak, dolaşmak, maskesiz hiçbir kural olmadan yaşamak. Bende bu dönemde çevrimiçi oyunlar oynamaya başladım. Tavla, okey vb. oyunlarla zamanımı geçirdim.*

K11: *Arkadaşlarımla vakit geçirmeye karşı büyük bir özlem duyuyordum. Alternatif bir yol olarak ise Google Meet ve WhatsApp gibi uygulamalar üzerinden görüntülü sohbetler gerçekleştirdik.*

K16: *Sarılmak, öpmek gibi samimiyet içeren selamlaşma ve sevgimizi gösterme şekillerimizi çok özlemekteyim. Artık bunun yerine uzaktan elimi kalbime koyarak selam veriyorum.*

İnternet tabanlı verilerin oluşturduğu birbirinden farklı amaca hizmet eden internet siteleri ve uygulamalar pandemi dönemi sürecinde bireylerin vakit geçirmesi ve sosyalleşmelerinde aktif rol oynamıştır. Bu dönem içerisinde dijital medya kullanımının arttığı görüşme yapılan katılımcılar aracılığıyla tespit edilmiştir. Fakat bireylerin bir arada bulunma istekleri, sarılmak, öpmek veya tokalaşmak gibi samimiyet belirtisi olan davranışları pandeminin temas, sıvı veya hava ile bulaşmasından dolayı gerçekleşmemiştir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre bireyler isteklerini karşılamak için medyayı kullanabilmektedir. Bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaç ve istekleri olduğu bunları karşılamak için medyayı kullanabilirler ve medya içerikleriyle istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Yaylagül, 2019: 72). Bireyler gerçekleştirmediği eylemleri ve istekleri doğrultusunda bir doyuma ulaşamamış alternatif arayışlara girmiştir. Bireyler, sosyalleşme, sevdikleriyle görüşme ve haberdar olmayı çeşitli uygulamalarla gerçekleştirmiş. Eğlence ihtiyaçlarını film ve çeşitli çevrimiçi oyunlar ile gerçekleştirmişlerdir. Sarılmak, öpmek ve özgürce dolaşabilmek eylemleri Covid-19 pandemisinin bitmesiyle doyuma ulaşacaktır.

3.10.5. SORU 5: Pandemi döneminde internet ortamında veya diğer mecralarda ortaya çıkan asılsız haberlerin panik ortamı yaratması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Covid-19 pandemisinin Çin' in Wuhan kentinde görülüp hızlı bir yayılım göstermesiyle birlikte internet, sosyal medya platformları, Televizyon, vb. kitle iletişim araçlarında konuyla alakalı birçok haber yapılmıştır. Yapılan haberler içerisinde doğruluk

payı bulunmayan, reyting kaygısı ile ortaya atılan asılsız haberlerin toplumda panik ve kaos ortamı oluşturması muhtemeldir. Bu srec içerisinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca adına açılan sahte hesaplardan birçok açıklama yapılıp sahte genelge yayımlandığı gözlemlenmektedir(<https://www.milliyet.com.tr/>). Asılsız haberlerin önüne geçmek amacıyla Sağlık Bakanlığı Covid-19 ile ilgili bilgileri güncel olarak <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden yayımlamış ve resmi kaynakların önemine dikkat çekilmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılar asılsız haberlerin halkı yanlış yönlendirmesinden dolayı psikolojik olarak etkilendiklerine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda asılsız haberler bazı katılımcılarda ve yakınlarında yanlış korunma yollarına neden olmuştur.

K9: *Haberlerin daha çok abartılarak verilmesi yanlış bilgiler bizi psikolojik olarak daha da yıprattı yanlış bilgi almamıza neden oldu ve ortaya atılan çoğu şey korkutucuydu. İnternette gezinirken Çin' de Covid-19' a yakalanmış insanları toplu olarak bir yerde tuttuklarını görmüştüm. Videoda o insanlar hastalıktan dolayı kriz geçirir gibi titriyor ve bağırıyorlardı. O görüntülerin yalan olduğunu öğrenmiş olsam da hala aklımdan çıkmıyor.*

K12: *Asılsız haberler sosyal medyada her alanda var ve insanlar içeriğini tam olacak araştırmadan inanıyorlar. Bir kısıtlama gelmesi gerekli bana göre.*

K14: *Olmaması gereken bir durum, oldukça stresli bir dönemden geçmemiz ve bir de bu asılsız haberlerin yayılması durumu çok daha zorlaştırıyor. Medyanın yarattığı bu kötü ve asılsız haberlerin getirdiğı stres ve panik medyanın ne kadar önemli olduğunu ve doğru kullanılması gerektiğini de gösteriyor.*

K16: *İnsanları gereksiz yere telaşa kaptırmanın yeterince yanlış olduğunu düşünüyorum. Halkımız yetkili insanlar veya haber siteleri dışında farklı kaynaklardan araştırma yapıp birbirlerini kötü yönde etkilememeliydi.*

K19: *Bu durum insanların çok çabuk galeyana gelebileceğinin bir kanıtı olarak düşünüyorum. Özellikle aşı konusunda "çip yerleştirecekler" söylemi bana çok komik gelmişti. İnsanların durup bir noktada mantık aramak yerine bilgisi olmadığı konuda bile profesör olmasından ötürü bolca gülmüş olabilirim bu konuda ki düşüncem bu.*

K24: *İnsanlarımızın sağlık çalışanları ve bu işte uzmanlardan çok internette ki saçma haberlere inanmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Mesela Afrika’ da aşından dolayı ölen çocukların videosunu görmüştüm. Aşı ilk onlarda denenmiş ve ölmüşler. Biraz araştırma yaptıktan sonra o görüntülerin farklı bir olayda çekildiğini öğrendim.*

Görüşmeye katılan katılımcılar, asılsız haberlerden olumsuz bir şekilde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Haberin gerçek olmadıklarını öğrendiklerinde bile gördüklerinin veya okuduklarının etkisinde kalmış psikolojik olarak etkilenmiştir. Bu doğrultuda dijital teknolojinin bireylerin özgürlüğünü kısıtlamadan denetiminin yapılması gerekmektedir. Bireyler medya okuryazarlığı anlamında eğitilmeli ve bilgilendirilmesi gerekmektedir. Kaynağın güvenilirliği ve doğruluğunun kesin olarak anlaşmadığı haberlere itibar etmemesi konusunda eğitilmelidir.

3.10.6. SORU 6: Pandemi döneminde cenaze, taziye, düğün- nişan-bayram ziyaretleri vb. gibi bizim kültürümüzde önemli yer tutan organizasyonların yapılamaması veya katılmamanız nasıl bir psikoloji oluşturdu?

İçişleri Bakanlığı’nın “Haziran Ayı Normalleşme Tedbirleri Genelgesi” kapsamında 01.06.2021 tarihinde tedbirler neticesiyle sokağa çıkma, toplu yapılan organizasyonlar, eğlence, cenaze vb. birçok alanda kısıtlamalar getirilmiştir (<https://www.icisleri.gov.tr/>).

Bu kısıtlamalar nedeniyle bireylerin sosyal hayatları önemli ölçüde etkilenip düğün, cenaze, bayram ziyaretleri vb. Türk kültüründe önemli bir yeri olan etkinliklere katılımları yasaklanmıştır. Katılımcılar içerisinde yakın ilişkileri olan çevrelerinin

organizasyonlarına gittiğini belirtenler olduğu gibi yasaklardan dolayı cenaze, düğün, bayram ziyareti, hasta ziyareti vb. toplantılara katılamayan bireylerin psikolojik olarak olumsuz etkilendikleri belirlenmiştir.

K1: *Çok kötü etkiliyor maalesef yakınlarımızı kaybettik ama hiçbir şey yapamadık. Cenaze ve taziye atmosferi hiç olmadı biz bize ağladık gelen giden olmadı. Toplumumuzda merhum veya merhumenin cenaze namazı kılınırken toplanan cemaatin fazlalığı hayatını kaybeden kişinin toplumda sevilen biri olduğunun göstergesi olarak nitelendirilir. Ama bu süreçte bu anlayışta sekteye uğradı. Çünkü vefat eden kişinin sadece en yakınları cenazesinde bulunabiliyordu. Biz de gidemiyoruz tabi nasıl veya kimden bulaştığı belli olmayan bir hastalıktı. Dikkat etmek ve tedbirlere uymak gerekiyordu. Tabi ki bende yakınlarımın veya tanıdıklarımın cenazesine katılamadığımda psikolojik olarak kötü hissettim yanında olmak istediğim kişilerden uzak olmak ve acılarına ortak ve destek olamamak üzücü ve yıpratıcıydı.*

K13: *Bayram, düğün gibi mutlu zamanlardan ziyade cenazelere katılım sağlanamaması ciddi anlamda üzdü. En ihtiyaç duyulan anlarda tek başına olmak, insanların sevdiklerine veda edememesi hiçbir şeyin sağlıktan daha önemli olmadığını bir kez daha hatırlattı.*

K7: *Ben tüm önlemlerimi alarak ve kurallara uyarak katıldım. Hepsine değilse de gitmesem, katılmasam olmayacak kişilere gitmek zorunda kaldım. Bizim toplumumuzda böyle günler önemli yer tutuyor. Sevinçlerimizi ve üzüntülerimizi genel olarak birlik ve beraberlik içerisinde geçirmek istiyoruz. Bundan dolayı da maske, mesafe ve temizlik kuralları başta olmak üzere çeşitli tedbirlerle bu organizasyonlara katıldım.*

K4: *Sevdiklerimin en mutlu veya en acılı gününde olamamak çok üzücü bir durum. Gidemediğim için küsen, tavır alan, konuşmayan tanıdıklarım oldu. Ama ne yapalım sağlık her şeyden önce gelir. Kimse kendini riske atmak istemez.*

K3: *Akrabalık ilişkileri ve arkadaşlık ilişkileri vb. ilişkiler bakımından yakın çevremiz tarafından düzenlenen böylesi organizasyonlara katılım sağladık. Tabi ki en temel tedbirlere uyararak katıldık. Bizim toplumumuz da düzenlenen bu günlere katılmamak düzenleyen kişiler tarafından ve toplum tarafından ayıplanmakta nasıl söyleyeyim düğün, nişan veya cenaze gibi bir törene katılmıyorsanız ya düzenleyen kişilerle konuşmuyorsunuzdur ya da ölüm döşeğindedesinizdir. Toplumumuz tarafından böyle algılanıyor.*

Görüşmeye katılan katılımcılardan bazıları, pandemi nedeniyle kültürümüzde önemli yer bulan cenaze ve düğün organizasyonlarına katılım sağlamadıklarını ama bu durumdan üzüntü yaşadıklarını psikolojik olarak etkilendiklerini söylemişlerdir. Sağlığın her şeyden öncelikli olduğunu belirten katılımcılar, organizasyonlara katılmadıklarında organizasyonu düzenleyen kişiler ile aralarının bozulduğunu küslükler yaşandığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise, tüm tedbirlerini alarak yakın çevrelerinin düzenlemiş olduğu böylesi organizasyonlara katıldıklarını söylemişlerdir. Katılım sağlamadıklarında yakın çevreleri ile aralarının bozulacağını toplumun böylesi günlere çok önem verdiğini belirtmişlerdir. Organizasyonlara katılım sağlayan bireylerin toplumsal bir baskı ve toplumda ayıplanma yaşamaları neticesiyle katılım sağladıkları söylenebilir.

3.10.7. SORU 7: Pandemi dönemi görüşmelerinizde sohbet konularını ne ölçüde etkiledi?

Bir toplulukta gelişen önemli olayın kelebek etkisiyle diğer topluları etkilemesi, birçok topluluğun gündemini oluşturabilmektedir. Pandeminin oluşturduğu kaos ortamında bireylerin sohbet konularının hastalık, ölüm, salgın vb. sağlık alanını ilgilendiren görüşmeler yapması olasıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu sohbet konularının salgın ve Covid-19 olduğunu belirtirken azınlığı ise günlük hayatın her yerinde Covid-19 konuşulmasından dolayı farklılık amacıyla yakınlarıyla farklı konularda sohbet etmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

K2: *Sürekli covid-19 ile rahatsızlanan kişiler hakkında, maske takma zorluğu hakkında, kalabalık ailelerde herkesin evde oluşu hakkında, bu süreçteki stres sıkıntı üzerine genel olarak konuşuldu. Konularımız %80 pandemiydi. Geriye kalan %20lik kısımda kendimizi eğlendirecek, neşelendirecek bir konu bulmaya çalışıyorduk.*

K6: *Sohbet konularımız genellikle sağlık ve Covid-19 pandemisi sürecinde başımıza gelen konular hakkındaydı. Vakalar, ölüm oranları, yakınlarımızdan yakalanan kişiler var mı şeklinde konular konuştuk. Burada olan çevre hakkında bilgi sahibi olup ona göre hareket etmek istedik.*

K15: *Pandemi döneminde insanlarla ilişkilerimi ve iletişimimi daha da azaltmışım. Kendime vakit ayırıyordum. Kendime aktiviteler yaptım. Kitap okumak resim yapmak vb. ve bu süreçte kendimle baş başa kaldım. Televizyon ve sosyal medyada sürekli Covid-19 ile ilgili haberler ve paylaşımlar yer alıyordu. Zaten bu haberlerden ve bu hastalıktan yeterince bıkmışım birde sohbet konularında yer almasını istemiyordum. Ailem ve çevremdeki arkadaşlarımla daha güzel konular üzerine konuşmaya çalışıyordum. İlerleyen süreçte verdiğim kararlarla, sonraki günlerimde daha güçlü biri oldum. İnsanın kendini önce sevmesi ve değer verip benlik merkezine koyması daha güzel bir hayat yaşamasını sağlıyor.*

K21: *Sohbet konularında daha çok ekonomiyi konuşur olduk. En önemlisi geleceğimize dair neler yapabiliriz, elimizden ne gelir vs. konular üzerinde daha çok durmuş olduk. İleriye dönük olarak neler yapabiliriz bunları değerlendirmeye çalıştık ve konuştuk. Sağlıkla alakalı konuları konuşmak istemiyorduk vaka sayıları ölüm oranları gibi konuşulacak konular bizi psikolojik olarak yıpratıyordu bu yüzden konuşmuyorduk.*

Görüşmeye katılan katılımcıların çoğunluğu, Covid-19 pandemisi ve ağırlıklı olarak sağlık konuları üzerine yoğunlaştıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte bilgi sahibi olup ona göre hareket etmek isteyen katılımcılar yakın çevrelerinden rahatsızlanan kişiler

hakkında da haberdar olmaya çalışmışlardır. Bu durum hastalığını gizleyen ve yaşamına devam etmeye çalışan bireylere karşı temkinli olmak istedikleri anlayışı algılanmaktadır. Bazı katılımcılar ise, bu süreçte sağlık konularından ve pandemi hakkında konuşmak istemediklerini geleceği dair düşüncelerini ve hayatlarını güzelleştirecek ve kendilerini eğlendirecek konular tercih ettiklerini aktarmışlardır. Bu durum pandemi sürecinden bunaldıklarını ve sağlık konuları üzerine konuştuklarında psikolojik olarak yıprandıklarını göstermektedir.

3.10.8. SORU 8: Pandemi döneminde görüntülü konuşma teknolojisi iletişim kurmak amacıyla yoğun bir şekilde kullanıldı. Sevdiklerinizle görüntülü konuşma ile yüz yüze görüşmeler açısından ne gibi farklılıklar hissettiniz?

Sosyalleşme, bireylerin kültürel ve toplumsal yapının içinde geçirdiği tecrübe ve süreçlerin bütünüdür. Geçirilen bu süreçte toplumun kültürel yapısını oluşturan terübelere bireyin varoluşunun zorunlu şartlarını düzenleyen bir süreçtir (Tolan, 1996). Toplumun temelini oluşturan insan sosyalleşmek amacıyla yakınları ile görüşerek etkinlik yapma gereksinimi duyabilmektedir. Pandemi döneminde bireyler yüz yüze görüşme ihtiyaçlarına alternatif olarak görüntülü konuşma teknolojisini kullanabilmektedir. Görüşmeye katılan katılımcıların çoğunluğu bu süreçte görüntülü konuşma teknolojisinden faydalandıklarını belirtmektedir. Katılımcılar görüntülü görüşmenin yüz yüze görüşmek kadar samimi bulmadıklarını da ifade etmektedir. Katılımcılar günlük hayatta sürekli beraber olan bireylerin insan ilişkileri içerisinde tokalaşmak, sarılmak, öpmek vb. samimiyet gösterici olan eylemleri gerçekleştiremediklerinden dolayı üzümlük yaşadıklarını belirtmiştir.

K1: *Evet eskiye göre bende çok kullandım. Genellikle ailemi arıyor nasıl olduklarını görüyordum. İyiyiz deseler de görmeden içim rahat etmiyordu. Yüz yüze görüşmenin yeri bir başka tabii ki sevdiğinin sıcaklığını hissediyorsun, konuşmalar kesilmiyor. Sarılmak, öpmek, dokunmak istesen yanında, yanı başında bu eylemleri gerçekleştirebiliyorsun. Ama görüntülü görüşme teknolojisi bana göre bir alternatif her*

zaman kullanmak isteyeceğim bir araç değil. Pandemi sürecinde bu teknolojinin önemini de daha çok anlamış olduk.

K4: *Samimiyetsiz olduğumu hissediyorum ve bu yüzden mecbur kalmadıkça tercih etmiyorum. Yüz yüze oturup konuşmamın, yüz yüze gerçekleştirdiğin sohbetin, samimiyetin, o sıcaklığın tadı alınmıyor. Bu yüzden görüntülü görüşme, yüz yüze iletişim kurmanın yerini asla tutmuyor.*

K11: *Tabi ki yüz yüze görüşüp sohbet etmenin verdiği samimiyeti veremedi. Psikolojimiz de kötü etkilendiği için sohbet konularımız da genellikle sağlık konuları üzerineydi. Bu yüzden pandemi öncesi görüntülü konuşmalarımız ile pandemi sürecindeki görüntülü konuşmalarımız arasında bile bana göre salgın atmosferinin vermiş olduğu mutsuzluk etkindi. Görüntülü görüşme, yüz yüze görüşüp sohbet etmenin yerini tutmadığı gibi pandemi öncesindeki mutluluğumuz ve iletişimimiz de yoktu görüntülü konuşmalarda.*

K24: *Görüntülü konuşmak asla insanları yüz yüze görmek gibi olmadığı için yüz yüze iletişim kurmanın yerini tutamadı. Bu yüzden özlemlerimizi gidermedi. Biz toplum olarak sevgimizi dokunarak, öperek, sarılarak hissettiriyoruz ve özlemimizi de böyle gideriyoruz.*

K5: *Öncelikle görüntülü iletişim sağlamanın zor olduğunu söylemek isterim. Çünkü herkes görüntülü konuşmayı sevmiyor. İnternet problemleri, görüntülü görüşme başlattığında kameranın ayarlanamaması, görüntülü görüşme başlattığın kişinin görüntü görüşme olduğunu anlamayıp telefonu kulağına götürmesi, vb. problemler yaşanmaktadır. Genellikle bu problemlere orta yaş üstü yetişkinlerle iletişim sağlarken karşılaşıyorum. Yüz yüze otur saatlerce konuş, sohbet et böyle bir problem yaşanmaz ve yüz yüze görüşmelerde sıcaklık, samimiyet ve içtenlik hissedersiniz.*

Görüşmeye katılan katılımcılar, görüntülü görüşme teknolojisini kullandıklarını ama yüz yüze görüşüp, iletişim kurmanın yerini tutmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar pandemi olmadan önceki görüntülü görüşmeler ile pandemi sırasındaki görüntülü görüşmelere oranla daha mutlu olduklarını aktarmışlardır. Bu mutluluğun görüşmeyi olumlu bir şekilde etkilediği pandemi sırasındaki sağlık problemlerinin ve salgın atmosferinin konuşmaları olumsuzlaştırırken mutsuzlaştırdığı söylenebilir. Katılımcılar görüntülü görüşme teknolojisinin önemini daha çok anladıklarını vurgularken, tüm bireylerin görüntülü görüşme konusundaki bilgisinin ve imkânların yeterli olmadığını da aktarmışlardır. Yüz yüze yaptıkları görüşmelerde öpme, sarılma, dokunma, vb. eylemleri görüntülü konuşmada gerçekleştiremeyecekleri için özlemlerini de tam anlamıyla gideremediklerini aktarmışlardır. Görüntülü görüşmenin sıcaklık, samimiyet, içtenlik içermediği, görüntü problemleri yaşadıkları, vb. problemlerden ötürü böylesi zamanlarda daha fazla ihtiyaç duyulacağı ve tercih edileceği, yüz yüze görüşmenin yerini alamayacağı da söylenebilir.

3.10.9. SORU 9: Pandemi döneminde tam kapanma ve karantina süreçlerinden sonra iletişim kurarken problemler hissettiniz mi?

Covid-19 pandemisi kısıtlamalarında esneklikler ilan edildiğinde bireylerin sosyalleşme fırsatları olmuştur. Fakat uzun bir dönem bu kısıtlamalarda evlerinde kalan bireylerin en büyük sosyalleşme kanalı dijital platformlar olmasından dolayı yüz yüze iletişimde zorluklar yaşayabilmektedir. Görüşmeye katılan bireyler bu süreçte konuşmada kekemelik, çabuk sinirlenme, maske ile konuşma ve anlama zorluğu, selamlaşma şekillerinde farklılıktan dolayı karışıklıklar, Covid-19' a yakalanma korkusundan dolayı sarılma üzerine tereddütler yaşadıklarını belirtmiştir.

K11: *Evet her ne kadar evde olsak da sürekli internet yoktu ve bazı zamanlarda kesilmeler oluyordu. Aynı zamanda kötü bir dönemden geçtiğimiz ve bizim için çok yeni bir olay olduğundan durumu kavramak bile zordu. O yüzden iletişim kurarken de sorunlar yaşadım. Genellikle konuşma sırasında kekemeliğim olmadığı halde böyle bir sorun yaşadım.*

K16: *Biraz heyecanlıydım. Maskeyle iletişim halinde olmak söylediklerimin anlaşılmasını ve duyulmasını etkiliyordu böyle bir sorun yaşamama neden oldu. Maskeyle iletişim kurmak hem güç hem de iletişim kurmakta problem oluyordu.*

K25: *Evet hissettim. Çünkü uzun süre sosyalleşememekten ve insanlardan uzak kalınca ister istemez problemler oluşuyor. Benim hissettiğim bir arkadaşım ile bulduğumda nasıl selamlaşacağımızı bilememekti. Bu süreçte farklı selamlaşmalar toplumda yaygınlaştı ellerin yumruk yapılarak birbirine vurulması, ayakların tokuşturulması, dirsekle selamlaşma, vb. selamlaşma şekilleri kullanılıyordu.*

K27: *Uzun bir süre iletişimden uzak olunca bende problemler yaşadım. Arkadaşım ile bulduğumda sarılsak mı sarılmasak mı konusunda ikilemler yaşadık. Ne kadar da hasta olmadığımızı bilsek birbirimizden virüs kapma endişesi yaşıyorduk.*

K7: *Hissettim. İletişim kurmak, birileri ile konuşmak için kendimi çekimser buluyordum ve heyecan yapıyordum. İletişim kurduğum zamanlarda ise çabuk sinirleniyordum. Birde konuşurken kekeleme problemi yaşadığım zamanlar oldu.*

Görüşmeye katılan katılımcılar, iletişim kurarken problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Heyecanlı olduklarını, iletişimi başlatmak konusunda çekimser kaldıklarını, iletişim kurarken ve iletişim sırasında sinirlendiklerini, iletişim sırasında kekemelik yaşadıklarını aktarmışlardır. Pandemi sürecinde toplumda farklı selamlaşma yöntemlerinin kullanıldığını belirten katılımcılar, bir yakınıyla karşılaştıklarında hangi selamlaşma şeklini kullanacakları doğrultusunda çelişkiler yaşamıştır. Maskeyle iletişim sırasında sorun yaşadıklarını söyleyen katılımcılar, maskenin hem söylediklerinin duyulmasını hem de anlaşılabilirliğini engellediğini vurgulamaktadırlar.

3.10.10. SORU 10: Sizce hükümet pandemi sürecini nasıl yönetti (ekonomi, salgının ilerleyişi, halkı bilgilendirmesi vb.) eksik veya yeterli bulduğunuz çalışmalar nedir?

Covid-19 ilk olarak Çin'in Wuhan Eyaleti'nde ilk vakaya rastlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüsdür. Türkiye'de tespit edilen ilk vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 11 Mart günü açıklandı. Ülkedeki virüse bağlı ilk ölüm ise 15 Mart 2020'de gerçekleşti. (<https://covid19.saglik.gov.tr/>). Görüşmeye katılan katılımcıların çoğunluğu, Çin' deki ilk vakadan Türkiye' deki ilk vaka arasındaki 61 günlük süreçte alınan önlemlerin yetersiz olduğunu savunmaktadır. Katılımcılar sınırların dünyadaki ilk vaka görülmesinden sonra kapatılması gerektiğini, sokağa çıkma yasağının 7/24 şeklinde olması gerektiğini, hükümetin kısıtlamalara rağmen miting yaptığını, ekonomik alanda işverenlerin ve işçilerin mağdur edildiğini, üniversite öğrencilerinin eğitimi engellendiğinin belirtmiştir. Bunların yanı sıra maske – dezenfektan ve tıbbi malzemelerin önce Türkiye' deki hastanelerde dağıtılıp sonra yabancı ülkelere gönderilmesi gerektiğini, sokağa çıkma yasağının önceden bildirilmediğini bu durumun da yağma ve izdihama neden olduğunu, temel gıda ve temizlik ürünlerinde fiyat artışının olduğunu mağduriyet olarak belirtmiştir. Aynı zamanda Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın bilgilendirici açıklamaları, aşuların yeterli miktarda getirilmesi, maske takma zorunluluğunun getirilmesinin doğru karar olduğunu belirtmiştir. Hayat Eve Sığar adlı uygulamanın işlevli olması, verilerin resmi internet sitesi üzerinde günlük olarak aktarılması, sokağa çıkma yasağını ve maske takmayı ihlal edenlerin para cezasına tabii tutturulması hükümetin bu süreci iyi yönettiğine dair görüşlerdir.

K2: *İyi yönetildiğini düşünmüyorum. Çünkü bizim ülkemiz aniden virüse yakalanmadı. Farklı ülkelerin yaşadıkları görüldü tecrübe kazanıldı. Bu yüzden sınırlar hemen kapatılmalıydı ülkeye giriş çıkışlar yasaklanmalıydı. Kısmi zamanlı sokağa çıkma yasağı yerine ilk olarak tam kapanma yapılmalıydı. Vakalar artış gösterirken hükümetin yasaklara rağmen düzenlemiş olduğu mitingler doğru değildi. Neyse ki Covid-19 ile karşılaşan ilk ülke biz olmadık. Olsaydık ne halde olurduk düşünmek bile istemiyorum.*

K5: İyi yönetildiğini düşünüyorum. Sağlık bakanı Fahrettin Kocanın her gün halkı vakalar, hasta sayıları, yapılmaması gerekenler, dikkat edilmesi gereken hususlar vb. konularda bilgilendirmesi güzeldi. Hayat eve sığar adlı uygulamanın aktif bir şekilde kullanılması, aşı takibinin veya risk durumunun oradan takip ediliyor olabilmesi olumluydu.

K7: Ben iyi yönetildiğini düşünmüyorum. Çünkü iyi yönetilse korona ilk çıktığında kapanmalar yapılır kapanmalara ara verilmez ve önlenmesi sağlanabilirdi. Vakalar arttıkça kapanma yapıldı. Doğru bulamadım o yüzden. Ekonomik anlamda çok yetersiz kalındı daha fazla destek verilmesi gerekirdi iflas eden bir sürü küçük işletme oldu.

K15: Hükümet başta evet güzel bu süreci yürüttü. Fakat sonrasında da işin içine aslında doğru olmayan veriler çıktığı zaman halk olarak o güven sarsıldı. Sarsıldığı için bazı şeyleri yapmak istemediler. Bu tabii ki yanlış bir davranış oldu ama iki taraftıydı. Ekonomi kısmına girmek istemiyorum açıkçası. Sadece söylemek istediğim pandemi ekonomi için bir bahaneydi.

K28: İyi yönetildi. Maske takma zorunluluğunun getirilmesi, maske takmak istemeyenlere veya takmayanlara, sokağa çıkma yasağını ihlal edenlere para cezası uygulanması yerinde olmuştu. Ülkemize Covid-19 aşularının yeterli getiriyor oluşu ve aşı uygulamaları iyiydi.

K25: Tamamen kötü yönetildiğini düşünüyorum. Kapanmalar tam yapılmadı ve bu durum pandemiyi uzattı diye düşünüyorum. Üniversiteler ilk etapta uzaktan eğitime geçmedi. Tüm öğrenciler yurtlarda kalmıyor veya herkes kendi memleketinde okumuyor. Ev tutan eşya alıp yerleştiren öğrenciler var bu durumda üniversiteler uzaktan eğitime geçince öğrenciler kiralar ödemek zorunda kaldı. Eğitim konusunda ciddi sıkıntılar yaşandı öğrenciler mağdur oldu. Ekonomik olarak esnaflar ve işçiler yeterli oranda desteklenmedi, yeterli yardımlar yapılmadı bu durumda küçük işletmeler iflas ettiler.

K20: *Ekonomi yönünden çöküntüye uğradığımızı düşünüyorum. Haberlerde duyduğumuz vaka sayısı artışlarını eksik yansıttıklarını düşünüyorum. Ekonomi ve vaka sayıları yönünden eksiklik olduğunu ifade edebilirim. Bir diğer uygun bulmadığım konu koronanın ilk dönemlerinde halk maske bulamadı ve biz maske üreten bir ülkeydik. Halka maske yardımında bulunuldu verilen maske sayısı beş adetti yani beş gün. Öncelikle hükümet maske, dezenfektan vb. ürünleri kendi vatandaşları için dağıtım sağlamalıydı sonra dış ülkelere yardımda bulunmalıydı. Sokağa çıkma yasağı olacağı önceden bildirilmedi buda izdiham yaşanmasına, marketlerin yağmalanmasına, insanların yiyecek almak için bir birleri ile kavga etmelerine ve sosyal mesafelere uyulamamasına neden oldu.*

Görüşmeye katılan katılımcıların pandemi döneminde hükümetin yapmış olduğu ve bireylerde bıraktığı olumlu izlenimler, sağlık bakanı Fahrettin Koca'nın, halkı vakalara karşı dikkat edilmesi gerekenler, alınan tedbirler vb. hakkında yapmış olduğu açıklamalar ile toplumun yanında olduğunu doğrudan hissettirdiği söylenebilir. Hayat Eve Sığar adlı uygulamanın işlevli bir şekilde kullanılması, aşı takibinin yapılıyor olması, maske ve sokağa çıkma yasaklarına uymayanlara cezalar uygulanması, ülkeye gelen aşı miktarının yeterli olması ve aşı uygulamaları şeklinde sıralanabilir. Olumsuz izlenimler ise, sınırların hemen kapatılmaması ve ülkeye girişlerin devam etmesi, vakalar artış gösterirken yapılan siyasi mitingler, tam kapanmanın yerine kısmi kapanmalar uygulanması, ekonomik destekler konusunda yetersiz kalınması, maske bulmakta yaşanan sıkıntılar şeklindedir.

3.10.11. SORU 11: Pandemi döneminde aileniz ve yakınlarınız sosyal mesafemizi koruyarak sözsüz iletişim kodlarından olan sarılma, öpme tokalaşma vb. eylemleri yapamadığınızda neler hissettiniz?

İletişimin temelini sözsüz iletişim oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, günlük hayatımızda yaklaşık % 60-65 oranında sözsüz iletişim kodlarına başvurduğumuzu ortaya koymuştur (Kuşçu ve Günday, 2020: 62). Pandemi döneminde bireyin karşısındaki başka bir bireye sarılma, öpme veya tokalaşma gibi eylemlerde bulunamaması her iki tarafta da farklı anlamlar üretebilmektedir. Bu anlamlar sarılmak istemeyen bireyin kendisine soğuk

olduğunu düşündürebilmekte olduğu gibi karşısındaki bireyin kendisine hastalıklı gibi tavırları olduğunu düşündürebilir. Hapşırma veya öksürme durumunda karşısındaki bireyin kendisinden uzaklaşması olumsuz hislerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu örnekler haricinde karşısındakine sevgi dolu olan birey sarılma, öpme veya tokalaşma gibi eylemleri gerçekleştiremediğinde üzüntü duyabilmektedir. Görüşmeye katılan katılımcıların çoğu çocukları veya diğer yakınları ile öpme, sarılma, kucaklaşma eylemlerini onların sağlığını düşünmelerinden dolayı bu tür samimiyet belirtisi olan sözsüz iletişim yollarına başvurmadıklarını bu nedenle yakınlarının ve kendilerinin üzüntü duyduklarını belirtmişlerdir. Bu tür sözsüz iletişimden vazgeçmeyen bireylerin ise sarılmak istediklerinde karşısındaki bireyin yaşamış olduğu anlık tereddüt veya reddetmesi sevilmediğine hisler oluştururken kendilerinde karşısındaki kişinin hastalığı kapmış olmasına dair düşüncelerinin oluştuğunu belirtmiştir.

K6: Yaşanılan, insanın başına gelen her şeyden ders çıkarması gerektiğini düşünüyorum. Bu süreçte de bunların kıymetini anladık diye düşünüyorum. Sıcakkanlı insanlar uzaktan el sallamak bize yetmediği gibi çok sıcak ta karşılanmaz. Gördüğün kişinin yanına gidip bir selamlaşır tokalaşır, sarılırsın, hal hatır sorarsın kısaca bu dönemde bunlardan kaçtık daha az insanla muhatap olmaya çalıştık ve tabi ki bu eylemleri gerçekleştirememek sevgini tam anlamıyla karşıya veremediğini hissettiriyor oğlumuz kızımıza sarılamadık çok yıpratıcı ve üzücü durumlar. Virüse yakalanmış olma ihtimalimiz doğrultusunda bu eylemleri gerçekleştirmekten kaçındık. Çocuklarımız küçük olduğu için tam olarak hastalığı ve nasıl bulaştığını kavrayamıyorlardı. Onların düşünce artık sevilmiyoruz şeklindeydi. Çocukların bu düşüncesi de bizi üzüyor ve yaralıyordu.

K7: Samimiyetimizi ve sevgimizi göstermenin farklı yollarını, alternatifleri bulmamız gerekti. Yani bu duruma alışmaktan başka çaremiz yoktu. Üzülüyorum tabi ki insan sevdiğini öpmek, sarılmak ister ama bu davranışla onu tehlikeye atma durumu da olduğu için sabretmeyi tercih ettim. Sevdiklerimize sevgimizi göstererek zarar vermek isteyeceğim bir durum değil. Sevdiklerime doya doya sarılmak için Covid-19'un sabırsızlıkla bitmesini bekliyorum.

K19: *Ben ailemle hep sarıldım onlarla olan bu davranışımı kesemedim. Sadece yakın hissettiğim arkadaşım olan kişiler ile mesafe olmak durumunda kaldı oda biraz burukluk oluşturdu. Çünkü sarılmak istesek ikimizde birbirimizde hastalığı kapma doğrultusunda çekindiğimiz için bu duruma yanaşmıyorduk.*

K22: *Evet bu durumdan biraz sıkıntı yaşadık. Bizim aile ilişkilerimiz samimidir. Ama insanlar bu konuda çok dikkat ediyorlar o yüzden ilk başlarda kendimi kötü hissediyordum. Hasta olmasak bile birbirimizin gözünde hasta kişiler olarak görünüyorduk. Sarılmak, öpmek isteyenlere karşı mesafeli duruyordum. Zamanla gördüm ki bu durum alışkanlık haline aldı, hayat standartları haline geldi. Resmen öpmemek, sarılmamak, tokalaşmak, vb. eylemler yerine, uzaktan birbirine baş sallar ya da gülümser hale geldik.*

K25: *Beni kötü hissettiren bir durum. Soğuk ve samimiyetsiz buluyorum insanlar hasta olmasan bile hastaymışsın gibi davranıyorlar. Arkadaşlarıma sarılmak istediğimde kendilerini geri çekmesi, benim virüse yakalandığımı düşüncelerinden veya artık beni eskisi kadar sevmedikleri şeklinde algılıyorum. Şu da var tabi aramın çok iyi olduğu arkadaşlarım benden uzaklaşınca bu kez de onların hasta olduğu ve beni korumak için uzaklaştığı düşüncesi oluyordu. İnsanlar sadece hasta olduklarında hapşırılmaz ve öksürmez. Boğazında tahriş olabilir, mevsimsel bir alerjisi olabilir. Ama bunlar düşünülüyor biri öksürdüğü ve hapşırıldığı zaman kötü gözle bakılıyor ve o kişiden kaçılıyor. Maalesef insanın psikolojisini olumsuz etkileyen bir durumdur.*

Görüşmeye katılan katılımcılar sevdiklerine temas edemediklerinden dolayı üzüntü yaşadıklarını belirtmişlerdir. Fakat hastalığa yakalanma ve hastalığı yayma düşüncesinden dolayı bu davranışları kısıtladıklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda pandemi kaynaklı toplum içerisinde oluşmaya başlayan güvensizlik ve tereddüt halinin bireylerin psikolojilerini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.

3.10.12. SORU 12: Covid-19 aşısının hastalık ve insan üzerinde olumlu veya olumsuz nasıl bir etki yapacağını düşünüyorsunuz? Hastalığa karşı bir savaş mı küresel sistemin bir para kazanma tuzağı mı olduğunu düşünüyorsunuz?

Büyük şirketlerin kazanç sağlamak amacıyla çıkarmış olduğu virüs, tüm insanlığı yok etmek üzereyken bu salgına karşı aşı geliştirip satmak bilim kurgu filmlerinin vazgeçilmez konularındandır. Covid-19 salgının ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alıp ölümlerin artmasından dolayı toplumda biyolojik savaş başlıyor düşüncesi oluşturabilmektedir. Bu küresel savaş ile diğer ülkeleri zayıflatma veya aşığı satarak ekonomik güç elde etme düşüncesi dünya ülkelerini aşı çalışmalarına yöneltebilmektedir. Görüşmeye katılan bireylerin düşüncesi Covid-19 pandemisi insanlığın hayatta kalmak için en büyük mücadelelerden biridir. Bu pandeminin aşığı ilk üretilip piyasaya süren ülkelerin ekonomik kazanç sağlama amacının olduğu kadar aşığı üreten ülkelerin bilimsel alanda gelişmişliğinin diğer ülkelere oranla daha fazla olduğunu savunan düşünceler de bulunmaktadır.

Şekil 4: Aşının Çocuklara Uygulanmasına Dair Açıklamalar.

Kaynak: <https://twitter.com/rpfahpartisi/status/1438235157710974978>

Şekil 5: Aşı Çalışmalarında Yanlış Uygulamalara Dair Açıklamalar.

← Tweet

 Arif Âdemoğlu
@719Zulkarneyn

Cahilere, yarı cahillere, aşı bilim kilim karşıtlarına son. Savunun ey cahiller o geliyor, ŞİMŞEK gibi çakıyor. Devrimci büyük üstad YAVUZ, çölde bir baha, Son iğneci, youtuber kralı, 7 krallığın ve bilim aşıklarının atası, ejderhaların annesi SERAP hanım geliyor.

Serap Şimşek Yavuz @serapsimsekyvz · 15 Haz
Eğitim-öğretim faaliyetlerimize yaz tatili arası verdik.O nedenle bir başka kamu hizmeti yapmaya karar verdim:Artık haftada 1 saatimi,aşı/bilim karşıtı, cahil/yarı cahil kardeşlerimin tweetlerime yazdıkları yorumları yanıtlamaya ayıracağım. Herkes öğrensin bunların düşüncelerini!

Kaynak: <https://twitter.com/719Zulkarneyn/status/1538805853914075136>

K3: Her sağlık problemi için bir tedavi yöntemi tabii ki olmalı aşının olası sonuçları bilinmeden insanları bir deney parçası olarak kullanmaları bu süreçte beni yıpratmış sonuçlarını bilmediğim bir aşıya güvenmek zorunda bırakıldım. Aşının bir kere değil de sürekli uygulanmak istenmesinin para kazanma tuzağı olduğunu düşünüyorum.

K7: Benim düşüncem hastalık varsa ilaç olması gerektiği yönündedir. Sadece korona için para kazanma tuzağı diyemeyiz biz tüm ilaçlara az da olsa para ödüyoruz.

Problem şuydu ki aşının zorunlu hale getirilip yaptırmayanlara kötü gözle bakılmasına sebep olacak yaptırımlar uygulanması kısıtlamalar getirilmesidir.

K15: *Aşının güvenilirliğinden emin olunduğu zaman yapılabilir. Fakat sırf başka çare yokmuşçasına, sırf aşı bulduk, yaptık dercesine ve zorunlu olarak yaptırılmasına sevk etmek uygun olmadı. Aşının geçmiş zamanlarda da belgelerle kanıtlanmış bazı hasarları vardır. Tabi ki her ilaç herkeste aynı etkiyi veya yan etkiyi göstermeyeceği gibi aşı da aynı şekildedir. Sonuçta RNA değiştirilerek yapılmış bir aşı ve RNA bilindiği üzere gelecek genlerin de kanıtlarını taşıyan bir hücredir. Puzzle gibi düşünelim bir parçanın yerini değiştirsek sıra bozulur, puzzle tamamlanmaz ve hastalıklar da böyle ortaya çıkar. Başta zorunlu olan aşı sonrasında isteğe göre yapıldı, başta -70 derece saklanması gereken aşular, artık alışveriş merkezlerinde uygulanır hale geldi ve soğutma kutuları uzun bir süre ve sıcaklıkta tam koruma sağlayamaz. Başta zorunlu olan şeyler sonrasında isteğe bırakılınca, kendi söyledikleri ile çelişince halk olarak da olması gereken hangisiydi peki diye çelişiyoruz.*

K27: *Covid-19 hayatta kalma çabasıydı diyebiliriz. Salgın hastalıklar aşıyla çözüme kavuşturulmuştur. Ama Covid-19 aşısının bir zorunlu hale getirilip yaptırım konusunda baskı uygulanması, Aşı yaptırmak istemeyenlerin veya yaptırmayacak olanların toplu alanlara girememesi, ulaşım araçlarını kullanamaması gibi yaptırımlarla toplumdan dışlanmalarına vesile olmak veya bunu sağlayıcı adımlar atmak doğru değildi. Aşı çalışmalarını tamamlayıp aşı üretimine geçen ülkeler tabi ki ekonomilerini düşündüler ve buna uygun hareket ettiler. Aşının bir kereye mahsus değil sürekli uygulanmak zorunda oluşu, para kazanma tuzağı olarak düşünülmesinin ilk sebebidir.*

K12: *İnsan üzerinde kötü bir etkiye sebep oldu. Zorunlu hale getirilmesi insanları psikolojik olarak yıprattı. Öğrenciler aşı yaptırmadan eğitimlerine devam edemediler. Tabi ki aşı yaptırmayanlardan veya yaptırmak istemeyenlerden test yaptırmaları istendi. Bu testi yaptırdıktan sonra açıklanma süresi uzundu ve kırk sekiz saat geçerli kabul ediliyordu. Yani öğrenci iki gün bitmeden test yaptırmak zorundaydı. Buradan hareketle*

beş gün okula giden biri üç kez test yaptırmak zorunda oluyordu. Bu durumda öğrencileri aşı olmaya mecbur bıraktı diyebilirim. Ben küresel sistemin bir para kazanma tuzağı ve güç gösterisi olduğunu düşünüyorum. Ama bu sadece ekonomik anlamda gelir elde etmek amacıyla yapılırsa da aşığı ilk üreten ülkelerin bilimde ve sağlık alanında fazlasıyla geliştiklerini ve diğer ülkelere göre bu alanda lider konumda olduklarını gösterir.

Görüşmeye katılan katılımcıların çoğunun aşının güvenilirliği konusunda tereddütleri olduğunu belirtmektedir. Geliştirilen bu aşların ileri yaşlarda ne tür hastalıklara yol açabileceklerini bilmemeleri ve yan etkileri olması düşüncesi aşığı olma korkusu yaratmaktadır. Çalışmaya katılan diğer katılımcıların görüşleri ise aşığı üzerinde birçok deney yapıldığını, doktorlara güvendiğini ve gelişmiş ülkelerin kendi vatandaşlarına da yaptırmış olmasının güven ortamı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerin yanı sıra Covid-19 pandemisinin ticari kazanç sağlamak amacıyla çıkarıldığı konusunda katılımcıların büyük bir bölümü hemfikirdir. Son olarak katılımcılar aşığı yaptırmamanın zorunlu olmamasına rağmen, dolaylı yollar aracılığıyla aşığı yaptırmaya zorlanmanın kendilerinde bir güvensizlik hissiyatı oluşturduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen önemli bir olay kelebek etkisi ile tüm dünyanın etkilendiği bir hadiseye dönüşebilmektedir. Covid-19 pandemisi de ortaya çıkışından bu yana tüm dünyayı etkisi altına almış ve insan hayatlarının yok olmasına ve sosyal hayatlarında birçok değişime neden olmuştur. Pandemi kaynaklı bir karantinanın neden olduğu sosyal, kültürel, ekonomi ve toplumsal değişimler bireylerin kendi zihinlerinde ve gelecek nesillerde uzun süre var olacak kültürel bir miras oluşturabilmektedir. Covid-19' un ölümcül olmasından dolayı toplumda ilk etkisi korku ve panik ortamının oluşmasına yol açmasıdır. Covid-19 pandemisi bir gün son bulacak olsa da açmış olduğu yaralar uzun süre devam edecek ve sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal etkilere sahip olabilecektir. Toplumun oluşmasını sağlayan bireyler, toplum içerisinde sürekli olarak birlik, beraberlik ve iletişim halindedirler. Bu birlik ve beraberlik duygusu insanlığın varoluşu itibarıyla toplum oluşturması ve beraber yaşamasında etkili olmuştur. Toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması ve toplumsal düzenin sarsılmasını engelleyen güçlü değerler vardır. Bu değerler; adalet, sevgi, özgürlük, saygı, merhamet, misafirperverlik, hoşgörü vb. şeklinde sıralanabilir. Bunlara eş dost akraba ile yapılan iftarlar, bayram ziyaretleri, hasta ziyaretleri, el öpme davranışları, sarılma ve tokalaşma gibi kültürel değerler örnek gösterilebilir.

Toplumun devamlılığının sağlanması, kültürün gelecek nesillere aktarılması ve bu değerlerin benimsetilmesiyle sağlanır. Covid-19 pandemisi sürecinde, uygulanan karantina süreçleri, bireylerin özgür hissetmeleri, sevdikleriyle bir arada olarak vakit geçirmeleri, iletişim halinde olmaları vb. olumsuz bir şekilde etkilenerek farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bu süreçte yaşanan panik ve korku bireylerin birbirinden uzaklaşmasına, toplumsal birliğin sarsılmasına, bireylerin yalnızlaşmasına, kendilerini güvende hissetmemelerine, hastalığa karşı korunmasız ve güçsüz hissetmelerine yol açmıştır. Bu durumda evlerde uzun süre kalınması, sosyal hayattan ve iş yaşamından uzak olunması ve ekonomik sıkıntılar bireylerin psikolojilerinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur. Covid-19 pandemisinin yayılım göstermesini engellemek için alınan tedbirler maske, sosyal mesafe ve temizlik vb. sosyal ilişkilerin etkilenmesine ve iletişim problemlerine sebep olmuştur.

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19, alışkanlıklarımızda, sosyal ilişkilerimizde, yaşam tarzlarımızda ve kültürel boyutta değişimlere sebep olmuştur. Öznel bir bakış açısıyla toplum, bireylerin birlik ve beraberlik içerisinde, yardımlaşma ve paylaşımda bulunarak, küçüklerini ve büyüklerini sevdiği ve saygı gösterdiği ve bu eylemlerle hayatlarını devam ettirdikleri ortamlardır. Covid-19 pandemisi sürecinde, sosyal ilişkilerin gerçekleştirilmesine yönelik bir arada olmak, büyükleri ziyaret edip ellerini öperek hayır ve dualarını almak, kültürümüzde de önemli yeri olan, bayram ziyaretleri, cenaze ve düğün törenleri gibi toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, topluma renk katan etkinlikler ve davranışlardır. Bu etkinlik ve davranışların gerçekleştirilememesi bireylerin daha sonraki süreçlerde bu tür davranışları yerine getirmemesine neden olabilmektedir. Bu süreçte hasta ziyaretlerinin gerçekleştirilemediği, yüzlerce veya binlerce bireyin katılımıyla gerçekleşecek olan cenaze ve düğün törenleri, sadece aile üyeleri ve çok yakın çevrelerinin katılımıyla gerçekleştirilirken, ailelerin yas tutmaları, üzüntülerini ve sevinçlerini paylaşmadan son bulmaktadır. Covid-19 sosyal yaşamı tehdit ederken, bireyi yalnızlaştırmaya ve bireyselleştirmeye ön plana çıkararak, birlik ve beraberlik içerisinde ortak hareket edebilmeyi, bireylerin dayanışma ve mücadele ruhu içerisinde bulunabilmeyi engellerken birey üzerindeki olumsuz etkileri de devam ettirmektedir.

Türk kültüründe önemli yere sahip sözsüz iletişim kodlarından, sevginin ve samimiyetin göstergesi olan, sarılmak, öpüşmek, tokalaşmak, vb. eylemleri pandemi nedeniyle kaçınıldı. Bu doğrultuda bireyler sevgi ve samimiyetlerini göstermekte zorluklar yaşayabilmektedir. Bireyler, iletişim ve ilişkilerini devam ettirirken belirli kalıp ve kurallara göre hareket etmek zorunda kalabilmektedir. Birbirleri arasına mesafe koymaya, temizlik kurallarıyla birlikte takılan maskenin söylemlerin anlaşılmasını engellemesi ve mimikleri ve jestleri görünmez kılması yaşanan zorluklardandır.

Çalışmaya katılan bireyler, Covid-19'un iletişimlerini, ilişkilerini ve psikolojilerini olumsuz etkilediği yönündedir. Covid-19 pandemisi sürecinde hastalığa yakalanma korkusu ve yaşadıkları panik atmosferi, alınan önlemler dâhilinde uygulanan maske ve sosyal mesafe kurallarıyla çevrelerindeki bireyler ile iletişim kurarken iletişim problemleri yaşadıklarını ve bireylerin birbirinden uzaklaştıklarına değinmişlerdir. Katılımcılar sosyal mesafe ve maske kurallarıyla iletişim kurmakta zorluklar yaşadıkları ve bireylerin birbirinde uzaklaşması yönünde olumsuz sonuçlarının olduğunu belirtirken,

salgının yayılımını önlemek ve sağlık için gerekli olduğu görüşündedirler. Sosyal ilişkiler kurulurken sosyal ve mahrem mesafeye normal şartlarda da dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Bireyler bu dönemde temastan kaçınarak normalde olan tokalaşmak, sarılmak vb. eylemlerin yerine dirsek teması ile ellerin yumruk haline getirilip karşılıklı olarak tokuşturmasıyla, ayak topuklarının karşılıklı olarak birbiriyle tokuşturulması gibi birçok selamlaşma türü ortaya çıkarmıştır. Yine bu dönem içerisinde misafirperverlikler azalmış bireyler kendi evlerinde kalmayı tercih etmişlerdir. Bayramlarda yapılan ziyaretler veya görüşmeler tamamen bitmese de varlığı büyük ölçüde azalmıştır. İslam âlemi için önemli bir yeri olan on bir ayın sultanı Ramazan ayında iftarların çoğu yine çekirdek aile arasında yapılmıştır. Alışveriş kültüründe de devrim niteliğinde değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Z kuşağı olarak ifade edilen genç nesil alışverişlerini internet üzerinden gerçekleştirip temassız teslimat seçeneğinden faydalandıklarını belirtmiştir.

Covid-19 pandemisi, toplumun yapı taşı olan aile kurumunun da bu süreçten olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Toplumun sağlığının korunması ve uyarılması doğrultusunda “Evde Kal” ve “Hayat Eve Sığar” söylemleri ile toplumun farkındalık düzeyi arttırılmaya çalışılmıştır. Evden çalışmaya ve uzaktan eğitime geçilmesi, aile üyelerinin yaşantılarındaki günlük eylemlerinin değişmesinde etkili olmuştur. Altmış yaş ve üzeri kronik rahatsızlıkları olan bireyler Covid-19’a karşı daha riskli durumda olmuşlardır. Bu riske karşılık pandemi sürecinde ileri yaş grubundaki yetişkinler hayatlarını devam ettirmekte de zorluklar yaşamışlardır. Hastalığın yayılımını engellemek ve kronik rahatsızlıklarından ötürü ileri yaştaki yetişkinlerin toplumdan uzak tutulması bu bireylerin toplumdan dışlanmalarına sebep olabilmektedir. Alınan tedbirler nedeniyle Covid-19’un ileri yaş grubunda olan yetişkinlerde rastlandığı veya onların kronik rahatsızlıklarından dolayı risk grubunda olmaları, Covid-19’un bir ileri yaş rahatsızlığı olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda altmış yaş üzeri bireylerin kendilerini toplumda değersiz ve önemsiz hissetmelerine neden olurken toplumun ileri yaş grubuna olan olumsuz düşünceleri ileri derecede karamsarlığa itebilmektedir.

Eğitim sektörünün uzaktan eğitime geçişiyle öğretmen ve öğrenciler derslerini dijital platformlardan devam ettirmeye başlamışlardır. Okul çağında olan çocukların okula gidememesi ve sokağa çıkma yasağının etkisiyle de dört duvar arasında kalmaları bunalım yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu süreç içerisinde köy ve kasaba gibi şehir

hayatından uzak alanlar tercih edilmiş doğa ile baş başa kalma düşünceleri oluşmuştur. Aynı zamanda sanat camiası bu dönemde konserlerini sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirip sevenlerine destek olmaya çalışmışlardır. Dijital platformlar üzerinden tarihi alanlar ve müzelerin gezilebilme imkânı sunulup bireylerin kültürel anlamda vakit geçirmeleri sağlanmıştır. Bunların yanı sıra Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kız isteme ve düğün merasimleri, Covid-19 tedbirleri doğrultusunda dijital olarak gerçekleştirilmiştir. Covid-19 pandemisi döneminde gerçekleştirilen bu önemli günler ve etkinlikler ile Covid-19'un yansımaları azaltılmaya çalışılırken ve bireylere moral olarak yansımaları sağlanmıştır. Bu dönemde etkinliklerin, eylemlerin ve sosyal ilişkilerin internet, sosyal medya platformları ve görüntülü konuşma teknolojisiyle gerçekleştirilmesi, teknolojinin öneminin anlaşılmasına ve imkânlarından yararlanılması artış göstermiştir.

Çalışmaya katılan katılımcıların yanıtları değerlendirildiğinde, kültürümüzde de önemli yer tutan büyüklere karşı sevginin ve saygının gösterilmesinin göstergesi olan el öpme davranışı, bayram ziyaretlerinde bulunma, cenaze ve düğün törenlerine katılımın azalması ve yapılamaması vb. eylemlerin gerçekleştirilmesinin azaldığı yönünde görüşler vardır. Covid-19'un yol açmış olduğu sorunlar, bireyi ve toplumu yalnızlaştıran, sosyal ilişkilerin kurulmasını engelleyen, kültürel öneme sahip etkinliklerin yapılmasını imkânsızlaştıran, bireyde psikolojik sorunların oluşmasına yol açan, ekonomik sıkıntılar, gelecek kaygısı, vb. şeklindedir. Bireyin ve toplumun bu olumsuz sorunlardan kurtarılması adına, bireylerin sosyal ilişkilerinin güçlendirilmesi yönünde atılacak adımlar ile hayata katılımlarının sağlanması, psikolojik ve ekonomik sıkıntıların giderilmesine yönelik adımlar atılması önemli görülmektedir.

Covid-19 aşısı konusunda yaşanan tereddütler, aşıya karşı olan güvenin sağlanamaması, yan etkilerinin bilinmemesi, içerdiği zararlı maddeler, aşıya erişimin kolay olması ve aşı yaptırmanın hukuki olarak bir zorundalığı olmamasına rağmen, alınan kararlar neticesiyle bireylerin dolaylı yoldan aşı olmaya zorunlu hale getirilmesi vb. faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu güvensiz ortamın oluşmasında gerek medya gerekse sosyal medya üzerindeki içerikler önemli bir yer kaplamaktadır. İzlenme veya tıklanma kaygısı ile gerçekleştirilen programlar ve haberler bireyleri tereddüte düşürmüştür. Aşı konusunda yaşanan bu ikilemi, tıbbi çalışmalar, hukuki yaptırımlar ve etik konuları üzerine yapılan toplumsal tartışmalardan etkilenmektedir. Toplumda yaşanan bu ikilem

ve tartişmalardan dolayı, aşı uygulamaları hızında düşüş yaşanmasına ve toplumsal bağışıklık kazanmadaki oran etkilenmektedir. Aşı firmalarının ekonomik kar etme amaçlarının olduğunu savunan görüşler, aşının birden fazla uygulanıyor oluşu bu görüşleri destekleyerek, aşının küresel sistemin bir para kazanma tuzağı olduğunu destekleyen katılımcı görüşleri mevcuttur.

Sosyal mesafe, izolasyon ve evde kalmanın önemi medya, doktorlar ve hükümet yetkilileri tarafınca sürekli vurgulanmıştır. Çin’ de görülen ilk vakanın çıkması ile yirmi iki günde alınan kararlar virüse karşı mücadelede iyi sayılmasa da gerekli bir devlet refleksi olduğu düşünülmektedir. Sokağa çıkma yasağının aniden ilan edilmesi nedeniyle izdihamların oluşması, sınırların geç kapatılması ve Türkiye’de görülen ilk vaka ile sokağa çıkma yasağının getirilmeyip sonraki süreçlerde kısmı olarak sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi eleştirilere neden olmuştur. Bunları takip eden ekonomik çöküşün hissedilmesi, devlet desteğinin ekonomik olarak eksik kalması, maske ve temizlik ürünlerinde görülen kontrolsüz fiyat artışları ve sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemlerde siyasi miting düzenlenmesi hükümetin bu süreçte zayıf kaldığı yönlerdir. Bireylerin hükümete karşı güvensizlik hissetmelerinin nedenleri arasında açıklanan iyileşen hasta sayısı, hastalığa yakalanan sayısı, toplam vaka sayısı vb. verilerin objektif olmadığı düşüncesiyle birlikte sokağa çıkma yasağının sadece ülke içerisinde Türk vatandaşlarını kapsamasıdır. Bunların yanı sıra Biontech ve Sinovac aşılarının hızlı temin edilmesi, maske, mesafe ve sokağa çıkma yasağını ihlal eden bireylere karşı cezai yaptırımların olması hükümetin takdir edildiği konulardır.

Covid-19 ile ilgi yapılan asılsız haberler, toplumda korkuya, paniğe ve endişe yol açmıştır. Bu durumlar Covid-19’un yayılma hızının artmasına ve insan sağlığını etkileyen yanlış uygulamaların yapılmasına neden olmuştur. Rejting ve ekonomik beklentiler ile yapılan dijital haberler, toplumun merak duygusunu uyandırarak, doğru bilginin akışının engellenerek, vaka sayıları konusunda yanlış veriler sunarak vb. asılsız haberler, toplumun sağlığını ve düzeni konusunda tehdit oluşturmaktadır. Dijital medya ve platformlarının kullanım fazlalığı ve denetim eksikliği, toplum düzenini bozmak ve kaos ortamı oluşturmak isteyen kişilerin asılsız haberlerin paylaşımındaki kolaylığı arttırmaktadır.

Kalabalık halde toplanmayı önleme amaçlı olarak camiler aracılığıyla duyurular yapılmıştır. Bu dönemde hastalığa karşı tedbir almamanın, temizlik kurallarına ve sosyal

mesafeye uymamanın başka insanlara maddi ve manevi boyutta zarar vereceği ifade edilerek, kul hakkına girmek olduğu yönünde vaazlar verilmiştir. Aynı zamanda diğer kamu alanlarında olduğu gibi camilerde de maske ve mesafe kuralları geçerli kılınmıştır. Aynı zamanda Covid-19 sosyal mesafelerin uyulamadığı, kalabalık ve nüfusun fazla olduğu şehirlerde salgının yayılımı daha yüksek olurken, nüfusun az olduğu bölgelerde hastalığa yakalanma ve yayılımı daha düşük seviyelerde seyretmiştir. Alınan tedbirler doğrultusunda sosyal mesafe, maske, temizlik kuralları ve sokağa çıkma yasakları, iş yerlerinin çalışmalarına ara vermesi maddi sıkıntılara neden olmuştur. Bazı çalışanların evden çalışma imkânı bulurken bazı işletmeler maddi yetersizlikten dolayı işçilerini çıkartmış, bazı işletmeler ise iflas etmiştir. Covid-19'un ekonomik yaptırımları bireyleri fazlasıyla etkilemiştir.

Dünyayı etkisi altına alan Covid-19'un, varlığını ne kadar süre devam ettireceği bilinmemektedir. Bireyler sosyal mesafe, maske ve temizlik kurallarına uyarak mücadeleye devam etmektedir. Alınan tedbirler ve verilen mücadeleyle sosyal hayatın olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bireyler alınan önlemler ve tedbirler ile sosyal ilişkilerini teknolojinin sunmuş olduğu imkânlar ile devam ettirme yoluna gitmiştir. Görüntülü görüşme teknolojisi bu süreçte bireylerin sosyal ilişkilerini devam ettirebilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. ve H. Tutar, Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür, Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 2007/ (6), 20, ss.1-11
- Arslanoğlu, İ. (2001). Türk İslam Kültür ve Medeniyetin Temelleri, Akçağ, Ankara
- Atalay, B. (2003). Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu, Ankara
- Baker, S. R., Farroknia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., ve Yannelis, C., (2020). How Does Household Spending Respond To An Epidemic? Consumption During The Covid-19 Pandemic, National Bureau Of Economic Research. (No: w26949).
- Baltaş, Z. ve A. Baltaş, (2005). Bedenin Dili, Remzi, İstanbul
- Baran, G. A. (1997) İletişim Sosyolojisi, Afşaroğlu, Ankara.
- Barın, T. Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çok Kültürlülük Teorisi, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 2016/ (2), ss.57-88
- Başdin, A. Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri, Eskiye, 2017/ ss.177-190
- Berber, O. Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsusu Olarak Düğünler, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009/ 10, ss.1-11
- Bolat, S. (1996). Eğitim Örgütlerinde İletişim: H. Ü. Eğitim Fakültesi Uygulaması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, ss.75-80.
- Book, C. L. ve Ark. (1980). Human communication: Principles, contexts, and skills. NewYork: St. Martin's Press.
- Bozkurt, A. Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması, Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi, 2020/6 (3), ss.112-142.
- Budak, G. ve G. Budak, (1995). Halkla İlişkiler (Davranışsal Bir Yaklaşım), Beta, İstanbul.
- Burnett, J. ve S. Moriarty, (1998). Introduction to Marketing Communication: An Integrated Approach. New Jersey, Prentice –Hall, Inc
- Büyüköztürk, Ş. ve ark. Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri, (31. baskı), Pegem, 2021, İstanbul
- Cantekin, Ö. F. ve F. Arpacı, Covid-19 (Koronavirüs) Pandemisi Ve Sosyal Hizmet, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020/13 (73), ss.1138-1145.
- Dal, A. (2012). Grup İletişimi ve Örgüt İçi İletişim, Nezih O. ve Ufuk E. (Ed.) İletişim bilgisi, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir

- Demiray, U. (1994). İletişimötesi İletişim, Turkuaz, Eskişehir.
- Deniz, K.A. Covid-19 Salgını Sürecinde Dijitalleşen Eğlence Anlayışı: Çevrim İçi Konserler, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020/ (4). 2, ss.191-206.
- Erbaş, A. Zaganjori, O. Sosyal İzolasyonun Örgütsel Sinizm Üzerine Etkisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F, Yönetim ve Ekonomi, 2017/ (24), 1, ss.39-52
- Ergin, M. (2003). Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi, İstanbul
- Ertürk, K. Ö. (2016). Dönüşen İletişim Paradigmasının Halkla İlişkilerdeki İletişim Politikasına Etkileri (Tarihsel Bir Analiz), ZFWT, ss.205-220.
- Fichter, H. J.(2012). Sosyoloji Nedir, Çev. Nilgün Çelebi, Anı, Ankara
- Fiske, J. (1996). İletişim çalışmalarına giriş, Çev. Süleyman İrvan, Arkadaş, İstanbul.
- Göcer, A. Dil- Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, Türk Dili, 2012/ 729, ss.50-57
- Gökalp, Z. (1975). Türkçülüğün esasları, Sebil, İstanbul
- Grunig, J. E. (2005) Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, Rota, İstanbul
- Güçlü, N. Örgüt Kültürü, Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003/ 6, ss.147-159
- Gümüşgül, O. ve Aydoğan, R. Yeni Tıp Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi, Spor Eğitim Dergisi, 2020/ (4), ss.107-114
- Güngörer, F. Covid-19'un Toplumsal Kurumlara Etkisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 2020/ ss.393-428.
- Gürdal, S. (1997). Halkla İlişkiler ve Yerel Yönetimlerde Uygulamalar, İstanbul
- Güvenç, B. (2002). İnsan ve Kültür, (9. baskı). Remzi, İstanbul
- He, H. ve Harris, L., The Impact Of Covid-19 Pandemic On Corporate Social Responsibility and Marketing Philosophy, Journal Of Business Research, 116, ss.176-182
- İçli, G. (2002). Sosyolojiye giriş, Anı, Ankara
- İsen, G. ve V. Batmaz, (2002). Ben ve Toplum, Om, İstanbul
- Kaya, R. (1985). Kitle iletişim sistemleri, Teori, Ankara.

- Keskin, A. Türk Kültüründe Selamlaşma ve Vedalaşma Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Türk Dünyası ve Edebiyatı Dergisi, 2017/ (43), ss.125-146
- Koca, K. Türk Kültüründe Sembollerin Dili, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, (2012)
- Koçak, Z. ve Harmancı, H. Covid-19 Pandemi Sürecinde Ailede Ruh Sağlığı. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020/ (5), ss.183-207
- Kreitner, R., Kinicki, A., & Buelens, M. (2002). Organizational Behaviour. Mcgraw Hill Publishing.
- Kuşçu, E. ve R. Günday, (2020). Fransız İşaret Dilinde Selamlaşma ve Tanışma Öğretimi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ss.61-71
- McQuail, D. S. Windahl, (1997). Kitle İletişim Modelleri, Çev. Konca Yumlu. İmge, Ankara
- Mengü, G. Dil- Kültür İlişisine Antropolojik Bir Bakış, Yedi yıldız, B. (ed). Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003/ ss.15-29
- Nirun, N. ve C. Özönder, (1990). Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler, Milli Kültür Unsurları Üzerine Genel Görüşler, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara
- Odabaşı, Y. ve M. Oyman, (2002). Pazarlama İletişimi. MediaCat, İstanbul
- Oskay, Ü. (1992). İletişimin ABC'si, Simavi, İstanbul. ss.41-46
- Özdemir, C. Dil-Kültür İlişkisi: Folklor Ürünlerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeri ve İşlevi, Milli Folklor Dergisi, 2013/ 25, (97), ss.156-166
- Özden, H. Ö. Türk Ramazan Kültürü, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2006/ 30, ss.83-109
- Özer, Ö. Kullanımlar ve Doyumlar Çerçevesinde Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencilerinin Twitter kullanımı Üzerine Bir Analiz, Intermedia International e- Journal, Spring-June (4), 6, ss.40-58
- Reilly, R. T. (1987). Public Relations in Action, (2. basım). New Jersey: Prentice Hall, Inc,
- Sarı, E. (2010). Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık, İletişim, İstanbul
- Schafer, R. T. (2013). Sosyoloji, çev. Simten Coşar, Palme, Ankara
- Şentürk, Ş. D. 60 Yaş Üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları: Facebook Örneği, e-journal of New Media/ Yeni Medya Elektronik Dergisi, 2017/ (1), 2, ss.183-195
- Tayfun, R. (2011). Etkili İletişim ve Beden Dili. (4. Basım). Nobel, Ankara.

- TDK. (1983). Türkçe sözlük, (7. baskı) TDK., Ankara.
- Turan, Ş. (1990). Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, bilgi, Ankara
- Turhan, M. (1959). Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Teknik, (2. baskı). Baha, İstanbul
- Tutar, H. (2009). Örgütsel İletişim, (2. Baskı). Seçkin, Ankara.
- Tükel, R. COVID-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı, Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu, 2020/ ss.617-628
- Türnüklü, A. Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitelikte bir araştırma tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2000/ 6 (24), ss.543-559
- Usluata, A. (1994). İletişim, İletişim, İstanbul.
- Üksel, S. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Çerçevesinde Sosyal Medya Kullanımı: Sakarya Üniversitesi Öğrencileri üzerine bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye, (2015).
- Yanardağ, U. ve Selçuk, O. COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Hizmet, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2020/ 4(1), 1-2.
- Yaylagül, L. (2019). Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar, (10.baskı), Dipnot, Ankara
- Yeşil, E. Yeni Coronavirüs 2019 Enfeksiyonları Güncel Durum, Güncel Pediatri Dergisi, 2020/ (18). 1, ss.134-139
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek, (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (11. baskı). seçkin, Ankara
- Yılmaz, B. Toplumsal İletişim Ve Kütüphane, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2003/20 (2), ss.11-29.
- Zencirkıran, M. (2018). Sosyoloji, (7. baskı), Dora, Bursa
- Zıllıoğlu, M. (1992). İletişime giriş, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Zıllıoğlu, M. (1996). İletişim nedir?, (2.baskı). Cem, İstanbul.
- Zıllıoğlu, M. (2007). İletişim Nedir?, Cem, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

Kaynak:<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

Kaynak:<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

Kaynak:<https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-yeni-tedbirler> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)

Kaynak:<https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-corona-virus-onlemleriyle-ilgili-sahte-genelge-rezaleti-6166679> (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Kaynak: <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 25.10.2020).

Kaynak:[https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html#:~:text=Yeni%20Koronavir%C3%BCs%20Hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20\(COVID%2D19,2020'de%20tan%C4%B1mlanan%20bir%20vir%C3%BCst%C3%BCr.](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html#:~:text=Yeni%20Koronavir%C3%BCs%20Hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20(COVID%2D19,2020'de%20tan%C4%B1mlanan%20bir%20vir%C3%BCst%C3%BCr.) (Erişim Tarihi: 25.10.2020).

Kaynak:<https://www.icisleri.gov.tr/haziran-ayi-normallesme-tedbirleri-genelgesi> (Erişim Tarihi: 17.08.2021)

Kaynak:<https://teyit.org/video-koronavirusten-etkilenen-insanlari-gostermiyor> (Erişim Tarihi: 06.04. 2021)

Kaynak:<https://teyit.org/analiz-videonun-afrikada-asi-olduktan-sonra-olen-cocuklari-gosterdigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 06.04. 2021)

Kaynak: <https://twitter.com/719Zulkarneyn/status/1538805853914075136> (Erişim Tarihi: 17.06.2022)

Kaynak: <https://twitter.com/rprefahpartisi/status/1438235157710974978> (Erişim Tarihi: 17.06.2022)

EKLER

Ek: 1 - Covid-19 Pandemisi Derinlemesine Görüşme Soru Formu

SORU 1: Yakınlarınızdan veya ailenizden Covid-19 geçiren bireylerin sosyal, psikolojik ve iletişim üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

SORU 2: Pandemi dönemi kitle iletişim araçlarını kullanma sıklığınızı nasıl etkiledi? İletişim araçlarını yoğun olarak kullanmanız kendinizi asosyal hissetmenize neden oldu mu?

SORU 3: Covid-19'dan korunmak için sosyal mesafe, maske ve dezenfeksiyon işlemleri yeterli mi? Sizce bunlar dışında neler yapılması gerekir?

SORU 4: Pandemi dönemi öncesinde yaptıklarınıza dair özlem duyduğunuz neler var? Bu süreci atlatmak için kendinize hangi alternatif yollar ürettiniz?

SORU 5: Pandemi döneminde internet ortamında veya diğer mecralarda ortaya çıkan asılsız haberlerin panik ortamı yaratması hakkında ne düşünüyorsunuz?

SORU 6: Pandemi döneminde cenaze, taziye, düğün- nişan-bayram ziyaretleri vb. gibi sizin kültürümüzde önemli yer tutan organizasyonların yapılamaması veya katılmamanız nasıl bir psikoloji oluşturdu?

SORU 7: Pandemi dönemi görüşmelerinizde sohbet konularını ne ölçüde etkiledi?

SORU 8: Pandemi döneminde görüntülü konuşma teknolojisi iletişim kurmak amacıyla yoğun bir şekilde kullanıldı. Sevdiklerinizle görüntülü konuşma ile yüz yüze görüşmeler açısından ne gibi farklılıklar hissettiniz?

SORU 9: Pandemi döneminde tam kapanma ve karantina süreçlerinden sonra iletişim kurarken problemler hissettiniz mi?

SORU 10: Sizce hükümet pandemi sürecini nasıl yönetti (ekonomi, salgının ilerleyişi, halkı bilgilendirmesi vb.) eksik veya yeterli bulduğunuz çalışmalar nedir?

SORU 11: Pandemi döneminde aileniz ve yakınlarınız sosyal mesafemizi koruyarak sözsüz iletişim kodlarından olan sarılma, öpme tokalaşma vb. eylemleri yapamadığınızda neler hissettiniz?

SORU 12: Covid-19 aşısının hastalık ve insan üzerinde olumlu veya olumsuz nasıl bir etki yapacağını düşünüyorsunuz? Hastalığa karşı bir savaş mı küresel sistemin bir para kazanma tuzağı mı olduğunu düşünüyorsunuz?

